

Мандић Давор

ХАГИОСОФИЈА

Догматички огледи I

2013

Садржај:

1. Увод... стр. 2
2. Сава... стр. 7
3. Првовенчани... стр. 14
4. Доментијан... стр. 19
5. Теодосије... стр. 25
6. Данило... стр. 31
7. Данилов Ученик... стр. 37
8. Силни... стр. 44
9. Цамблак... стр. 47
10. Високи... стр. 51
11. Философ... стр. 55
12. Споменописац... стр. 67
13. Закључак... стр. 71

Увод

Хагиософија, као извођеница која се налази у склопу хагиографске периодике јесте нека врста смисаоности онога што називамо хагиографским периодом. Хагиософија припада свету догматичке философије уобручене у оградe српског духовног простора.

Будући да у кругу духовног света догматичке философије се разликују четири периоде: профетапостолошка (пророчко-апостолска), патролошка (светоотачка), акетско-монашка (подвижничка) и догматолошка (учитељска) периода. Као четири Јеванђеља. После којих настају и други духовни списи. И ове периоде само су темељ за неке будуће стваралачке периоде.

Хагиографска (животописна) епоха припада патролошкој (светоотачкој) периодици коју је и зачео један од Светих Отаца Цркве: Свети Сава. Њена хагиософска (живомудра) пуноћа протеже се од XII до XV века. Свети Сава као Свети Отац и Учитељ Цркве показао се оцем једне читаве стваралачке епохе у српском народу, показао се творцем једне читаве стваралачке целине у нашем народу коју смо назвали хагиографска епоха и хагиософска стваралачка целина.

Као једна свеобимна личност Сава је дао темљни допринос у правцу наше помесне догматичке философије и наше књижевности. Овде нећемо набрајати његове остале доприносе за наш народ који, наравно, имају свечовечанску карактеристику, него ћемо се усредсредити на његов светоотачки, догматичко – философски допринос који се духовно прелио и на књижевност, па и на уметност уопште. Ту је, наравно, и допринос у науци као још једном од кракова духовности у једном народу. У својој Беседи о Правој Вери, Свети Сава даје неке јасне одреднице науке: "И преблаги Бог, Који има бескрајну милост и не жели да погине ниједан од нас, по истој првој заповести и истим начином по науци и проповеди Светих Апостола уздиже мене на ово светитељство хотећи да преко мене 'испуни недостатке' отаца наших; и Духом Својим Светим заповеди ми да вам објавим ову реч своју о вашем спасењу, који ви чувши са љубављу је сачувајте, да бисмо и ми били заједничари реда светих."¹; "Јер Бог, када Га људи исповедају и моле Му се, сам уверава и духовно улази вером у срца оних који добро слушају науку Његову. Јер духовна наука није игра, нити речи безумља мисли људских, него је то проповедана света вера Божја на којој су основани свети чиновни у Христу Исусу Господу нашем, о Коме Пророци Светим Духом Божјим прорекоше, и Апостоли научише, и Мученици исповедаше, и сви Свети сачуваше, и Преподобни оци беспрекорно одржаше као на недељивом крајеугаону Камену црквеном Христу Који је Премудрост и Сила Очева [и то сачуваше] светодуховски и силно и крепко и чврсто и поуздано у вери --, Који [Христос] и до сада многе уверава и утврђује и свима потврђује Своју веру божанску."²

---

¹ ЖИЧКА БЕСЕДА СВЕТОГ САВЕ О ПРАВОЈ ВЕРИ у преводу владике Атанасија (Јевтића), СВЕТИЈАКОВ. орг, стр.

1

² Исто, стр. 3

Јер и сама реч Догма једнака је српском појму: Наука или Учење. Тако да и сама наука протиче из догматичке науке³ по речима Светог Аве Јустина Ћелијског. И Свети Сава користи појам "Његова наука", одређујући порекло науке баш из Божанског изворишта. Свети Сава обједињујући у својој беседи и философију и уметност и науку, наглашава Христа као Премудрост Очево, самим тим указујући на порекло и Мудрости и науке. А статус књижевности добила је догматичко – философска мисао православно – светосавске културне сфере као један плодотворни вишак свога стваралаштва. Философија у хагиографском периоду није један од елеманата књижевности, која књижевност прати, већ средишња тачка српског средњовековног стваралаштва. Зато је и централни појам средњовековне књижевности богомудри⁴, што указује на средишње место философије (мудрољубави) као основног духовног покретача хагиографске епохе.

Светосавска наука припада тој полихисторијској (многоучистичко – свезнадарској) теорији и философији науке. И сама хагиографија није само уметнички облик, него и једна врста науке, а и једно и друго налазе своју пуноћу у хагиософији = Живомудрости. Хагиографи, будући васпитани у хришћанском духу, увек су кроз своје радове тежили да говоре Истину, тако да је хагиографија и нека врста фактографије. Наравно, да је могуће доказати да хагиографи нису у својим списима били увек прецизни и тачни, али ко то јесте? И ко би могао да буде "безгрешни" судија ако је и сам склон грешкама?

У православно – светосавској култури некако су духовни облици обједињени, али не и синкретизовани и смешани. Наука, теологија, философија, уметност некако улазе у поље исте равни. У Равни званој Истина. Тако да су велики духови православног света, било ком духовном облику појединачно да припадају, увек помало и научници и теолози и философи и уметници. Тако је и хагиографија обједињена и као теологија, и као наука, и као философија, и као уметност тј. књижевност. Један духовни облик као да у себи садржи и остале духовне облике.

У древноруском Хронографу из 1512-е године, који је по Шахматову написан од стране Пахомија Логотета Србина, стоји расподела духовних облика. У одељку под насловом *О философији*, Пахомије Логотет казује да се философија дели на зрительну (сагледатељну) и делатељну. Сагледатељни део се дели на богословију, физику и науку, а делатељни део на: обичај, домострој и грађанство.⁵ И овде је осликан тај однос између духовних облика који су у пресеку Истине Једно. Што још додатно надограђује приказ тих односа. И овде, као и у другим поукама, наука, философија, уметност и теологија су у Христу (Богочовеку) једно.

---

³ Преподобни Јустин Ћелијски: ДОГМАТИКА ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ – *Православна Философија Истине*, Задужбина "Свети Јован Златоусти" Аве Јустина Ћелијског и манастир Ћелије, 2003 – 4, Београд - Ваљево, стр. 53, 59, 60

⁴ СТАРА СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ I: СЛУЖБА СВ. СИМЕУНУ ОД СВ. САВЕ, МАТИЦА СРПСКА – СКЗ, НОВИ САД – БЕОГРАД, 1970, стр. 72

⁵ РУССКИЙ ХРОНОГРАФЪ, часть первая, ХРОНОГРАФЪ РЕДАКЦИИ 1512 ГОДА, стр. 89

Хагиософија јесте један од догматичких огледа животописа мудрости. Догматика (учење), Философија, Књижевност и Живот оваплоћени у Запису. Богомудрост богомудрих изложених у небеском узлету на земљи.

Хагиософски писци јесу, једна врста, Божјих одважника, проносиоца Божје догматичке (учитељско - научне) мудрости и науке Господње на земљи и у свету који у злу почива.

Када би искористили све појмове да дочарамо Божанску догматичку мудрост, исцрпели бисмо све појмове, али не бисмо исцрпели неисцрпну Богомудрост. Хагиософија и јесте зато духовност у склопу Богомудрости = Христа.

Хагиософија смело ускаче у животок Живога Бога кроз и преко личности неког одређеног, посебног и особеног, светог човека, али и сваког човека у матици свеживота, јер "Бог је живот наш (5. Мој. 30, 20)".

Свакако да ни похвала ни покуда, ни слава ни срамота не могу ни узвисити ни понизити наше хагиософе, Богомудре животописце, који су смирено и смерно нас учили идењу путем Божјим не обзирући се ни лево ни десно (Приче 4,27), јер то је по Соломону – слуги Мудрости, пут Мудрости, Софије = Христа, Бога и Човека.

Хагиософи су наш темељ будуће изградње, корен нашег духовног дрвета, почетак пута у царство небеско, покретачи сваког нашег духовног стремљења и оса сваког нашег стваралачког круга.

Питање је, чему бисмо се више задивили њима ко личностима или њиховом делу? Да ли онеме што су били или онеме што су урадили? Мада је код њих, као и у Христу, све то једно.

Богомудри учитељи народа, они су небески путници по земљи, песници Божје мудрости, животописци животока духовно утискујући сокове живота и у нас саме, печатећи Богоживотом животе наше.

Неистину говоре клеветници окошталости, јер догматичко – философски животок није никакво окоштање, нити крутост. То нам сведоче животописци као истински опитаници да је догматичка мудрост једно непрестано животописање, живомудрописање без краја писано безграничношћу Божјом. Ови животописци су у својој основи у ствари Богописци, Географи, писци неописивог Бога. Божји, од Бога, Христу Богу предати. Живоистинописци Живе Истине, наши најискренији надахнитељи Божанског Опстанка.

Божанског Опстанка који ће за будуће нараштаје неких нових Богомудрих писаца бити основ сваког нашег опстанка. "Стрпен, спасен", једна је од народних умотворина, која је универзална и у оностраности, али и у оностраности.

Животописци пишући Живот, описивали су и мрачне стране овоземаљског живота, Сенке Живота за којима корача смрт, пролазност и несталност. Али и примере оних који су пратили путеве Живота Истинског, Безгрешног и Чистог. Онога Живота који је у нама, а кога опет треба досегнути и достићи. Пратили су Живога Бога и писали тог Истога Живога Бога у живим људима.

Даривајући једну изворну животописну философију, они су нам даривали изворну философију Бога (Богомудрост). Јер Божја Мудрост која је нацртала Постање и Небеса, устројила је и живот оних који су се одазвали том позиву Мудрости – Христу. Он, Истина, Пут и Живот. Он, Васкресење и Живот, живот који је и свих нас, Живот живота, Покретач је сваке обнове и Родоначелник свепрепорода.

Треба следовати, пратити и угледати се на Њих (животописце и живомудраце). Не копирајући Их, него подражавајући њиховом духовном подвигу, треба стварати оставштину за Вечност, молећи Их унапред да нам опросте сваку грешку, Господа ради.

Ако направимо један искорак у историјском сећању, приметимо неке пропратне, крајње занимљиве основе. Рецимо, сви ће рећи да основа српског реализма почиње Вуком или Милованом Глишићем, али ако бисмо били крајње истраживачки искрени морали бисмо рећи да основ српског релизма почиње са Теодосијем Хиландарцем и са његовим *Житијем Светог Саве*. Он први у том житију уноси параметре: стварно - нестварно⁶. Ти појмови јесу почетак свега реалног, са једним дубљим питањем: Ко и шта је стварно?

Или да се сетимо, исто у Теодосијевом *Житију*, јављања духа Симеоновог Сави⁷. Мотив коришћен неколико векова касније у Шекспировом *Хамлету*. Неки од ових примера указују на духовна сазерцања највиших домета.

Ови кратки опити били су само један мали сликовити приказ оног чудесно Богоречитог наговештаја сутрашњице, Божанска порука у запису смртних људи, Божји тендеционизам у историји. Хагисофија јесте чудесна ризница свеблага, трезор Божанских кованица.

"Господ ме је имао у почетку пута својега, прије дела својих, прије сваког времена (Приче 8, 22)". Кога? Апостол нам открива кога: "Онима пак позваним, и Јудејацима и Јелинима, Христа, Божју силу и Божју премудрост (1Кор. 1,24)".

Да, Софија је циљ и Пут трагања догматичко – философских хагиографа. Све се разоткрива, Христос – Софија = Мудрост Божја, Богомудрост која јесте Пут, Истина и Живот Богомудрих писаца и учитеља. Софија (Мудрост), Пут, Истина, Живот, Љубав, Мир, Радост јесте Христос Богочовек, све у једном и свеукупан циљ стремљења Богомудрих догматичко – философских животописаца. Животом кроз живот у вечни живот где чека вечноживи Бог.

Све је животок Божји, зато су се и хагиографи ухватили подухвата писања самог животописа. Јер кроз сваки од тих и таквих животописа струју Божји животоци. У животописима се поред светитеља помињу и ништи и убоги, славни и познати, значајни и безначајни, Постање и Небеса, пакао и демони. Јер животопис јесте свеопис свих, постања и ништавила. А животопис свих животописа јесте Сами Бог.

Зато хагисофија и јесте један посебан метод, али и посебна философија, па и догматичко – философска грана за проучавање. Кроз божански животоци личности и

---

⁶ Теодосије: Житија, Антологија Српске Књижевности, 2009, стр. 5, 21, 38, 115

⁷ Исто, стр. 37

ствари, предмета и људи и свеколике стварности. Њен метод јесте сами Живот који је опет Сами Живи Бог. Живот је и предмет проучавања хагиософије.

Хагиографски метод јесте и један спознајни систем и начин истраживања. Хагиографизам се издиогао као један истраживачки метод баш кроз улажење у матицу животока Божјег који струји кроз изразите појединце. Пуштајући кроз себе струјања тог истог Животока они су постали предмет истраживања самих хагиографа. Зато је хагиографски метод један персонолошки начин проучавања. Као метод догматичко – философског типа он постаје један од доминантних начина мишљења у српском средњевековљу.

Будући да смо истакли ону четвороструку поделу епоха у догматичкој философији (профетапостолошку, патролошку, аскетско – монашку и догматолошку), ми имамо још једну помесну поделу унутар православно – светосавског културолошког модела. Она је, наиме и књижевна и философска. Књижевна подела је нешто сложенија, али ми ћемо се овде задржати само на философској подели. Иако ова помесна подела у православно – светосавској култури има неки свој самосвојни ток, она истовремено припада и овој широј подели унутар православне цивилизације коју смо изнада навели. Прво ћемо извршити ту поделу унутар саме православно – светосавске културе, а онда ћемо је ставити у шири православни контекст.

Прво, та философска подела унутар православне – светосавске културе дели се на три стваралачке целине. На хагиографску (животописну), хронографску (временописну) и контемпористичку (савремену) епоху. Хагиографска епоха заузима период од XII до XV века, хронографска епоха заузима период од XV до XVIII века, а контемпористичка епоха заузима период од XVIII до XXI века, наравно ова последња са могућношћу проширења.

Сада када смо извршили помесну поделу, осврнућемо се и на ону, као што рекосмо, ширу православно – цивилизацијску поделу. У тој подели профетапостолошка (пророчко – апостолска) епоха заузима библијски период, период од XVI века п.н.е., па све до краја I века н.е. Друга, патролошка (светоотачка) епоха заузима период од I до XV века и завршава се, можемо тако рећи, падом Цариграда 1453-е године. Аскетско – монашка периода живи упоредо са патролошком и догматолошком епохом. И на крају догматолошка (учитељска) епоха заузима период од XV век, па до данашњих дана.

Наравно сада када уклопимо ове две метрике долазимо до закључка да је хагиографска епоха припадала патролошкој епохи, а да су преостале две епохе поменуте: хронографска и контемпористичка припаднице догматолошке периоде.

Будући да су све ове епохе, епоха Дана Господњег, онда увиђамо да ће оне имати ту карактерологију. Заправо њихов животок трајаће у склопу Дана Господњег, ма где се оне налазиле. Било у времену, било у вечности.

Сава

"1. **Свети Сава** архиеп. српски. Син Стефана Немање, великог жупана српског, рођен 1169. год. Као младић жудео за духовним животом, због тога је одбегао у Свету Гору, где се замонашио и са ретком ревношћу прошао цео подвижнички устав. Немања последује примеру сина, те и сам дође у Свету Гору, где се замонаши и умре као монах Симеон. Сава је издејствовао код цара и патријарха независност српске цркве, и постао први архиепископ српски. Подигао је, заједно са оцем својим, манастир Хилендар, а потом и многе друге манастире, цркве и школе по земљи српској. Путовао је у два маха ма поклоњење светињама у Светој Земљи. Мирио браћу своју, завађену око власти, мирио Србе са суседима њиховим, и стварајући српску цркву стварао је кроз то српску државу и културу. Уносио је мир међу све балканске народе и радио је на добро свију, због чега је био поштован и вољен од свију Балканаца. Народу српском он је дао хришћанску душу, која није пропала са пропашћу државе српске. Скончао је у Трнову у време цара Асена, разболевши се после службе Божје на Богојављање, 12. јануара 1236. год. Тело му је пренео краљ Владислав у Милешево, одакле га Синан - паша дигне и спали на Врачару у Београду, 27. априла 1595. год."⁸

"Будући ништавна разума, немајући ништа од убогога дома мојега разума, да бих саставио трпезу каква доликује вашем достојанству пуну речи анђеоске хране, ја вас, присне слуге богатог Владике и Бога, о оци, умољавам да ми дате реч разумну и језик јасан из неоскудних скровишта његових. А пре свега зрак светлости којим бисмо, очистивши мрак душе и ума, могли како треба испричати врлине живота свеблаженога Саве, који је сада наново у нашем народу просијао, не као да бисмо хтели да га похвалимо, јер је похвала праведнику од Господа, шта више корисно је да сами што иштемо од њега."⁹

"И потом заче богољубива Ана у својој утроби, и роди по божјој вољи сина, добро изникли изданак од доброга корена, у коме родитељи његови примише богосветлу радост, благодарише добротвора свога, који не превиде мољења њихова. И од зачећа његова више се не састадоше у ложницу своју, но као што се обећаше Богу, у томе остадоше до краја живота свога. А богом дарована сина крстише у име Оца и Сина и светога Духа, нарекоше му име Растко, који ће ваистину веома узрасти божаственим добрим делима, и то не само он него ће и своје отачаство привести на велику побожност, и довршити недовршено од својих родитеља што је за побожност њихову, који су у његову рођењу ваистину примили

---

⁸ Свети Владика Николај: Охридски пролог, Епархија Ваљевска, Манастир Лелић 2007. , стр. 38

⁹ Живот Св. Саве од Теодосија Монаха, Стара српска књижевност II, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 133

извештење од Светога Духа, да им би дарован од Бога као дар божји. Имајући свагда велику радост због њега, свагда узашиљући Господу благодарне молитве, отхранише га са добробојажљивошћу у свакој доброј вери и чистоти знајући га као божјег весника."¹⁰

"Верујемо, дакле, у Оца и Сина и Светога Духа, певајући Тројицу Божанску, Узрок и Саздатеља свега проузрокованог, видљивог и невидљивог. [Тројицу] Која је једне суштине, то јест природе, и у три Лица, то јест говоримо Ипостаси и Личности, чиме нећемо да подразумевамо обличјем или разликом три Бога или три природе или суштине, него исповедамо Једнога Бога и једну просту и бестелесну природу и суштину, а разликом Лица различитост Ипостаси означавамо. Клањајући се Тројици у Јединици и Јединици у Тројици, Јединици Триипостасној и Тројици Једносуштој и Једномоћној и Сабеспочетној. Њу Једину познајемо Вечнопостојећу, Беспочетну, Нестворену, Бесмртну, Непропадљиву, Нестрадалну, Свесаздатељну и [Све]држећу и [Све]промислену."¹¹

"Уз то, ми се клањамо и поштујемо и целивамо свечасну икону човечанског Оваплоћења Бога Слова (Логоса), помазаног Божанством и оставише непромењено, тако да онај ко је помазан вером сматра да види самога Бога Који се јавио у телу и с људима поживео."¹²

"Њега знамо као савршенога Бога и савршенога Човека, не другога и другога, него једнога и истога пре оваплоћења и по оваплоћењу, једну сложену Ипостас; Њега Једног истог у два природним вољама и дејствима, обома сједињеним по Ипостаси неизменљиво."¹³

"Да, чеда моја љубљена, шта је поузданије и праведније од ове речи коју Христос сам посведочава и потврђује истином? Шта је боље од овога: не окусити смрти довека? Јер само то некушање смрти већ је далеко од греха, јер је окушањем греха укус смрти ушао у сав род људски до Христа. Ради тога окуси смрт Он, Који је безгрешан и бесмртан по [Свом] првом рођењу од Оца, но окуси је ради нас, и пострада да и ми вером у Њега окусимо бесмртност као што рече Пророк: 'Окусите и видите како је добар Господ.' Веома је, дакле, добар [Господ] и праведан и веран у свим речима Својим и сва су дела Његова у вери. Зато, чеда моја богољубљена, ми који Га љубимо треба да чинимо дела вере у Христу Исусу Господу нашем, примивши од Њега Бесмртну Веру, толики Дар – да не умремо никада!

Зато, ако ово сачувате, бићете блажени (од Бога) у векове, и блажена биће срца ваша, и блажене биће душе ваше, и бићете блажени ви који сте примили Веру

---

¹⁰ Живот Светога Саве од Доментијана, Стара српска књижевност I, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 120

¹¹ Свети Сава: Беседа о Правој Вери – Жичка беседа (1220), Свети Сава Принц и Просветитељ, Светигора, Цетиње – Београд, 2007, стр. 61

¹² Исто, стр. 62

¹³ Исто, стр. 61

Божију и сачували је у чистоти. Гледајући на Бесмртни Дар Христов; творите свагда бесмртна дела у Христу: веру чисту и молитву честу, имајући према Њему љубав и наду, и савест чисту пред Богом и људима, пост и бдење, на земљи лежање, истину у свему, чистоту телесну и душевно уздржање, чувајући разум Светог Крштења – Просвећења Божијег којим се одрекосмо Сатане и свих дела његових. И свагда љубите покајање и исповедање грехова својих и плакање над њима, умиљење, смирење, праведност, поучење, исправљање живота свога, мржња на грех, не – опијање, не – блудничење, него, напротив, чист живот, какав је Божјим очима угодно гледати."¹⁴

"Оче преподобни, прође мимо царства земаљскога и изабравши богатство: сетве речи, и њих изволи чувати. Оставив жену и чеда, и све земаљске красоте, изашавши у Свету Гору, са анђелима служиш Богу. Моли се непрестано Христу за оне који славе твоју успомену...

...Божаственом љубављу расположивши душу своју, угаси телесне похоте, оче, створивши на земљи нетварни живот, Симеоне блажени!

Божаственим блистањем засија у срца нас, који славимо твоју успомену. Својим молитвама, преблажени Симеоне, избави стадо своје од напасти.

Утврдивши тело своје на земљи, примивши крст, последова Христу, удостоји се живота који не стари, оче преблажени, Симеоне!...

...Небеснога круга врхотворче Господе, и зиждатељу цркве, ти утврди мене и твојој љубави, крају жеља, утврђе верних, једини човекољупче!

Јави се Христу као делатељ цркве божје, и усели се у Свету Гору, оче преподобни; зато просија блиставим добрим делима, као свети, богоносни Симеоне!"¹⁵

"О, испуни ми ум божаственом вишњом премудрошћу, мени ништем! О, како ћу опевати твој живот, оче, или како ћу моћи да ти принесем? Но ти ми подај крепост и разум, реч и самисао, јер ти од твојих приносим твоје (дарове), од (твога) богатства добру доброту твоју...

...Испуњен бивши божаственом светлошћу, оче, јави се покојиште божаствене славе, из које божаствене светлости дајеш луче муње, просвећујући лице верних...

Просвети, богоносни, срца верних, блистајући од Тројице разумном светлошћу, прогнавши таму неверовања; одржи цркви православну веру, веру као оклоп, крст као оружје, љубав као штит, реч божју као мач, Симеоне, појаше: Децо, благословите..."¹⁶

"Славу одбегнув, славу нађе, Саво,
Тамо откуда слава јави се роду.

¹⁴ Исто, стр. 63

¹⁵ Служба Светом Симеону од Светог Саве, Стара српска књижевност I, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 69, 70)

¹⁶ Исто, стр. 71

Рода светлост вере светлост презре
И тиме роду светило јави се свему.
Ума висота достојанства висоту – сврже.
Речи славе Сави саплете Силуан."¹⁷

"Јер многу јерес у разна времена и раздобља ђаво измисли, и многи кукољ зловерја кроз слуге његове јересначелнике посеја у васељени ради кварења и смућивања праве вере, које ми проклињемо, и с њима оне који измислише зле догмате и гнушамо се сваке нечастиве јереси."¹⁸; "Тако и богољубиви господин Симеон зажеле опет да одавде изиђе и да странствује, да испуни собом све што је речено, нашав реч која се говори: Они који се уздају у Господа, изједначују се са Гором Светом, што се никада неће поколебати због напасти ђавољевих."¹⁹; "Богоносни и преподобни и преблажени оци наши, свемиру светила, земаљски анђели небески људи, испрва од предања Светога Духа научивши да живе као монаси и отуда благодаћу Божјом бивши просвећени, и Христа уселивши у прекрасне душе своје, због чиста живота овога, показаше победу против ђавола, и његовим многим искушењима распаљивани, и одолевши му, већма од злата сијају и јасније од снега убелише се, и мисаона крила од невештаствена злата уперивши на небеса, узлетише као небопарни орли, указавши пут нама који хоћемо да идемо за њима и који желимо да течемо ка ономе који је рекао: 'Ко је жедан нека дође и нека пије' 'од источника живота мога' и који је опет рекао: 'Ко љуби оца или матер више него мене, није мене достојан. Ко љуби жену или децу или њиве или имање више него мене, није мене достојан.' "²⁰; "Ако ли ко усхте некада, у неко време, да на који начин поработи ово, или учини под неком влашћу, или ко од клирика, или од лаика, или сам игуман или ко од братије у њему, поткнут демонским искушењем, да је крив не само божанственом телу и крви Господа и Бога и Спаса нашега Исуса Христа и Богоматери Госпођи нашој Благодетельници, него нека му је и анатема, као што рече божаствени апостол, и клетва на њему 318 светих отаца, и нека је наследник Јуде издајника и учасник са онима који су рекли: 'Узми, узми, распни га!' и нека се приброји онима који су викали: 'Крв његова на нас и на децу нашу!' "²¹

"Треба даље указати о одећи братији. Заповедио бих да им се дају расе шивене али видех да завишћу ђаволском међу њима настадоше многа роптања, говорећи један другоме: 'Теби је боље дано, а мени горе.' "²²; "Али ко усхте некада,

¹⁷ Силуанови Стихови посвећени Светом Сави, Стара српска књижевност III, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 105

¹⁸ Св. Сава: Беседа о Правој Вери – Жичка беседа (1220), Светигора, Цетиње – Београд, 2007, стр. 62

¹⁹ Живот Стефана Немање (Св. Симеона) од Св. Саве, Стара српска књижевност I, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 56

²⁰ Свети Сава: Свештени списи – Хиландарски типик, Глас Цркве, 2004, стр. 17

²¹ Исто, стр. 44, 45

²² Исто, стр. 61

у неко време да од манастира узме или од црквенога, од светих икона или часних сасуда или завеса или књига, било од манастирских села или Влахе или у стоци или у којој год ствари да узме ко одељевати од манастира, било онај који влада овом земљом или ко од других који су под њим, или епископ или и сам игуман, или у њему братија, искушењем демонским покренут да учини таково што: везујемо овога силом Оца и Сина и Светога Духа и проклињемо да не буде причастан светом телу и крви Господа Бога."²³

"Богоносни и преблажени и преподобни оци, светила целога света, земаљски анђели, небески људи, научивши испрва да иночаствују предањем Светога Духа, и благодаћу Божјом просветивши се, и Христа настанивши у прекрасне њихове душе чиста ради живота њихова, против ђавола победу показаше и његовим многим искушењима распаљивани одолеше му, и боља од злата огњем искушавана сијају, и јасније од снега убелише се, и невештаственог злата крила мисаона уперивши, на небеса узлетевши као богопарни орли, нама оставише устав Богом преданог појања њихова и умилне молитве, којима Господа себи милостивим учинише."²⁴

"Преподобни оче, када си требао отачаству проповедати, ти ниси ћутао, но си говорио. Боловима и трудовима и сузама твојим исправљао си стадо своје у веру истиниту, нападао као дрво учењем твојим. Дивише се анђели, чудише се људи, ужаснуше се демони од твога трпљења. Симеоне блажени, моли се за спасење душа наших."²⁵

"Гледајући сва ова добра дела господина ми светог, син његов млађи, уистину, младић, живљаше недоступно у целомудрености, веселећи извршним разумом оца својега и матер, као што писац прича говори: Син премудар весели срце оца својега и матер и остало. Помишљаше у себи говорећи: 'Госпode Исусе Христе, Спаситељу наш, једночедна речи очева, вођо старих, утврђење младих, привуци моју младићку слабост у вољу истинитога твога разумевања да, претекав, идем путем овим, којим се господин мој, овај свети мој хранитељ, труди ићи. Јер ти знаш, зналче срца, Госпode Исусе Христе, да овај свет не заволе душа моја, ни оно што је у њему. Зато, Госпode, не погуби душе моје са нечастивима и са светодршцима овог века, него, умилосрдивши се на мене, недостојна, похитај да ми испуниш јеванђелску реч, коју пречиста и нелажљива уста твоја, Госпode рекоше: Онај који остави оца својега и матер, и куће царске, и власти имена мојега ради стогубо ће примити и вечни ће живот наследити. Зато у руке твоје предајем ти дух мој, и приправши ти незадоцњено, идем за тобом, Творче мој!' "²⁶; И тако овај преосвећени би узведен на престо светог господина нашега и учитеља и

²³ Свети Сава: Свештени списи – Студенички типик (Изводи), Глас Цркве, 2004, стр. 87

²⁴ Свети Сава: Свештени списи – Упуство ономе који хоће да држи овај псалтир, Глас Цркве, 2004, стр. 139

²⁵ Служба Св. Симеону од Св. Саве, Стара српска књижевност I, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 69

²⁶ Живот Стефана Немање од Краља Стефана Првовенчаног, Стара српска књижевност I, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 89

просветитеља српске земље, преосвећенога архиепископа кир – Саве."²⁷; "Од тога времена благочестиви краљ Урош беше обећао да ће овоме Преосвећеноме дати престо светога Саве, који после и доби по благовољењу божјем."²⁸

"Потом треба да говоримо у себи: 'Боже, очисти ме грешнога и помилуј ме', са раширеним рукама, а када преклонимо колена и главу до земље, треба говорити: 'Сагреших ти, Господе, прости ме – три пута; а онда осталих 12 покона брже, (тако да се одједанпут на сваком коленипоклоњењу и устајању произносе поменуте молебне речи, само заједно, а не да један напред жури, а други да заостаје, него да сви имају као вођу еклесијарха или дневног јереја, који стоји код свештених двери и указује ред."²⁹; "Хтели бисмо, дакле, као што је ово и речено, али због људске немоћи тешког не заповедамо, 'јер који недостојно једе тело и пије крв Господњу, крив је телу и крви', рече божаствени и духоречити и први међу апостолима Павле."³⁰; "Јер добра је молитва, и веома добра, она чини да беседимо са Богом и узноси нас са земље на небо. Али боља је и још више – љубав; јер молитва је део врлине, а од свега савршенога у телу најсавршеније, као неки одсечак и уд, а љубав је глава и савршенство; она показује са њом спрегнуту смерност, која чини узвишеним и милостињу и човекољубље, а ради њих чак, Бог постаде човек и зове се Бог, и ради тога се човек указује Бог, небеском Оцу сличан."³¹; "Но сви, просвећени Божјом благодаћу, знате његове замке и како треба од њих да се уклањате, а то знате из божаствених списа и непрестаног читања поука, и од самог искушавања, и од онога чему се сами у искушењу научисте."³²; "А Бог мира који нас је позвао у вечну његову славу због његове многе и неисказане доброте, нека вас усаврши и утврди у његовој светој вољи, због јединца Сина свога Господа и Бога и Спаса нашега Исуса Христа и пресветога и животворнога Духа, коме припада свака слава, част и клањање и велељепије, и сада и увек, и на векове векова. Амин!"³³

"Божјом помоћу и својим трудом то све стече. И када је владавина његова уз Божје садејство добила мир и тишину одсвуд, усхте и сатвори себи пријатељем великог цара грчкога, Богом венчаног кир Алексу Комнена, и узе његову кћер за благороднога и љубљенога сина Стефана, кога и одреди да му буде намесник."³⁴; "Мир буди вама, властело моја и бољари! Мир буди и вама млађи, које вас отхраних од рођења матера ваших! Мир буди вама свима, стадо Христово духовно,

²⁷ Живот Краља Милутина од Архиепископа Данила II, Стара српска књижевност II, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 403

²⁸ Живот Архиепископа Данила II од његовог ученика, Стара српска књижевност III, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 78

²⁹ Свети Сава: Свештени списи – Хиландарски типик, Глас Цркве, 2004, стр. 26

³⁰ Исто, стр. 29

³¹ Исто, стр. 67

³² Исто, стр. 74, 75

³³ Исто, стр. 80, 81

³⁴ Свети Сава: Свештени списи – Житије Светога Симеона Немање, Глас Цркве, 2004, стр. 95

које ми Бог предаде, и напасавши вас сачувах неповређене, као добар пастир душу своју полагајући за вас."³⁵

"Међутим, после историјске епохе Саве Просветитеља и династије Немањића, нико више од странаца који живљаху у српским земљама није писао тако.

За време Немањића, средњевековна Србија, и по просвећености својој, може да се пореди са другим срећнијим државама европским. А први просветитељ међу њима је свети Сава."³⁶

"Године 1585/1586 (7094) неког бега научи ђаво и клевету донесе сераскеру говорећи: 'Верују Турци светом Сави, крсте се.' Ох, мени грешном! Одмах посла сераскер и донесоше светог Саве мошти и сажеже их у Београду на Врачару месеца априла 27. дана, на Светог Симеона Свештеноченика и сродника Господња. И тада беше бура ветровита и градно камење, тако да нико није могао утећи. И те ноћи упали се кула унутар града где су били оружје и окови, и огњем изгореше, једва нешто моглоше одбранили."³⁷

"Ваистину у недоумици сам како да га назовем. Да ли господином добрим? Да ли учитељем праве вере? Оцем благим? Пастиром који вером напаса, предано му стадо? Просветитељем цркава и учитељем добрих обичаја и који вазда пребива у молитвама? Да ли преизобилним служитељем и љубитељем ништих? Да ли наставником праве вере и учитељем добре вере и чистоте, светилом васељене? Да ли наставником пуним вере и узором кротости и поста? Да ли наставником премудрости и смислодавцем и укротитељем несмислених? Да ли чуваром стада свога и премудрим бранитељем свију оних који живе око њега? Јер ваистину ово све догоди се на њему. 'Јер беше пун премудрости и разума, и благодат Божја беше на њему.' " – Сава.

---

³⁵ Исто, стр. 101

³⁶ Милош Црњански: Изабрана дела – Свети Сава, PARNAS BOOK, Ваљево, 2007, стр. 1005

³⁷ Патријарх Пајсије: Сабрани списи – Синаксарско житије светог Симона, Просвета – СКЗ, Београд, 1993, стр.

Првовенчани

Стефан Првовенчани (око 1165 – 1228) праведно запостављен, у сенци свога Светога Брата, обзнањује своје владарско присуствовање и краљевско достојанство. Животописац светога Симеона, високоучени свети монах Симон, краљ наш Стефан Првовенчани. Поред својих владарских и државних страна, он је имао и своје мисаоне, духовне и мудрописне стране. У наредним редовима ми ћемо покушати да осликамо и опишемо те духоречите и мудрописачке стране краља Стефана Првовенчаног. То се највише одражава у спису *Житије и жизан Светог Симеона*.

У овој хагиографији Првовенчани даје, не само, Богоживотни ток једне особе, у овом случају великог жупана Немање, већ и Богоживотни ток и једног народа, па и једног времена. То је исказао читавим једним записом: "Помишљаше у себи глагољући: 'Господе Исусе Христе и спаситељу наш, наставниче заблуделих, оче истинитог света, једночедо слово очево, старима вођу, јунима утврђење, привуци моју младалачку слабост у вољу истинитога твог разумења, да претекавши (оца) уварим пут тај којим ће и господин мој, овај свети крмитељ мој, поташтити да се шаствује. Ти бо веш, срцеведче, Господе Исусе Христе, да мира свога света, не узљуби душа моја ни оно што је на њему. Стога, Господе, не погуби са немилостивима душе моје и са миродржитељима века овога, него милосрдовав о мени недостојном поташти се испунити ми евангелијско слово, које пречиста и нелажна уста твоја, Господе, рекоше: Ко остави оца својега и матер и храмине царске и власти имена мојега ради стократно примиће и жизан вечни наследите. Стога у руке твоје предајем теби дух мој, и незакашњени припад последујем ти, творче мој.'"³⁸

У овим првим наводима видимо јасну окренутост ка Царству Божјем које је у најконкретнијем смислу сами Господ Исус Христос, а то је манир и начин читаве немањићке епохе. Христоцентрична осовина светосавске периоде Немањића.

Хагиографија Првовенчаног, како је и академик Миодраг Павловић приметио, као и код Његоша, има јако испољавање ђаволског утицаја. И краљ Стефан тај ђаволски утицај препознаје у историјским кретањима свог времена. Обратимо пажњу на те делове: "Јер Духом његовим светим произвештавајући мир створени њиме, пророци га утврђаваху, да би веровали у Свету Тројицу и у једно божанство, као и у пишавије његово које ће бити стога што је свепогубни ђаво насејао плеву мржње и укоренио је у срца њихова да би служили глухим кумирима, и довео их изредније и до рукописања њихова којим их је ринуо на дно адових скровишта одржаван мњењем и неочекивањем да ће Творац наш потражити створење руку својих."³⁹

"И ако не существовах тада и не опомињем се догађаја бивших о рождаству његову, но слушањем слушах да је био велики метеж на тој страни Српске земље, и

³⁸ Стефан Првовенчани: Житије и жизан Светог Симеона, КАНТАКУЗИН – Крагујевац, 1997, стр. 44

³⁹ Исто. 33

Диоклетије, и Делмације, Травуније, и да је родитељ његов, оземљасован од браће своје завишћу ђаволовом, изишао од крамоли њихове у место рођења својега наречено Диоклетија."⁴⁰; "Али вазда противни му ђаво не престајаше напасти наносити праведноме и оскрбљаваше га браћом његовом, а ови безумни, не знадијаху да се за трпљење напасти троплетени венац плетијаше на глави праведнога. Јер он не помишљаше на гнев, него одвргав злобу ђаволом наведене браће своје, печаше се како угодити Господу и угодна пред њим створити."⁴¹; "И док је овај свети ходио бос, ради слова Господа нашега Исуса Христа који рече: 'Сваки узносећи се усмериће се, а сваки усмеравајући се узнеће се', и док је зидао храм Светога чудотворца и скорога у напастима Николаја, а браћа његова паки, навођењем ђаволовим и злом ревношћу, и јарким гневом одржавани, приђоше да оскрбе светога глагољући: 'Зашто, не саветовав се о томе с нама, твориш што ти не подоба творити?' "⁴²

"И пошто је тада своје по странама иноплеменим, за зла безакоња њихова и мисли њихове неподобне, они се, навођењем ђавољим, створише у грчком царству да ту помоћ улуче, таштећи се на заклање светога и разорење памети његове добре и хотећи дела његова искоренити до конца. Али их не послуша Бог. И најмивши грчке војнике и Фурге, па и Турке и ине језике, придоше на светога и улегоше у отачаство његово, на место наречено Пантино."⁴³; "Придите и видите, оци и браћо, како иако сам најхући од браће своје, али Господ Бог и пречиста Владичица Богородица мати његова, не зри на лице човечје него сподоби мене најхуђе га који верује у јединосущтну и нераздељну Тројицу, сабљудити ово предано ми од њих стадо, што и видите ниње, да се не би усејала плевель злоказнога и непријазног ђавола."⁴⁴; " 'Врази наши подражаше нас, па не били смиловал се, Владика Господ наш Исус Христос и пречиста његова мати, молитвама овога светога и тебе, преподобни, сабрао нас од језика и руку иноплемених, и посетио немоћне наше недуге, и избавио нас од противника, заштићујући нас од сваког дела ђавоља."⁴⁵

"Ђавољим навођењем одврже се и крамоли уздиже на ме и поче готовити се да ми узда зла за блага, да озлоби мене и отачаство моје и утврђење светога."⁴⁶; "Али ко да ишчисли страсти твоје бешчислене које прими разгарајући са љубављу Христовом; борив се и убив до конца мучитеља ђавола и сети његове и лајање до конца растргав и стањив тело своје уздржањем и као крвљу мученичком облив се сузама својим; и разгнав мрак тамних бесова у борби с нама."⁴⁷

"Јер по скончању чудеса свих, пребивајући ја у миру и тишини у отачаству мојем, благодарећи Господу и Богу и спасу мојему Исусу Христу и пречистој Владичици

---

⁴⁰ Исто. 34

⁴¹ Исто. 35

⁴² Исто. 36

⁴³ Исто. 38

⁴⁴ Исто. 40

⁴⁵ Исто. 55

⁴⁶ Исто. 61

⁴⁷ Исто. 65

Богородици и светом господину мом преподобном Симеону, а противни ми ђаво ненавистан добру и свагда таштећи се у ров погибаони ринути род човечански саблазнима својим и скрбима многим, и хотећи ослабити оне што верујемо у истиног Бога нашега и не већући, окајани, и забив онога што га свагда прогони, наусти нечастиви два цара да ме оскрбе, краља угарског, Андреју реченог и цара грчког Јериса Филандра именованог."⁴⁸

И у овим наводима Првовенчани Краљ нам осликава непрекидну динамику, да тако кажемо, добра и зла, љубави Христове и силе ђаволске. Кроз ове наводе прошли смо кроз многе духовне ходнике и захватили многе слојеве стваралачког процеса Стефан Првовенчаног. Увидели смо да су и Немањиног оца, браћа прогањала, да су Немању његова браћа прогањала само зато што је градио храм без њихове дозволе. Био је Немања заточен, молећи се Светом Ђорђу за избављење које му је пружио. Видели смо како су његова браћа унајмила војску против Немање, међу којима су били и Турци, и тиме су отворили историјска врата турској сили да дође на Балкан.

Такође је занимљив сукоб Немање и богумила који у свом делу описује Првовенчани.

"И свети изведав ову пред Сабор овај сабрани на ову лукаву јерес, изобличив кривоверје њихово и сабеседовав се са светитељем својим Јевтимијем и са часним чрнцима и са велможама својим и нимало не закаснив, посла на њих наоружавши неке од славних својих, глагољући: 'Ревнујући поревновах за Господом Богом сведржитељем, као што иногда пророк Илија, устав на бестидне јереје, изобличи безбоштво њихово'. И ове сажеже, друге казнама различним показа, ине оземаљствова од владичанства својега и домове им и имање све сакупив разда прокаженима и ништим, учитељу пак и начелнику њихову уреза у гртани његовој језик који не исповедаше Христа за сина Божја, и књиге његове нечастиве ижеже и њега у изгнање отера, запретив не исповедати ни помињати отнуд триклетог имена. И отнуд искорени проклету ту веру да се не помиње отнуд у владичаству његову него се слави једносушна и нераздељна и животворна Тројица, Отац, Син и Свети Дух и свагда и није и присно и ва веки веком, амин."⁴⁹

Много теоретичари сматрају да се Немања борио против римокатолицизма, познатијег у оног доба као латинска јерес, а да богумила у Србији није било. Наравно, такве тврдње опвргава сам Првовенчани на почетку *Житија*: "На месту нареченом Рибница, у храму бившем у земљи тој, латинским јерејем, по извољењу Божју, сподоби се примити латинско крштење."⁵⁰ Наравно, Немања се касније крстио по православном обреду. А овај цитат нам јасно говори да је Првовенчани одлично знао шта је латинска јерес, чим је знао шта је латинско крштење.

Још један посредни доказ да се ради о богумилима јесте следећи навод: "И бејаш у законопреступника тих и видех заиста, Господе, да служе отпаднику славе Божје самом Сотони, и не могући трпети смрада глухих кумира и мрске јереси истргавши се из руку

---

⁴⁸ Исто. 67

⁴⁹ Исто. 40

⁵⁰ Исто. 34

њихових и прибегавши вапијем држави твојој: 'Порази крстом оне који се боре с нама да навикну нечастиви врази шта може вера твоја, Господе!' "⁵¹ И овде видимо да је богумилство у питању, јер по сведочанству Козме Презвитера, богумили на овом свету дају примат Ђаволу у односу на Бога што простодушно сведочанство малопре говори.

Да богумили нису били некакава "доброћудна", памфлетска секта, негде помало у завијеној форми говори и Првовенчани помињући да они имају владичанства, али не помиње да је то био један свеопшти сукоб и подела, нека врста грађанског рата. Немања је са богумилском властелом имао доста битака. Тако да то није само нека одмазда Немање против богумила, већ последица једног ратног сукоба.

Софиографске поуке Првовенчановог хагиографа носе са собом и просветитељску поруку. Као што смо у причи о Светом Сави означили доста тачака о просвећивању, један од упечатљивијих појмова јесте: *Просвећење Божје*, тако и сада видимо да и пратећи у нечему и дух свога брата Првовенчани препознаје просвећење само у Слову Божјем. "Но, Господе, Господе, поштеди и помилуј роба својег, безакоња бо моја велика у истину ја знам и пред тобом су увек неутајена, Господе."⁵²; "Милосрђем светог својег духа милујући павши род човечански, устима пророчким претпровештаваше оно што ће бити, као што рече пророк, Словом Господњим небеса утврдише се и духом уста његових сва сила њихова."⁵³

Опомињући се очевих речи и сећајући се Првовенчани записује: "Благословен јеси, Господе Боже отаца наших Аврамов, Исаков, Јаковљев, који праведнике љубиш а и грешних мољења не презиреш, пошто и мене грешнога умањење молби не презрев – принесе светло отачаство мојега, просвећујући конце све Српске земље."⁵⁴ Из ових редова видимо да је свепросвећење Божје нешто за шта се Првовенчани залаже широм своје српске државе. "И извољењем Божјим и пречисте његове матере, роди и овог светог дечка који ће, Божјим промислом, бити сакупитељ погубљеним странама отачаства његова, и пастир и учитељ а паче и обновитељ изгубљенога."⁵⁵

Наравно, као што напомену смо, не недостаје софиографска димензија и порука дела: "И узевши га цар, царским га лобзањем прими и обловиза и надививши се мудрости јуноше, царским га саном почаствова и дарима различним."⁵⁶

У својим софиографским урвинама, Првовенчани не заборавља силу вишњу и јасно указује на њену помоћ: "Али, иако се умножи иноплеменим пуцима, сила Божја никако не беше с њим по завету и по молитви онога светога. Него као што пророк рече: 'Они сапети беше и падоше а ми устасмо и прости бисмо'. Јер не надамо се на оружје наше него на

---

⁵¹ Исто. 40

⁵² Исто. 42

⁵³ Исто. 33

⁵⁴ Исто. 55

⁵⁵ Исто. 34

⁵⁶ Исто. 35

силу Господа и Бога и Спаса нашег Исуса Христа и на право благовољење и молитву господина ми светога Симеона."⁵⁷

Опасујући своју област Божјом силом, Првовенчани указује на силу Крста: "Такође и овај предобри и крепки свети муж чеда свога ускрми у благоверју и чистоти, земљу своју погину сабра ограђујући је крстом Христовим, и кнезове своје научи разумно и старце своје умудри, благодарење и хвалу узашиљући Владици својему и створитељу."⁵⁸

Узносећи славопој Господу: "И слава ти, Господе Исусе Христе, који твориш страшна и преславна дела, што си извољио."⁵⁹

Као што у овим претходним редовима имамо неке од примера просветитељства, тако и у записима Првовенчаног имамо и примере грђанства: "Јер када зрејаше уздицање храма Пречисте овај мој господин свету, веру имајте ми, о господо и браћо, видите ми бе ум његов уперен на вишња и као неки небопарни орао, држан за земљу објет, узама железним па се истргао и узлетео у висине, да дође до оног бесмртнога и светога источника и вида хлад божаственога града Вишњега Јерусалима, коме у истини истови грађанин беше."⁶⁰

И када читамо Светога Краља делује као да је он својом духоречитошћу и мудрореченим обухватио и све описао што је потребно и Богодано. Наводећи одређене парчиће ми смо само загревали по *животописима* написаним од стране Првовенчаног, захватили смо само мрву од његове мудроречите писмености. О њему, као светитељу, писао је патријарх Пајсије у XVI/XVII веку синаксарско житије.

Наш Свети Краљ, не беше само Свети Владар, него и Свети Писац који је својим рукописима уносио молитву Свемогућем Богу.

---

⁵⁷ Исто. 54

⁵⁸ Исто. 37

⁵⁹ Исто. 47

⁶⁰ Исто. 44

Доментијан

Доментијан (1210 – 1264), Савин ученик незнатног рода, монашки становник Хиландара. Хагиограф, једним мудроречитим током описао живот Светога Саве. Још један у низу примера српске софиографске духовности и живомудрости. Већ на самом почетку свог животописа даје једно кратко исповедање Вере:

"Када је царевао Господ наш Исус Христос, и када је превара била побеђена, и варка идолска истребљена, и када је престало гоњење против хришћана, и када се добра вера просветила у целој свету, и када се свуда слави једини Господ Исус Христос, са Оцем и са светим Духом, светом и јединосусном Тројицом нераздељно од небесних и земаљских и преисподњих који је створио из небића све створење видљиво и невидљиво и њиме царује непрестано у бесконачне векове амин; и када је благоверни и благочастиви и Богом изабрани и Богом подигнути и самодржавни господин Стефан, великославни и велеродни и превелики жупан Немања самодржавно царевао свом српском и поморском земљом, и Диоклетијом, и Далмацијом, и Травунијом, са Богом дарованом му супругом, богочастивом Аном, живећи у царству својем по закону господњем и родише синове и кћери."⁶¹

И постепено Доментијан ово кратко уобличено Вјерују уграђује у родослов благородних и светородних Немањића.

Ако је судити учитељу по ученику ког је духовно родио, онда и преко Доментијана видимо колико је Свети Сава једно високодуховно Божје светило. *Житије Светог Саве* од Доментијана импозатно је дело од 190 страна. А у њему Доментијан учитељцентрично описује свог Богомудрог учитеља Саву.

"И бише начињене палате за његово пребивање, где пребиваше велики светилник божји, који расте и светли се божјом благодаћу, и који ће просветити своје отацтво. Родитељи његови, имајући велику љубав према њему, често долажаху к њему, испуњујући се великим дивљењем због њега и имајући многе мисли и печали због њега: 'Шта ће бити ово дете послано нам од Бога?' и предаше га божјој вољи, и научише га светим књигама. А колико долажаху к њему, толико и такве недомислене радости испуњаваху се душом, благодат божја која је на њему, тајно им светим Духом објављиваше весеље, унапред сликајући им бесконачно весеље у Господу Богу, и нађоше бесконачну радост молитвама тога рођенога од њих."⁶²

---

⁶¹ Живот Светога Саве од Доментијана, Стара српска књижевност I, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 119

⁶² Исто. 121

"А он, истинито семе божје, од младости своје не предаде се ни ка једној слави од земаљских, но само молитвама и постом приону Господу, по речи пророка: Блажен је муж који се боји Господа, и кога ће Господ узети од младости његове, и почеће заједно работати један једноме."⁶³

"И наоружавши се Духом светим, и опасавши бедра своја богоразумљем и чистим девичанством и великом уздржљивошћу, сам себе спреми чистом молитвом и духовном љубављу као светилник који гори Христу."⁶⁴

"Од тада ужеже искра божја у срцима правоверних у његовом отачаству, и од тога часа бише обуздани страхом божјим ови који разумеше вишњи божји промисао који се догодио са њима, и од тада узе почетак реч јеванђелиста Луке, који рече о архијереју Захарији и о Јелисавети: Јер беху, рече, обоје праведни пред Богом, ходећи у свим заповестима господњим оправдањима без порока."⁶⁵

Кроз ове описе Светог Саве и о Светом Сави ми загледавамо просветитељство и разумитељство тог, да тако кажемо, светосавског доба. Доментијанова философија богоразумља је јасна кроз сам појам. Разум је божанског порекла и као такав може бити само богоразуман. Као што је у човека у потпуности утиснута боголикост исто тако је у човека утиснута и богоразумност. Зато он се једини и може назвати разумним створом, јер у себи кроз богоствореност има и богоразумност.

"Ако се тако изволи Господу о теби, чедо наше љубимо, дођи и тако к нама, да видимо твоје Богом просвећено лице и наситивши се твоје красне лепоте, растргнућеш многе жалости од срдаца наших, и зауставићеш многосузне изворе од очију наших."⁶⁶

Све се схвата Богоразумно и Богопросвећено. Тим духом је испуњена цела немањихка епоха. Доментијан нас учи како се у православно – светосавској духовности схвата разумност и просвећеност. Не као у рационализму и енциклопедизму. Него Богом прожето. Могло би се рећи да одређене концепте рационалности и просвећености, наравно у склопу Доментијанове философије богоразумља, смо имали и пре западног света. Богоразумље је једна Божја сила и једно Божанско својство унутар човека, тако уопште схваћено у православном свету. Зато је и, у неку руку, православно – светосавска култура антиципационистичка, авангардна и профетска. То открива велики и драги нам Доментијан. Свакако, Доментијан наглашава то и када говори о учеништву: "Чеда рећи ћу вам, Христа ради, овај монах је ученик божји, а један је брат од нас, и син је благовернога цара српског."⁶⁷

"И наједанпут дође онај богоразумни чрнац послани од игумана,..."⁶⁸ И опет се појављује, уз богоучење и богоразумност.

---

⁶³ Исто

⁶⁴ Исто. 122

⁶⁵ Исто. 129

⁶⁶ Исто. 130, 131

⁶⁷ Исто. 133

⁶⁸ Исто. 134

Да је Доментијан и теолошки високоучен, као прави ученик Светога Саве и светосавац, говоре и следећи одељци:

"Јер Господ сам дође са љубављу к нама, и уподоби се нама, и узео слику нашу на се, коју раније сазда по својој слици и подобију, и све нас из небића изведе, и сам дође к нама речју божјом и заповешћу и доласком пресветога Духа, због велике божје љубави коју објави Господ у нама својим триипостасним доласком, јер Син божји по заповести очевој пре сиђе к нама, и свети Отац синовљевом љубављу не остави га, и свети Дух равночастан са њима, и би испуњено небо и земља неразлучним божанством."⁶⁹; "Презирући овај привремени живот, ударајте у врата моје милости смерним начином, и бијући прса своја рукама, и пружајући их право ка мени на небо, испуштајући из срца свога из дубине уздахе и тешка стењања, бринући се због грехова својих, погледајући умиљеним очима горе ка моме свемоћном божанству. И отвориће вам се двери царства небеснога, и ући ћете у њега пространо веселим очима и светлим лицем и просвећеним умом, радосним срцем, непорочним телом, красном душом, и чистим животом, и наћи ћете ту вечни покој душама вашим..."⁷⁰

Такође, појмови: "богомудри" и "богоумни", захватају следеће одељке:

"Богомудри кир Сава монах..."⁷¹

"Свети Симеон починувши од путнога труда, и после неког времена зажелеле обићи ову Свету Гору, поклонити се светим црквама и оба богоносца савешаше богоумни савет замолише богољубнога оца свога игумана Теострихта..."⁷²

Указујући на Богоразумље, Доментијан не оставља недореченим ни друга духовна богосвојства: "А проту указаше засебно част, засебно црковним служитељима, засебно свој монашкој општини, почевши од првих и до последњих, све равночасно украсише по заповести божјој, ваистину оба по срцу божјем и његовим силом сатворише сву вољу божју."⁷³

Видимо да се нагласак не усмерава само ка раз – умном и умном, него и према срчаном и вољном: Богоразумно, Богоосећајно и Боговољно. Р–Аз (Ја, Прво, Лично) – ум, воља и срце (осећање) јесу сасуди Божанске силе и снаге. "Вођени Духом светим, отац са сином, изабрани војници Христови, наоружани светим Духом и непорочном вером Христовом, напунише се сваке духовне радости..."⁷⁴ Ум – воља – срце овде добијају своје конкретно испуњење у Духу Светом и Вери Христовој. Све се код Доментијана везује за Бога.

"И док су они пребивали у том подвигу, дође ка богоумном кир Сави неки богобојажљиви муж, назначена му богомисаони савет..."⁷⁵

---

⁶⁹ Исто. 140

⁷⁰ Исто. 142

⁷¹ Исто. 151

⁷² Исто

⁷³ Исто. 152

⁷⁴ Исто. 153

⁷⁵ Исто. 155

Овде се додатно појављује и појам бого – ми – са – он – и. Видимо да је МисаОн, израз везан за личну заменицу: Он тј. за Бога који стоји иза те личне заменице. Тако да је и мисаони процес унутар човек који се одиграва, по Доментијану, суштински Божански. Богоразумни, Богоосећајни, Боговољни и на крају Богомисаони, човек је као Боголико створење испуњен свим потребним богосвојствима да би кроз пуно Богопознање достигао највише могуће Богојединство кроз силе Божје. То и јесте суштина православно – светосавског схватања просвећености као просветљености Божанском светлошћу кроз Божје енергије у основи у човеку Богоутиснуте кроз његово стварање. У том духу поучавао је и Доментијан.

Иако, сав у Богоусхићењима и Богоуобличеним списотворењима, Доментијан није изгубио из свог духовног вида опсаности, сенковите и тамностране токове живота.

"Дођи, подобећи се оном човекољубивом пастиру који остави не само деведесет и девет на горама небесним, но остави и тисуће тисућа и још и више безбројне војске, сиђе преклонивши небеса, и потражи заблуделу овцу, и нашавши истрже је из грла смртоноснога љутога звера ђавола, и узевши на своје раме принесе Оцу своме, и опет је постави у своје стадне овце."⁷⁶

"Свељубазна браћа пребиваху преизобиљујући у свакој божјој благодати, и цео народ Богу узашиљаше свехвално благодарење, колико беху страдања и напасти претрпели од плењења иноплеменика, од глади и сваке пагубе навођењем старога свегубитеља ђавола, погубника рода људскога од почетка. Јер беше подигао рат међу браћом, Вуканом, старијим сином светога Симеона, и кир Стефаном, а доласком истинитих патира од Свете Горе добише смирење не само ови, но и сви градови и све земље њихова отачаства."⁷⁷

"Чудо светога. Нађе се неки Стрез од бугарске стране, и уз то ухрањен од тога сапрестолника светога Симеона великога жупана кир Стефана, и за његову велику љубав и за сва добра, која сатвори ка њему, одметнувши се од њега и згазивши заповест божју и јеванђелско братотворење, уздиже против њега велику борбу, хотећи ослабити његово отачаство, као што и отац његов, ђаво, отпадник од почетка, постаде борбени непријатељ против рода људскога.

Јер тај се узнесе сам својом вољом и узвеличи ум свој веома, и поче се упоређивати Господу нашем Исусу Христу, и рече у себи: Поставићу престо мој на облацима, и бићу подобан Вишњем. И разродивши се веома, и иступи из чина анђелскога, и светлост божја би одузета од њега, и испале с небеса сам због грехова својих, и многи анђели, који беху око њега, последоваху гордости његовој. По истом начину, и тај ђавољи син подиже борбу на отачаство Светога, пошто је сабрао тушту и тму сваких народа, па погубљење отачаства његова."⁷⁸

---

⁷⁶ Исто. 144

⁷⁷ Исто. 193

⁷⁸ Исто

После ових мракописа које нам је Доментијан тако прецизно изложио, узгредно описијући и невоље кроз које је тадашња српска држава пролазила остаје нам још само поглед на народ и једна врста народописа. Како је један пагански народ постао христосветосавски народ:

"Такође и због овог младића многи се узрадоваше због његова рођења, а највише од свију његове родитеље обузе благородно весеље радујући се у Богу због њега, и добро васпитан од њих и Богом научен положи добар пример своме отачаству, и постаде велики пред Богом, и испуни се Духом светим. Јер из младости своје заволе Бога, и многи у отачаству његову – заволеше Бога, подобећи се њему, и са њиме последоваше Христу од почетка и до сада са непрестано јављају избрани Богу, један другог наткриљујући, позвани од Оца небеснога теку у царство небесно, напуњујући дворове светих, и он пред њиме иде силом Христовом и духом Илијиним, и спреми Господу савршен народ једне светитеље и учитеље умних стада, друге јави сваком богољубљу, треће научи сваком правоверју, сазда многе манастире и породи многе зборове добронамерних чрнаца Духом светим, и научи побожности све по своме отачаству, да пребивајући у њима сатворе дела божја, и да претрпевши добро до конца буду Господу Богу народ савршен."⁷⁹

Ко зна на какве би оптужбе наишао, данас, Доментијан за овакве речи? Али то је само зато што данас преовлађује нацио-пагански поглед на народ. У доба Светога Саве и Доментијана "народ савршен" би значило народ који је везан за Савршенога, који се труди и подвизава ка Богу, који гледа да се не огреши о Бога, који хоће да припада Богу. То би могао, по речима Светог Владике Николаја, бити светосавски национализам.

На основу свих ових примера које смо изнели, можда доста скромно, језгровито је приказана православна философија богоразумља кроз мисао Доментијана, можда по највише наглашена у овом запису. Што не значи да је Доментијан овим сегментом исцрпљен као мудрописни мислилац. Поред тога што је извнредни философ богоразумља, он је у много чему велики стваралац, али наше наглашавање философије богоразумља код Доментијана јесте жеља да се покаже и то да Православље нема мањак рационалности, него да је за њега једина истинска рационалност она рационалност која искључиво проиходи из Бога, нека врста теоноизма. Једно теоноистичко схватање разума, за разлику од рационалистичког схватања разума. О томе нам, видели смо већ, сведочи и сам Доментијан.

Мало, сасвим мало, смо се дотакли Доментијановог дела, дела Савиног ученика који је ишао стопама свога Светога учитеља и који је оправдао тај назив да се зове Савиним учеником, а нашим мудрим учитељем.

---

⁷⁹ Исто. 130

Теодосије

Теодосије Хиландарац (око 1246 – око 1328), ученик Доментијана ученика Светога Саве, незнатног рода, хиландарски монах високоученог спектра један од импозантнијих хагиографиста српског средњевијековља. И одмах да кажемо да је Теодосије у неку руку историчнији и динамичнији писац од Доментијана, али и да је Доментијан с друге стране есхатоничнији и теологичнији у односу на Теодосија. Теодосије је, такође, писац и служби тј. химнографа у којима се могу повући црте једне мудрописне поуке гносеолошког значаја.

Теодосије се окреће ка једном непосреднијем изразу, у равни осећања и срца. И као да тако обликује читав свој животопис: "И обноћ, ставише на молитву к Свемогућему,..."; "И ово би почетак неизказаних (божијих) судаба, дивљење и у рађању најпре, да не буде само дело природе, закона човечијега, него и заповест свесилнога Бога који побеђује закон природе како хоће. И родив се по природи као плод молитве од Бога дан, Богу се и намени што и би."⁸⁰ Већ овде Теодосије није као Доментијан завијен у неке теологеме. Не! Он Бога саопштава срцем као Свемогућег и Свесилнога. Он далеко пре свих натуралиста и емпириста успоставља концепт природних закона које Бог својевољно крши. И док је по устаљеном схватању природа осликавана као Божја најпокорнија слушкиња, код Теодосија је она нека врста побуњенице коју Бог непрекидно кроти и припитомљује. "После мало времена породеше га и водом и духом, просветивши га божанственим крштењем, и дадоше му име Растко, и заиста много с Господом, добро Богу порасте."; "А по молитви Богом дани божанствени младић непрестано жељаше како би и на који начин избегао свет, и да се од свих и прионе ка Богу."⁸¹

И опет та непосредност Богоосећања чак и у опису Светога Саве. Као да имамо два типа људи. Они који некако, да тако кажемо, посредно преко теологема хоће да приступе Богу и оне који хоће то непосредно осећањима и срцем. Оба пута, из два правца, воде ка циљу и исправна су. Оба су исправни методи. Један као пут мудрости страха Господњег, а други је пут осећања присуства Љубави Божје. Прво је Доментијан, а друго Теодосије.

И у следећим редовима Теодосије је препознао ту страну непосредности и код самога Светога Саве.

---

⁸⁰ Живот Св. Саве од Теодосија монаха, Стара српска књижевност II, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 135, 136

⁸¹ Исто. 136, 137

"А старац се дивљаше његовој топлој љубави према Богу и божанственом огњу, који је тако зажегао душу његову, слушаше његове речи, речи пуне чедности и узбуђености, па му рече: 'Видим, чедо, да ти је душа зашла дубоко у божју љубав,...' "⁸²

И овде имамо навалу Богоосећања, снагу божанског огња у срцу Светога, али њега красе, по Теодосију, и врлине мудрости у невољним приликама: "А тајним уздасима призиваше Бога за помоћника у напасти, јер смишљаше дело и побожно и преварно, јер срцем бејаше прикован за мудрост, као што Давид каже, и смишљаше како ће разумом благог духа оборити оне премудре који му сметње праве."⁸³

Већ у овим новим одељцима увиђамо да ни Теодосије не умањује компоненту мудрости. Само што је код њега мудрост некако делатнија, практичнија, она се убацује у међуљудске токове. Чак је и разум у равни благодуховности, у равни осећајности, као да се изједначава са осећањем, са Богоосећањем.

"Он пак, сишав са стуба, захвали Богу, поклони се игуману и свој браћи, и сви га целиваше као нова брата, анђеоским ликом украшена. А он, грлећи увређене њега ради, мољаше их све светло за оне који су их напали, да би им на миру и без вреда стигли кућама, говорећи: 'Бог нам је прибежиште и сила и би нам помоћник кад нас је задесила невоља. Ђаво, дакле, који се надао да ће превеликом тражњом мојих родитеља смести стопе моје ка Господу и отргнути ме од вашег у Господу сродства, изиђе посрамљен и без успеха с помоћу ваших молитава Господу, а и телесних напора за мене.'

А они, чувши такву смерну и покорну реч његову, како је пуна сваке мудрости, заборавише ране на телу, нанесене им од младића, па, као да су неку добит задобили, радоваху му се."⁸⁴

Узрастајући у *Мудрости* од чина, на мудар начин примљеног, Свети Сава у Теодосијевом запису, и даље лествицама мудрости је ходио. Слушајући поуке духовника, као и сваки новак, хтео је и он да се опроба у пустињаштву, али је покору, Божјим судом, добио од свога духовника: " 'Не, чедо, не пристоји се ономе који још није утврдио ноге ни на темељу првога степена општег житија, машати се службом врхунца мучења и усамљености и пре времена по својој вољи се управљати, јер ни по времену, ни по узрасту твоме није лепо да то сад иштеш, јер све треба у своје време. А о теби се у многим земљама прочуло чији си син, и твој долазак к нама није се затајио од садашњих владара. А да ти се у пустињи деси нешто ненадано од општега непријатеља људског ђавола или од убилаца, сви би нас осудули што смо се покорили твојој вољи."⁸⁵

И овде речи Божје мудрости, у неком крајње практичком облику, просејавају, а на које Свети Богомудро одговара: " 'Воља Господња преко тебе на нама, часни оче!' "⁸⁶

Када смо се већ дотакли појма *Богомудри*, њега Теодосије наглашава кроз читаву своју хагиографију: "И тако, пошто све Богомудри сврши с царем, многим частима

---

⁸² Исто. 139

⁸³ Исто. 143

⁸⁴ Исто. 148

⁸⁵ Исто. 151

⁸⁶ Исто

обдарен, би отпуштен."⁸⁷; "..., с помоћу ових и сину својему богомудроме Сави,..."⁸⁸ Сава је, по Теодосију, и смерно-мудри:

"Шта је, дакле, она смерно-мудра и праведна душа, која је хвале и почести као хуле бешчашћа мрзела, могла учинити, видећи цара како се не покорава молби, ако се он прво не покори царевој вољи?"⁸⁹

С похвале о богомудроме Теодосије се уздиже на још већи степен:

"А пречасни прота Дометије, који је назван Јерусолимит удостојив се да има благодет божанственога духа, гледаше душу божанственога Саве плоду врлинама и виђаше дар пророштва на њему откада су од њега били позвани на помен оца његова, када му је он, провидев чудеса од Бога која ће бити..."⁹⁰; "Светог и богоносног Саву с таквим истим сузама целиваху,..."⁹¹; "А богоносни Сава свеноћним стајањем не даде сна својим очима,..."⁹²

Када мало боље расудимо, увиђамо још једну разлику у Теодосијевом и Доментијановом писању. Наиме, Доментијан наглашава Савине спољне просветитељске и учитељске врлине, док је код Теодосија нагласак на подвижништву, аскези, унутардуховном осветљењу.

Теодосије је, такође, дубински зарања у сфере гносеологије досежући саме средишње тачке Знања: "Божаственог сазнања/ примив, Симеоне, сијање,..."⁹³; "Слово знања подај ми, беспочетно Слово,..."⁹⁴; "Богосветла те светилника познасмо/ што светлошћу богосазнања/ људе своје, Симеоне оче, озари..."⁹⁵; "...у пустињи постом усмирио си се,/ да како треба Бога познаш/ и од њега будеш познан."⁹⁶

Ово је само мало парче гносеолошког блага које је поседовао, а и изложио Теодосије. И у томе видимо једну снагу непосредности, срчаности и осећајности баш, рецимо, у овом првом исказу: *Божаственог сазнања*. У њему се види та импулсивност у излагању Теодосијевом, чак и по питању Знања. Нема завијених форми. Иста таква непосредност је и у исказу: *Слово знања*. Знање је, по Теодосију, Словознање. Оно је производ и апсолутна датост Бога Слова Христа. За Теодосија је знање Логоцентрично, оно је сам Бог Логос.

Исто тако, што се тиче питања стварности Теодосије га решава на следећи начин. Већ у неким од првих редова *Житија Светога Саве*, Теодосије успотавља саоднос стварности – нестварности међу световима: "Расуђиваше да су царство и богатство, слава и сјај, и свака срећа пуна метежа и нестални; сматраше видљиву лепоту и обиље овога

---

⁸⁷ Исто. 172

⁸⁸ Исто. 175

⁸⁹ Исто. 228

⁹⁰ Исто. 189

⁹¹ Исто. 194

⁹² Исто. 196

⁹³ Теодосије: Службе, канони и Похвала, Просвета, Српска књижевна задруга, 1988, стр. 41

⁹⁴ Исто. 63

⁹⁵ Исто

⁹⁶ Исто. 67

света као сенку, и разумевши да је много јело и весеље и све што је људско на земљи сујетно и нестварно, деснога пута се дохвати па се бављаше проучавањем књига, и није се ленио да у цркви на свим службама стоји."⁹⁷; "Сада се поздано, душе, због тебе радујем и срцем се веселим, као да ја сам стварно примам оно чиме се ти сада, радујући се надањем, наслађујеш."⁹⁸

"И хотећи се уверити стварно да ли је он Неофит, потражи штаке на које опирући се рукама по земљи гмизаше, и нашавши их на гробу светога где беше лежао и опипавши се по коленима, и разумевши да су опшивена чојом и кожом, рече:

-Ваистину, без спора, ја сам Неофит. Јер ево, и трагови страдања мога по земљи потврђују да сам то ја!"⁹⁹

Тај однос стварно – нестварног јесте доживљај овог света у односу на божанску оностраност. Овај свет, иако од Бога створен и предствала једну од Божјих стварности, али у односу на Стварност Самога Бога и царства Његовог представља само једну сенковиту нестварност. Овде су можда зачетци и основе првог српског реализма. Реализма који у суштини философија Богостварности.

Тако исто транспонујући речи Светога Апостола Павла Теодосије на један крајње оригиналан начин надопуњује своју мисао, па и теорију о Мудрости: "...и посведоченом Сину твоме/ који сав беше божанско биће/ Духом светим узвикну:/ 'Ти јеси Христос,/ Сила Божија и мудрост!' "¹⁰⁰

Теодосије надаље расуђује на тему сукоба у тадашњој српској држави. Он даје једну врсту генеологије зла и објашњава њену појавност у тадашњем тренутку, повезујући сукобе кроз две генерације: од Првовенчаног до Владислава.

"Хтео бих овде да испричам мржњу између браће, а устежем се од стида. Али нећемо осудити браћу, него онога који је узрок мржње њихове, онога који је у почетку, гордошћу узнесав се, рекао у себи: 'Поставићу престо мој на облаку и бићу као Вишњи,' са чега је са свима силама које су с њим одступиле био свргнут на земљу; отац зависти и мржње и лажи, од искони човекоубица, ђаво, који је, позавидев почасту првог човека Адама, мржњом подигао на њ. Истим високоумљем и равнобожношћу, због кога и сам испаде (из раја), смисли и онога зло наводљиви оборити, кога као младоумна превари змијињим саветом, и слага да се нада да ће бити Бог, бедни, учини да одмах буду изгнаним од дрвета живота и раја, а уједно и од Бога; који од Каина на Авеља подиже, и прво убиство руком учини, и тога ради се од искони назва човекоубицом; који учини да и Исав буде непријатељ Јакову, брату своме, због благослова очева; он и тада беше подигао мржњу међу браћом.

И велики кнез Вукан бејаше непријатељ брату својему самодршцу због благослова очева. Јер одлазећи пречасни Симеон у Свету Гору, узев сина својега Стефана место себе, постави га за господара и самодршца све земље српске, утврдив молтвама и благословом и

⁹⁷ Теодосије: Житија, Просвета, Српска књижевна задруга, 1988, стр. 104

⁹⁸ Исто. 148

⁹⁹ Исто. 255

¹⁰⁰ Исто. 106

рекав: 'Онај који те благосиља, благословен, а који те проклиње, проклет, и да ти се поклоне синови оца твојега, а руке твоје да су на плећима непријатеља твојих, и брату твојем бићеш господин.'

По одласку очеву, Вукан, непокорношћу обузет, и бив роб зависти, рече у себи: 'Када се приближе дани оца мојега, тада ћу се осветити.' ¹⁰¹; "И због оваквога непријатељства и гоњења међу браћом српска је земља била у великој невољи, као у некој тескоби, запустевши од плењења и проливања крви, пропадајући до краја од глади због неорања, тако да су се многи по туђим земаљама разишли. Такав плод тада пожњеваше од искони сејач злобе и мрзилац добра ђаво." ¹⁰²

"А ђаво, који од почетка мрзи на добро, би им повод за зло, јер подиже на њих краља угарског завишћу због краљевства, јер пређе међу њима није било краља, а сада се поставише и назваше се једнаки њему. Многим претњама у охолости својој грдећи, Угрин посла од својих великаша благочестивоме Стефану краљу, одбацујући мир и љубав, и објављујући мржњу и рат преко њих." ¹⁰³

"А непријатељ људима, који од почетка мрзи на добро, ђаво, наоружав непокорношћу подиже млађега брата Владислава противу старијег, велим, противу благочестивог Радослава краља. Јер благочестиви краљ бејаше најпре у свему за похвалу и изврстан, али се после покори жени, од које и пострада умом. А властела, узнегодовавши због малоумља његова, одступише од њега и приђоше млађем брату његову Владиславу. И настаде међу браћом мржња и гоњење због горке силе краљевства, и Свети их много мољаше и запрећиваше да се смире, па, не могући их никако умирити, рече: 'Ако је оно што радите од Бога, нека буде воља божја!' " ¹⁰⁴

Овим смо скопчали и повезали све немирне токове које смо имали у тој епохи, а које је Теодосије тако прецизно изложио у којима је Свети Сава све време пожртвовано учествовао.

У наредним сегментима видећемо једно Теодосијево изображавање кроз животопис једне специфичне философије "нове твари". "А Свети, као новоосвећени, благословив игумана и браћу и дав свима мир опет отиде у хелију мучења у Кареји." ¹⁰⁵

"И, кад се божанствена служба свршила, цар и сви царски људи сакупише се да се благослове од руке новоосвећеног архиепископа." ¹⁰⁶

Једна узгредна напомена: Теодосије ја крајње савесно и до танчина описао сукоб Првовенчаног и Стреза и многе друге догађаје из живота Светога Саве. Ал' да би их изложили била би нам потребна још једна књига. Видели смо да су сукоби били до те мере непрекидни да су натерали становништво да се исељује из државе.

---

¹⁰¹ Живот Св. Саве од Теодосија монаха, Стара српска књижевност II, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 191, 192

¹⁰² Исто. 193

¹⁰³ Исто. 246

¹⁰⁴ Исто. 264

¹⁰⁵ Исто. 190

¹⁰⁶ Исто. 229

Направићемо још један завршни цитат:

"А свети архиепископ венча краљевством и молитвама свога синовца, поменутог Владислава, иако је власт незаконито и разбојнички уграбио, расудив да је то воља божја, и доведе му за невесту кћер цара загорскога по имену Асана, и обоје благословом утврди."¹⁰⁷

Овим цитатом *воље божје* запечатићемо овај запис о Теодосију Монаху, високовеликом хагиографу средњевековне Србије. Његова хагиографија и софиографија смерно – мудрости указала је кроз пример Светог Саве духовно – списатељске лествице ка Богу, једноме истинскоме просветитељу свега и сваког.

---

¹⁰⁷ Исто. 265

Данило

Свети Данило II, архиепископ српски (око 1270 – 1337). Постао је архиепископ 1324. године. Властелинског је порекла и био је у служби краља Милутина. Водио је врло буран и узбудљив живот, не у мирском, већ у монашком смислу. Као игуман Хиландара бранио га је од упада разбојника и различитих војски. Поред свега био је даровит мудрописац и извредан хагиограф. Његов *Живот краљева и архиепископа српских* који је написао он и његови непознати настављачи води се као једна врста српске средњовековне енциклопедије.

Будући да ћемо проћи кроз проучавање само три хагиографије која је написао Данило покушаћемо да што тачније пренесемо њихов дух у овај рад. Сам почетак прве хагиографије јесте духовно непосредан и крајње директан:

"Божаствени пут је жесток и оштар, и има тесне и пуне страдања путеве. Они који од овога света желе неизречених и непостижених дарова у небесном пребивању, морају прво оставити овај свет и оно што је у свету, и преочишћеном душом боголепно подвизавати се ка вишњем животу. Такав, опасавши се крепости вере срдачне и истинитом љубављу ка Господу, подупируће се умном лествицом, улази на висину врлине, имајући улепшано лице светлије од сунца и чистије од снега, и обучен у хаљине, коме је похвала не од људи, но од Бога. Јер Он је једини Бог богова и Господ над господарима, створитељ свега видљивог и невидљивог створења, неприступна светлост и живот свега, који је утврдио небеса мудрошћу и основао земљу на ничем. О овом пророк јављајући рече: 'Речју господњом утврдише се небеса, и дахом уста његових сва сила њихова.' И опет: 'Јер он рече, и постаде, он заповеди, и показа се.' Свако створење назвао је по вољи свога разума. Хотећи ослободити човечју природу од првог Адамовог престапа, узео облик слуге, прикривши телом божанство и без греха постаде уједно Бог и човек. Дошавши у свет ради нашега спасења, показа онима који греше различне начине покајања."¹⁰⁸

Данилова духовна наука је, види се већ из првих редова, сва у сажимању, сва у: *све – у – једном* духовном начелу. Тако да он пише, да тако кажемо, афористички, пословично, мудрократко.

"После овога почињемо у Господу житије блажене и христољубиве Јелене, но молим вас, љубимци, обратите пажњу ради пажљивог слушања. Мисао мога слабога разума присиљава ме да овако кажем: Светлост праведних увек се светли а успомена се њихова бива са похвалом. Њиховим животом просветише се све земље благоверних народа и име Бога нашега слави се на векове. Јер он прославља оне који га славе, а и ми исповедајући њихова похвална житија, молимо се Богу да успомену њихову покаже сватлијом у наше дане. Пре свега треба да славимо га који се ваплотио ради нас, који је

---

¹⁰⁸ Живот Краљице Јелене од Архиепископа Данила, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 297, 298

ради нашега спасења све претрпео. Јер пророци њега проповедајући веселјаху се, а мученици умирући њега исповедаху, а богољубиви људи живећи у сујети света овога, неки од њих ради вере у Бога сами себе распеше страдањима и крепким подвизима, и одрекоше се света, да стекну једнога Христа. Ради толиког трпљења њихова добише венац победе против ђавола."¹⁰⁹

Овде изложена Данилова *Богонаука* указује, много пре картезијанске епохе, *мисао разума*. Мисао која се крије и стоји у разуму. Данило каже да је Христос својим доласком све претрпео, што нам открива да муке Христове нису само пука метафора, веће истинском и стварно дешавање Божјег светрпљења. Али какав је то разум и какаве то везе има са Божанским то ћемо покушати сазнати у следећим излагањима Данилове Богонауке. Јер свесажимајућом методом Данило указује, врло богословски, на подвижничке облике живота. Следећи наводи из Даниловог дела трбало би да нам прикажу облике разумности и како их схвата православно – светосавско културно предање: "Са њиме проводећи живот славно и дивно, имали су и деце, и пошто се такво дело догодило мужу њезину од сина свога Стефана краља, као што смо указали у напред писаном, и после смрти мужа њезина примивши од вазљубљенога сина свог достојни део државе земље многих и красних, сетивши се младосних грехова својих и дошавши у велико покајање, умртвљује мисли телесно, и храни свој ум благодаћу божаственога разума, као што је речено у Премудрости Соломоновој: 'Ризнице царске испуниће се златом, а умови истинитих подвижника ипуниће се богатим разумом.' "¹¹⁰; "Овака је била нарав ове блажене: оштра речју, а блага по природи, непорочна животом, у заповедању кротка, да обрати доброразумним речима, да теши нелицемерно и безлобно, а колика је свесрдачна њена смелост ка Богу, просто казати била је украшена сваком врлином."¹¹¹; "Све мисли младосног разума згавивши богоугодном мудрошћу, отворивши своја богохвална уста, вапијаше ка Господу,..."¹¹²

Различити језички и духовни облици: божаствени разум, доброразумно и младосни разум, а с друге стране: свесрдачност, полако нам разоткривају мисао и метод Данилове Богонауке.

И опет кроз нове поруке Данило нас враћа на почетак, подсећа нас и као упорни учитељ поново нас учи: "Сама бесконачна светлост и хранитељ свега створења Христос, који зна да нахрани пет тисућа са пет хлебова у пустињи, и он сам је постио 40 дана, показујући нам начин поста, победу против ђавола."¹¹³; "Јер сав овај свет лежи у злу, као што рече божаствена реч. Јер ако се душа не остави светских брига, то не може ни Бога истинито волети, ни ђавола достојно мрзети."¹¹⁴

А у наставку сагледаћемо једну поуку српског архијереја усмерене Светој Јелени Анжујској: "Сила је царство небесно и они који се са силом труде у њега чистим срцем са

---

¹⁰⁹ Исто. 300

¹¹⁰ Исто

¹¹¹ Исто. 302

¹¹² Исто. 304

¹¹³ Исто

¹¹⁴ Исто. 305

смелошћу, такви га грабе. Венац победе исплетен од руке Сведржитеља дарује се онима који су претрпели зло као добрим војницима Христа Бога, који су овде примили беде и скрби и напасти, који су заборавили природу и презрели смрт, да стекну царство небесно. Не поставља се царство небесно ни речима, ни лепотом, ни родом, ни јачином, ни годинама, но силом вере. Ове речи, које ти шаљемо христољубива госпођо, ако сачуваш и примиш у свој ум љубављу истините вере срца твога, а уз то не одлучуј се љубави према странцима, не одступи од истине, гони мир и правду са свима који призивају име господње."¹¹⁵

Ова поука, у склопу Данилове *Богонауке*, сама по себи довољно говори о духовној универзалности православне вере и о њеној безграничности сотиролошки усмереној према свима и за све. А ми ћемо се још једном опоменути, сада кроз речи краља Стефана Драгутина, кроз какве је унутрашње подвиге и борбе прошла Света Јелена Анжујска: "Блажена си мати моја госпођо, најслађа хранитељко младости моје и заступнице живота мога, блажена си, јер ради великога ти подвига и богоугодних дела учини се обитељ светој Тројици, блажена си јер си крсним знаком ограђујући се, растргла си мреже ђаволске."¹¹⁶

Сада се окрећући на другу хагиографију Данила II, ми нећемо много разматрати историјат власти краља Драгутина, већ саме духовне облике које је изаткао Данило, а опет у склопу његове *Богонауке*: "Утврди га богоразумним речима, и тако се растаде са вазљубљеним братом својим, где му дарова краљевство у Расу, у месту званом Дежево."¹¹⁷

"Вазљубљени, изневши ово напред написано о овом христољубивом, сада ћемо говорити о овом преосвећеном архиепископу, тј. смерном Данилу, чијим молитвама и благоразумном поуком објави се житије ових христољубивих царева и краљева српске земље."¹¹⁸; "...; и када је много живео, дође му на ум богоугодна мисао да састави списе и христољубивоме краљу Стефану, с којим је имао велико обећање у љубав божју."¹¹⁹; "О суначана зрако истока истока (истоцима), зар тако одлазиш, ти који си просвећивао разуме срдаца наших? Ко ме ћемо се ми приљубити? Ко је онај који је слава наша и радост?"

Јер просвети се ваистину, о љубимци, живот и рад овога христољубивога. Благодат светога Духа живећи у њему, стварала је његов богољубиви живот, и у целу земљу изиђе глас о њему, као што је било речено у списима о неким стварима, јер благородни плод неће отпасти од свога корена."¹²⁰

Занимљиво би било погледати све облике Божјег просветоразума и у делу о краљу Милутину: "А истинита светлост Христос, који просвећује свакога човека који иде у свет, овај велики и страшни творац све видљиве и умне природе, увек очекујући покајање

---

¹¹⁵ Исто. 306

¹¹⁶ Исто. 323

¹¹⁷ Живот Краља Драгутина од Архиепископа Данила II, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 343

¹¹⁸ Исто. 353

¹¹⁹ Исто. 355

¹²⁰ Исто. 356, 357

свакога човека, тако не презре ни овога христољубивога, но му просвети срдачни разум."¹²¹

И овде негде долази до пуног изражаја Данилова *Богонаука*. Разум је срдачан, он у уму почива и само тако је просвећење могуће. Једини могући и истински Просветитељ јесте Богочовек Христос и сви они који су Њиме просветљени могу бити просветитељи. Разум је, нешто слично Доментијану, само и искључиво Богоразум, другог разума и нема. Имати ум Христов, како каже апостол Павле, јесте права и истинска разумност или боље речено Богоразумност. А таква јесте наука Божја, предатост од Бога (Богочовека) ка људима, предатост Себе као Истине. Данилова богонаука излаже да богоразум пребива у срцу и да кроз богосвесрдачност врши богосвепросветљење и људи и читаве твари. Богонаука је, по Данилу, онтолошко стање постања тј. овога света. Величанствени Данилови облици духовности попут: богоразумним, благоразумном, благоугодна, благољубивом, христољубивом, богољубиви, сведоче о високом степену богонаучно богосвепросветног стања онога доба коме су свака даља објашњења излишна. Данило као методолог те и такве Богонауке изданак је свог времена, али и утемељитељ једног богонаучног пута по коме ван Бога нема истинске Науке. Истинска Наука јесте једино и искључиво Богонаука. И то је револуционарност Даниловог духовног метода = начина Божјег. То је нека Данилова концепција Божјег просвећења, Божје школе и Божјег учења. Једном речју: *Богонаука*.

Пошто смо већ закорачили у област *Житија Краља Милутина*, проучићемо Данилово својеврсно излагање философије рата и мира. Рата у коме је Данило неизоставно препознао прст ђаволски. "Овом нечастивом цару не даде Господ ни да очима види државу и наследство овог благочестивога и христољубивога господина краља. Јер овај хулни цар, ђаволом наговорен, сличан је оном лукавом предатељу који оступи од светлости у таму, као што и овај цар Палеолог одлучивши се од хришћанске вере, узе веру латинску."¹²²

"После многога времена, када је поново примио власт, земље сремске благочестиви краљ Стефан, нађоше се нека два велможе који су се укоренили у држави земље браничевске у месту званом Ждрелу, и од многих времена ту утврдивши се као самовласни, не бојећи се никојега насиља, браћа једне матере, наиме Дрман и Куделин. Ови, веома хвалећи се својом силом и не дајући никоме да има власти око њихових предела, од ђаволског дејства наговорени, почеше се носити злом мишљу против овога благочестивога, хотећи озлобити и њега и његову државу."¹²³; "У та времена устаде у земљи бугарској неки кнез звани Шишман, живећи у граду званом Бдин, држећи околне крајеве у многе земље бугарске. Ђаволским наговором Шишман је завидео на отачаство

---

¹²¹ Живот Краља Милутина од Архиепископа Данила II, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 383

¹²² Исто. 369

¹²³ Исто. 373

благочестивога. Узнесе се са својом мишљу високо: да подигне силу на овога христољубивога."¹²⁴

"И опет ђаво, који мрзи добро, који испрва беше човекоубица – који је учинио многе скрби и страдања оном праведном мужу Јову, но није могао изменити његову љубав ка Богу, - јер он подиже ратове и неуредне побуне, а тако је помислио да се косне и овога христољубивога. Ушавши у срце предатеља (Јуде), разлучи га од Владике, јер исти и овом безаконим и нечистом цару татарском званом Ногају, ушавши у њега и наговори га против овога христољубивога и против свега његова отачаства."¹²⁵; "И, када је после његова одласка прошло мало времена, ђаво на имајући да учини никакво зло овоме благочестивоме, хтеде да се повесели њиховом погибијом, гледајући где се међусобно сатиру. Јер, подиже у њима мржњу, убиства, и устаде неки један силноименити тога татарскога народа са својом силом, и дође на овога нечастивога цара Ногаја, који се хвалио против државе овога благочестивога, и, пошто је ту био међу њима велики рат и крвопролиће и убивши га својим оружјем узе његов престо. И отада почеше сами да непријатељство воде, међу собом уништавајући се. За све ово нека је благословено име господње од сада и до века који даје победу овоме рабу своје благочестивоме против свију саблазни које му чине незаконници."¹²⁶

"А пошто је пребивао дуго времена у држави те земље са својом властелом, који, зломислени, побеђени ђаволском вештином, саставише своје лукаве намере, и улучивши време, приступише ка овоме благочестивоме и вазљубљеноме сину благочестивога краља Уроша, и превратише га ласкавим речима од љубави свога родитеља, говорећи му: 'Достојно ти је да узмеш престо оца свога, а, ево, сви помажемо ти да у свему буде воља твоја. Ако ли нас не послушаш то се ми нећемо више звати твоји.' "¹²⁷; "И унапред видећи божју помоћ према себи и чување, одмах је поучио свечасну властелу отачаства свога и не мало своје сродство, спремивши се на бој против тих безбожних Персијанаца са својом телесном стражом, и одолевши победи, и њихово оружје уђе у њихово срце, а људи њихови сломише се, и не би ни спомена о њиховом безбожном гневу. Једне предаде смрти, а друге осуди на заточење, а остале, и то не мало, предаде у ропство српској земљи. Видесте ли божју помоћ и покров и заступство овоме блаженоме? Видите и дивите се, како се људи уподобише боговима да виде и да избављају хришћанство од беснога ђавола."¹²⁸

Шта смо у овом низу излагања имали да прикажемо? Видимо колико је сукоба имао краљ Милутин са свих страна: са Византијом, са браничевским велможама, са бугарским кнезом, са татарским каном, са рођеним сином, са Персијанцима и Агаренима. Овај приказ делује као борба свих са свима. Унутрашњи, спољни сукоби, све се у Милутиново доба сплело у једно, али: "Јер Бог даје дар пресветога Духа онима који

---

¹²⁴ Исто. 374

¹²⁵ Исто. 376, 377

¹²⁶ Исто. 378, 379

¹²⁷ Исто. 386

¹²⁸ Исто. 395

нелицемерно прилазе њему и према таквим трудовима и добрим делима његовим."¹²⁹ И: "И помоћу божјом управљени, непротређено прешавши такву пучину, и изашавши од мора, уђоше у саму ту Анатолију, у државу безбожних. И пошто је био велики рат међу њима, не једном или двапута, и заступством доброга Бога, добро добивши снаге, победише их секући њихова начастива тела као траву пољску."¹³⁰

У свим тим, говорећи Даниловим језиком, метежностима Данило је препознавао прст ђавољи, али и Силу Божју која је непрекидно помагала помазаноме Краљу. По Данилу ђаво прави ратове и нереде, он је извориште хаоса, који улази у непријатељске владаре што паганског, што јеретичког типа. Ђаво се весели људској погибији, свађа савезнике међу собом, тера их да се међусобно истребљују, он је отац рата свих против свих.

Али упоредо са свим немирима краљ Милутин гради и изграђује, помаже и труди се. За 42 године своје владавине, толико је и црква подигао, баш како се Богу заветовао. Подиже, као и његов свети предак Сава, школе и болнице. Дарује "божаствена места" као што је Хиландар. А његов брат Драгутин новцем помаже руске земље и њиховог кнеза Василија.

А ево и неколико речи Свете Јелене Анжујске, које је забележио Данило, о народу:

"Децо моја љубима у Господу, вама говорим, а ви слушајте разумно речи моје, и не одбаците поуке ваше матере; сећајте се да сте пород и васпитање хришћанске вере и народа светог и благовернога, од младости ваше вођени и крепљени Духом светим, никада не бојећи се од противљења иноплемених народа који вам чине насиље, него крсним знаком ограђивани све такве победисте и низложисте, пошто је Бог због свога великога човекољубља утврдио ваш престо да непоколебљиво владате у своме отачаству."¹³¹

Сила и светост божја је у народу усађена и кроз народ се пројављује. Зато је и обавеза Владара да чува и штити народ колико год је то у његовој моћи, да не даје светиње псима. За Свету Јелену Анжујску српски народ је свет и благоверан. То је оно опет средњовековно схватање народа као лаоса, народа Божјег. Вероватно би у данашња времена Јелену схватили крајње погрешно, али то је вероватно зато што је и данашње схватање народа погрешно.

Можемо закључити да смо пред собом, у овом запису, имали једног величанственог хагиографисту Светога Архиепископа Данила II. Мрва је оно што смо од његовог дела овде изложили, али и подстицај и позив многима да се његовим делом што подробније и што детаљније позабаве.

---

¹²⁹ Исто. 389

¹³⁰ Исто. 398

¹³¹ Живот Краљице Јелене од Архиепископа Данила, Стара српска књижевност II, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 309

Данилов Ученик

Данилов Ученик. О Даниловом ученику мало шта знамо, осим тога да је Данилов ученик. Живео је у сенци свог великог и светог учитеља и у томе спознао свој лични квалитет именујући себе Даниловим Учеником. Постао је сенка и у томе видео Божје назначење за себе. По свему судећи живео је у 14. веку. Изразито талентован хагиограф и мудрописац, оправдао је очекивања свог учитеља. У овом поглављу позабавићемо се његовим *Житијем Стефана Дечанског* и *Житијем Данила II*.

Већ прве странице његовог дела говоре нам каквог Богозналца имамо пред собом: "Јер овај Бог, спас наш Исус Христос, због многога свога милосрђа, дарова нам почетак да добро чинимо оно што је праведно, а од тих праведних дела и ја недостојни почевши проговорих к вама, драга моја браћо, оцеви и чеда вазљубљена."¹³²; "А благоверни тај цар васељенски, кир Андроник, као што је по истини назван цар милости, не презре ни овога младића, но видећи га у искушењу и напасти, наклони се на милосрђе његово, и не додаде му бол на бол, видећи да му је довољно његово зло, и чинећи милостињу и посећује оне који су у напасти, посећује онога који је осиромашео ради нас, Бога Слова."¹³³; "И сакупивши ка себи свечасне и преподобне и достојноимените чрнце Свете Горе, и љубазно учинивши састанак у Господу, и пошто је била духовна беседа међу њима, овај, господин мој, Богом вођен и уразумљиван Духом светим, смислено и разумно посаветова се с њима, и даде им писмо ка њему."¹³⁴; "Јер Христос, истинита светлост, која просвећује свакога човека који греде у свет, сачува му телесне зеница по пророку, јер рече: 'Сачувај ме Господе, као зеницу ока.'¹³⁵; " И тако га овај свеосвећени усаветова божаственим речима да се боји Господа Бога Сведржитеља и да му угодно чини."¹³⁶

Пред нама имамо, у овим приказима, једног изванредног Богозналца и ревносног Богопознаника. Богопознавалац који демонстрира високо Богопознање о коме говори још и Господ у Јеванђељу по Јовану 17, 3.

У наставку излагања Данилов Ученик изображава један облик свепотребности на једном месту, па не би било згорег да то и прикажемо:

"У дане овога превисокога и благочестивога краља Стефана Уроша силом божјом угасише се све победе непријатељске, и процвета истинита љубав, божји мир и неисказана тишина у отачаству овога превисокога краља, и сва чеда његова отачаства радовала су се и веселила се због неисказане милости владике Христа на многа лета. Када је прошло неко време, неки од околних царева, подстакнути ђаволском ревношћу, савећавши лукави савет

¹³² Живот Краља Стефана Уроша III од Даниловог Ученика - Стара српска књижевност III, Матица Српска – СКЗ; Нови Сад – Београд, 1970, стр. 9

¹³³ Исто. 10, 11

¹³⁴ Исто. 12

¹³⁵ Исто. 14

¹³⁶ Исто. 17

у своме срцу против отачаства овог превисокога краља, хвалећи се да ће разграбити његово наследство, које не постигавши нимало своје воље, бише побеђени силом владике Христа, због чега се потрудисмо саставити слово као хвалу Богу."¹³⁷

Господ Христос је онај који је Сами Мир и који је свепомоћник у невољи, Христос је тај који је свепотребно човеку, па и читавој твари, а то Данилов Ученик кроз Светог Стефана Дечанског говори. Богочовек је оно панапаратистичко у нама и за нас, Он је панапаратистичко за све.

Видели смо то из претходно поменутог напада бугарског владара на Дечанског. Данилов Ученик у наставку износи даља догађања: "Ови зломислени овако већаху говорећи: 'Отићи ћемо и убићемо га, и наше ће бити наследство', мислећи, лукави, да неће видети Господ, и да неће разумети Бог Јаковљев. Но, онај који је усадио ухо, зар неће чути? И који је саздао око, зар неће видети? Ђаво, који мрзи добро, од почетка ненависник рода хришћанскога, испуни срце овога бугарскога цара великом завишћу и неситошћу, јер не знађаше овај лукави да ко хоће да узме туђе, ускоро бива лишен свога, и бива уморен, смирен и понижен, по богооцу: 'И нека буде двор пуст и царство његово узеће други, и синови његови биће сирочад и жена његова удова.' Лишени свога ускоро ће горко заплакати."¹³⁸ Да, бугарски цар је хтео напасти Дечанског, а да ни сам није знао да ће он бити тај који је изнутра нападнут. И судари се Дечански са Миахаилом и победи га, а Михаила убише његови војници. Ово, у неку руку, подсећа у нововековној српској историји на судбину Кулин капетана у песми *Бој на Мишару*. Радостан због ратног успеха Дечанског, архиепископ Данило узнесе хвале Богу: "А сам господин мој (Данило) пребиваше у молби и молитиви Слову (тј. Христу), који има у себи безбројне милости и пучину доброте човекољубља божја, и свагда увек говорећи Духом светим за Богом дарованим му стадом, који су чеда Христова, истинити и богоугодни ревнитељ учитељу своме Христу, и угоднику његову, просветитељу и наставнику српске земље, преосвећеном архиепископу кир – Сави, увек се непрестано мољаше за утврђење и крепост овом превисоком краљу, јер је једносушном вером срдачну љубав у Господу имађаху међу собом."¹³⁹

Епилог ових победничких догађања Данилов Ученик бележи овако:

"И тако господин краљ, подигавши се са својим војницима од предела бугарске земље, и пође од истока ка западу, вођен у сили духовној са прељубазним сином својим, идући ка престолу својему, у државу отачаства својега, земљу српску, пошто је срушио све своје непријатеље и ратне противнике, и сви војници његови ишли су кућама својим веселим ногама, ваистину весели, и као достојноименити храбри прославише се са својим господином над својим непријатељима."¹⁴⁰

Такав беше славни крај борбе Дечанског против својих непријатеља. У једном писму Данилу Дечански казује ову реченицу: "Но пожури се са мнош, колико ти је могуће

¹³⁷ Исто. 20, 21

¹³⁸ Исто. 22

¹³⁹ Исто. 30, 31

¹⁴⁰ Исто. 34

уз божју окрепу и утврђење срца твога", још једном указујући на снагу божју која му је дала победу.

Али прилике у земљи за кратко беху срећне и благе. На сцену ступа унутрашњи раздор између оца и сина: Дечанског и Силнога. И о томе детаљно извештава Данилов Ученик:

"Но доведе проговорише о овом, и опет ћемо почети оно што нам предстоји, хотећи казати што се догодило овом благочестивом са сином својим. Године које прими овај превисоки краљ Урош III престо свога оца, као што указасмо у почетку овога житија, у то време такође венча на краљевство сина својега вазљубљенога, нарекавши га Стефан млади краљ, и обећавши му дати и до по државе свога краљевства и одлучити му достојан део свега богатства и имања слава своје. И када је ово било, овај христољубива младић са богобојажљивошћу служаше му, како је достојно са страхом и трпетом, покоравајући се родитељу својему, чекајући што му је обећао. И пошто су прошле многе године, и када је овај вазљубљени син његов, Стефан млади краљ, доспео до савршенога узраста, да треба да има достојан део државе родитеља свога ради особног пребивања са својима, и даде му земљу зетску. И када је тамо дуго живео у вољи и послушању родитеља свога, наговором свегубитеља старога ђавола, искони (од почетка) ненависника свакога добра и погубника рода људскога, чије су махинације зла и настројна дела, тј. гнев, јарост, клевете и увреде, убиства, који се зове од почетка света одступник вере Христове, који се узнео сам својом вољом, и који је увеличао свој ум, говорећи: 'Поставићу престо мој на облацима, и бићу сличан вишњему.' И због такве његове гордости иступи од анђеоског чина, и светлост божја би одузета од њега, и би свргнут са висине на земљу.

Његовим наговором и овај благочестиви краљ Урош III подиже мржњу на свог вазљубљенога сина, и, место велике љубави, омрзну га савршеном мржњом."¹⁴¹

С једне стране Дечански ђаволом наговорен, с друге стране: "А он, Богом чуван и Духом светим заштићиван, разуме такве речи свога родитеља да му нису на корист, и не хтеде у то време доћи. Но, пошто је имао много посланства са својим родитељем, док постиже своју вољу и хтеће да није ништа сумњао и тако дође ка својем родитељу, и ту страним клетвама и великим обећањем у Господа Бога и пречисту Богородицу, учини измирење са сином својим, и опет се врати у своју државу."¹⁴² Јер и сам Силни, цитиран Даниловим Учеником, сматра да је отац кренуо стазом зла: "Призри од светога ти стана, и види беду моју и ђаволску завист која се диже на мене од родитеља мога."¹⁴³

Занимљиво је приметити да Светога Мученика Стефана Дечанског критикују са обе стране. Прво Архиепископ Данило II који каже да је ђаволском вештином устао на свог оца краља Милутина, а сада Данилов Ученик га окривљује да је по ђаволском наговору напао на рођеног сина, Душана. По предању од Милутина ослепљен, а од

---

¹⁴¹ Исто. 42, 43

¹⁴² Исто. 44

¹⁴³ Исто. 45

Душана, по свему судећи, задављен, а од оба хагиографа оптужен. Нису спорне људске слабости, промашаји и греси. Није спорно покајање.

Оно што Данилов Ученик уводи у своју хагиографију јесте питање Сумње. Сумња овде није схваћена као антички или модерни скептицизам, него више као подозрење, али и као постављање питања да ли и шта јесте? Он такође повезује просветитељство и наставништво, што је друга реч за учитељство. Свети Сава је по њему и просветитељ и наставник = учитељ. Са реченичним склопом: *разумети Бог*, добијамо по ко зна који пут схватање, у Православљу, изворишта Разума који је једино искључиво у Богу и од Бога производи. Божји Разум јесте једини извор сваке разумности, али и Творац и Осмислитељ читаве Твари. Богоразум = Бого – Лично – Ум јесте богосвојство у Богу, самим тим и Бог сам. И док је Доментијан истицао богоразумље, а Теодосије богосрдачност, дотле је Данило II обједињавао те две компоненте у једној врсти богоумосрдачности. Данилов Ученик је све то некако видео свеобједињено у боготиховању.

У другој хагиографији Данилов Ученик се сав усредредио на живот свога учитеља, Данила II Пећког, пратећи његов духовни развој, духовну борбу и духовне муке, које ћемо и ми у следећим редовима сагледати.

"Вечна благодат човекољупца Бога, која свуда све свршава, и која је устројила нелепоту (ругобу) рода човечјег у лепоту, и Духом пресветлим дарујући све добро, достојно је, о вазљубљени, да и ја обилно обдарен његовим смотреним разумом и мудрошћу насликам истините судбе господње које пророк и богоотац назва више жељеним од злата и многог драгог камења."; "Јер сваким добрим делима хвали се Бог. Јер од њега разум дарежљив износи предивне речи духовног јављања, којих је разумних дарова био удостојен овај господин мој, преосвећени кир Данило, и разгоревши се божаственом љубављу, знајући да има обилну ризницу разума, и имајући непостидно уздицање ка дароваоцу добара, и на њега уздајући се да неће погрешити у смелости за веру, захте за богољубазним речима објави богоугодне животе госпде своје, тј. благоверних царева српских земаља,..."; "Но, ти, Боже богова и Госпде господара, даруј ми разумну реч за отварање уста мојих да узмогнем по достојању предати божаственом писању све о животу овог блаженог светитеља, кога твоја моћна десница узведе на овај свети и божаствени степен тобом уздигнутога престола."¹⁴⁴

Из овог чињеничког хвалоспева, кроз животопис Данилов, видимо појам који изражава саму суштину софиографије, а то је склоп: "смотреним разумом и мудрошћу насликам", то је други начин да се изрази Мудропис, мудросликање Мудрости Божје која слика читав свет, по том моделу је и човек као боголико биће мудросликач, а и као мудрописац бар кроз своје писано дело. Данилов Ученик је крајње непосредан, он нас извештава да је Бог тај који дарује разум, али и онај чији је Разум сведарежљив. Видимо да Данилов износи и једну својеличну теорију Лепоте. Бог је тај лепотодавац, који нелепоту преводи у лепоту. У следећим редовима, писац нам открива још неке нове

---

¹⁴⁴ Живот Архиепископа Данило II од његовог ученика, Стара српска књижевност III, Матица Српска – СКЗ; Нови Сад – Београд, 1970, стр. 51, 52, 53

детаље о мудрости који ће бити допунска слика свеукупности приче о мудрости, смислу и разуму.

"А овај блажени, смотривши разумно и смислено саветовање својих родитеља, и разумевши да неће да га даду на оно што жели и хоће, поче тражити кога би нашао да га води ка учитељу. И нашавши неког, једнога од својих сродника и њега наговоривши, био је одведен од њега ка неком учитељу, тајно од родитеља својих. Када је тамо доведен, божјом вољом прими га тај учитељ. Јер знађаше и којих благоверних родитеља беше син, и видевши његову усрдну прилежност, поче га упућивати у добре поуке. А овај, ваистину, од младости вођен од Господа у свако доброразумије, и у његовој вољи поучавајући се дан и ноћ, у дубини речи књиге боље успеваше од свих својих другова који су били у том училишту. И од којих требаше прва упушта речи, замало им постаде учитељ, тако да су сви дивили и говорили: 'Откуда овоме брз разум вештине?' – не знајући да вечна истинита премудрост, Бог, овога себи изабра, и да од сијања присносусне светлости озари његов ум, хотећи га показати као слику своје доброте. А родитељи његови осећаху велику скрб и жалост због разлучења од свога вазљубљеног чеда. Но; када опет чуше за такву благодат која се збила са њим, оставише га божјој вољи, да се он једини брине о њему."; "Јер то све беше по смотрењу божјем."; "..., сећајући се речи коју рече васељенски учитељ и апостол,..."¹⁴⁵

Овај пасус повлачи многоструке закључке: Бога као вечне и истините Мудрости у учења Божјег наученог Божјом вољом, учења које треба да учимо. Он нам овде открива путеве училишне мудрости (догматичке философије), он нам разоткрива Данилову теорију Богонауке и изводи је до краја, а то је да је Бог та мудрост васељене и да је кроз све истинске учитеље једини и прави учитељ Бог. А један од таквих је и Данило II и његова Богонаука. У наставку поред поља науке Божје открива нам се и философија уметности као Богодане духовне делатности, а опет кроз рад Данила Пећког.

Али кроз све то настају тренутци духовне и телесне борбе, а то се у Православљу не да лако разлучити, јер је човек, па и свет, у неком тајанственом духотелесном јединству. "Јер до конца омрзе грех, написавши у себи слику истинитог покајања и добрих дела, био је вођен светим Духом у богољубије, и никада не попусти, но снагом своје непоколбљиве вере победи ђавола, мољењем и светим молитвама, бдењем и постом, и рекама суза натапајући све тело своје."¹⁴⁶; "Јер многа искушења ствараше му ђаво, мислећи, лукави, да ће му задати препону таквим мучењем. Када је овај стајао на молитви ноћу, и дошавши на очи његове, јављаше му маштањем многе беде и страховања; а овај Богу послушљиви, именов господњим противљаше му се, други Јевтимије пустиножитељ, побеђујући злолукавога."¹⁴⁷; "Јер тај приказ беше чудан и парадоксан. Јер ови, завојевавши Свету Гору, и, опколивши је, разграбише сва богатства сабрана у њој, и скоро је сву опустошише, а то свето место, звано Хиландар, било је веома оскрбљено и у великој

---

¹⁴⁵ Исто. 54, 55

¹⁴⁶ Исто. 58

¹⁴⁷ Исто. 60

тесности од нападаја безбожних."; "Но ко је тај ко може избећи речено божје? Јер такве ухватише безбожници, једне убише, а друге у ропство одведоше. А овај блажени, подвизавајући се за цркву Христову, волећи да за њу смрт понесе, не остави је, видећи се у толиком страдању. Јер разумеде да је рана Богу мрска, и да тако сви страдају по божјем гневу."¹⁴⁸

А у једној краткој молитви помоли се се Данилов Ученик за свога учитеља: "А ти, дакле, сило божја велика и помоћи, сачувала си овог блаженога господина мојега, јер тада је био велики вапај."; "Јер промисленик Бог тако му чињаше."¹⁴⁹

Духовна искушења почеше се појављивати и у облику издаје: "А они безбожници нађоше два нека два мужа од хиландарске области, који беху љубими овом господину мојему, звани Николај и Георгије, и њиме обећаше дати много злата ако им предаду Преподобнога. А они, преварени ђаволским дејством, обећаше да ће им то учинити."¹⁵⁰ И опет искушења наставише своје нападе изнутра: "Јер смем на правду да кажем да ђаво, не могући гледати такав његов подвиг, много пута се са њиме борио хотећи га умртвити, али они који се уздају у Бога, страшни су непријатељима. Јер овај блажени имађаше на свом врату крст од демонолита и када долажаше на њ тај лукави дух, то не имајући друго што чинити, крст тај скинувши са себе, одбијаше га говорећи: 'Господе дао си нам крст твој, оружје против ђавола.'¹⁵¹ По Даниловом Ученику, Данило II се још и овако молио: "Јер си рекао: Позови ме, и услишићу те. Но то уздајући се, молим незлобиво твоје човекољубље да се утврди ум мој непоколебим искушењима демонским. Но дај ми да ходим путем правде твоје и да прилежно послушам божаствене заповести твоје."¹⁵²

Овим се круг искушења скоро довршава. Недостаје још једна црта коју ћемо после навести да би довршили круг. Данилов Ученик нам открива да је Данило II био велики Боговидац, али и Богоделатељ. Завиримо сада мало у те духовне области: "Био је удостојен многих виђења божаственог разумевања, и показа богоугодан живот. Јер, наћи ћу много више врлина овога преосвећенога, за колико година предржа престо светога Саве."¹⁵³; "Овај Богом вазљубљени, ка њему је упућивао умно виђење и разум, и хтео је у свему угодно да му послужи, имајући у себи обилну ризницу: уметност разума и мудрости, и причом загонетке речима, чији доброговорљив језик је сличан хвали пророчкој, као и перо књижевника брзописца, јер се благодат изли на усне његове; јер он божаственим разумом и побожношћу и живећи у незлобивости срца својега, био је у сваком делу уразумљиван од Господа, да чини по вољи његова хтења."¹⁵⁴

"Јер у својој младости постаде премудар од Господа и напуни се многога разума, и обилан постаде у духовним поукама."; "Ту у дому светих Светих Апостола (Пећи) пред

---

¹⁴⁸ Исто. 61

¹⁴⁹ Исто. 65

¹⁵⁰ Исто. 69

¹⁵¹ Исто. 74

¹⁵² Исто. 80

¹⁵³ Исто. 82

¹⁵⁴ Исто. 85

црквом сазда велики пирг и на врху именована цркву Светога Данила Ступника, и њу украси сликама божастваног писма."¹⁵⁵

"Бог је обраћао пажњу многообразним трудовима његовим, колико се крепко подвизаваше, бринући се за свако добро приложење од Господа поверених му светих цркава. Јер начини многе вртове који имају свакојаке родове воћа сваког дрвета за храну људи. А уметник свега, Бог, даде му такав разум многообразан да се прослави многим добрим делима и да зна приче и вештине уметности, у сваком делу земаљском. Јер све што замолише очи његове од Господа, на лиши се ничега."¹⁵⁶

"Овај господин мој савршено проштење доби од Господа, и само речју уста својих побеђиваше оне који неподобне речи, ђаволским дејством, говораху против тога преосвећенога, или му какове досаде учинише, таквим се противљаше именом господњим, и молитвом вере низлагаше их, као и оружјем оштрим са обе стране."¹⁵⁷

И овим последњим наводом се дописа круг искушења, али и линија духовног пењања светога Данила Пећког до Боговиђења, који је Христов победник, учитељ Божје Речи.

С друге стране Данилов Ученик је својом теоријом боготиховања продубио и разрадио Данилову философију богонаучности указујући на стварање из нелепоте у лепоту, он је приказао Данила као оног који има вештину и уметност разума, који зна дела земаљска, вероватно оне технике које се тичу овоземаљских ограда. Тако да Данилова богонаучност добија своје пуно сагледавање. Божја наука јесте изучавање Божје Твари. А метод Даниловог Ученика јесте: кроз боготиховања до богонаучности.

---

¹⁵⁵ Исто. 86

¹⁵⁶ Исто. 88

¹⁵⁷ Исто. 90

Силни

Цар Стефан Душан (1308 – 1355). Поред тога што је највише проширио границе српске средњовековне државе, донео Законик – неку врсту средњовековног Устава, он је оставио један свој аутограф, који је унео у свој Законик, који у себи има и неке хагиографске елементе. Ово је заиста специфичан облик писања – самопис или самонацрт сопственог живота. Врло кратак, али ћемо о њему расудити колико будемо могли.

Већ на самом почетку Душан почиње опис свог живота.

"Тако и ја, унук и син њихов, изданак доброга корена њихова, светих богоисповедајућих родитеља и прародитеља мојих, названи роб Христу Стефан, у Христу Богу благоверни цар свима Србима, и Грцима, и странама бугарским и целоме Западу, Поморју, Фругији и Арбанасима, милошћу и помоћу божјом самодржавни цар, и, ево рећи ћу сву истиниту садржину живота мога, каква је од младости моје. Док нисам држао све ово раније у мојој власти, него док сам пребивао у љубави великој родитеља мога, богомпросвећенога краља Уроша III, самодршца све земље српске и поморске. И док сам тако господствовао с родитељем мојим, у земљи отачаства нашега, живећи тихо, побожно, и мирно, и док се нико од околних господујућих владара није дрзнуо на нас, него смо се побожно и радосно веселили, о свему Бога славећи. И позвидевши злопакосник ђаво нашему доброму животу, и злбом подиже на нас седам владара: у години 6839 (1330), месеца јунија, 19. дан, а то, и цара грчкога Михаила, и брата његова Белаура, и Александра цара, суседно живућих црних Татара, и господство Јашко, и друге с њим госпде. Када сви ови кренуше на нас, по својој неразумности, као нешто слатко, прождрети и земљу отачаства нашега разделити себи и ропство њим предати. Но не хте милосрђе божје њихове намере тако остварити. И кад су сви стигли у земљу нашу, у месту названо Велбужд, њих око седамдесет хиљада, и када су многа зла створили тој крајини, и када смо чули да су упали у земљу нашу с много беса."¹⁵⁸

Прво што нам се намеће као појам у овом наводу јесте појам: *богомпросвећени*, тај појам се односи на оца Душановог светог Стефана Дечанског. Он је, по Душану, богопросвећени владар. Заиста писац *Дечанске Хрисовуље* показао је своју богопросвећеност већ на првим странама своје *Хрисовуље*¹⁵⁹. Душан развија, описујући лик свог оца, једну заиста утемељену теорију богопросвећености. Користеће то у опису свог оца он нас упућује да прочитамо његову *Хрисовуљу* и да тиме извучемо закључак о самом виђењу богопросвећености самог Душана. И сам Душан је својим самозаписом показао колико је и он сам богопросвећена личност. У свом аутографу Душан заузима

¹⁵⁸ Реч Цара Стефана Душана уз његов Законик, Стара српска књижевност III, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 95, 96

¹⁵⁹ Дечанске Хрисовуље, ИНСТИТУТ ЗА ЛИНГВИСТИКУ У НОВОМ САДУ, НОВИ САД 1976, стр. 303

помало и покајнички став према свом оцу, који је по званичној историјографији задављен по наредби Душановој. У свом аутографу Душан нигде не каже да је он издао такву наредбу, него да је сукоб њега и оца производ сплетке. Можемо претпоставити да су одређени улизички настројени властелини желећи да покажу неку врсту изопачене ревности према Душану без ичије наредбе задавили Дечанског. Сам Бог зна. У наредним редовима Душан описује тај њихов сукоб.

"Но, ох, зло и неисправљено оружје ђаволско не допусти доброга и тихога живота нашег. Него посејав, као од почетка злочелник и пакосник добру, ђаво, пође и развеја лукаве речи своје ђаволске посред људи отачаства нашега. Брижнога начинише због мене родитеља мога, и тако га раздражише на мене, као да уопште не буде имена мога, ни живота, као што је бедни ђаво разбеснео браћу, синове Јаковљеве, на прекраснога Јосифа, брата њихова, хотећи га продати у туђе земље, да не буде наследник земље оца свога. Но Јосифа не остави доброта божја, нити га умртви, као што они мишљаху. Тако и о мени, робу своме, његова неизрецива мудрост помилова ме од толике пакости, него ме оснажи и моћна ме начини. И постави ме за господина и владара свој земљи отачаства мога и владах година шеснаест, и потом већом чашћу од вишњег Свевладара десницом ојачан бих. Као што је и прекраснога Јосифа мудрошћу оснажио и створио га владарем многим народима и целој власти фараоновој и свему Египту, таквим истим начином, по милости својој и мене премести од краљевства на православно царство."¹⁶⁰

Могуће је, заиста могуће да они који су, по Душановом сведочанству "развејали лукаве речи" тј. ширили сплетке, да су они касније постали и виновници дављена. Али о томе Бог нека суди.

У овом пасусу, јако кратко, али и јако језгровито Душан изграђује две врсте филозофија: филозофију моћи и филозофију власти. Много пре Ничеа и Макијавелија. Али за разлику од њих, он јасно одређује и позиционира порекло и власти и моћи. Док је код Ничеа моћ у нечему, незнано чему, и док је код Макијавелија власт производ људске вештине и сналажљивости са примесама манипулације, дотле је код Душана моћ чинодејство неизрециве мудрости Божје, а власт од "вишњег Свевладара".

Иако Силан, Моћан и Властан Душан, ипак види себе другачијим и ту разоткрива извориште своје силе, моћи и власти, откривајући њихово порекло:

"Зато и ја, најоданији роб Господа мога Христа, Богом венчани и благоверни цар Стефан, царски скиптар с вером држећи у рукама, и с најљубљенијим сином царства ми, краљем Урошем, и Богом дарованом царицом Јеленом, пожелех некоје врлине и најистинитије и православне вере закони поставили, како их треба држати и бранити по светој и свесаборној и апостолској цркви Господа Бога и спаса нашега Исуса Христа, по земљама и градовима, да се не би умножила у област царства нашега нека злоба, зло домишљање и лукава мржња, него да сви поживимо у пуној тишини и мирноме животу и

---

¹⁶⁰ Реч Цара Стефана Душана уз његов Законик, Стара српска књижевност III, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 96, 97

у животу православне вере са свим људима царства нашега, малима и великима, и да постигнемо царство небеско у ономе будућем веку. Амин."¹⁶¹

Иако Силан, себе сматра робом Христовим. Иако цар он је слуга Свевладара Господа Бога Христа. Иако снажан, он је снажан искључиво свемоћним Христом. Он (Христос – Богочовек) јесте извориште свега Душановог, Он је извор и њега као самога цара.

У овом одељку појављује се и појам "свесаборној". Овим појмом Душан је преназначео и философију свејединства Владимира Соловјова. Душан као да је пророчки назначео неке појмовне теме око којих ће разни умови ломити своја копља. Наравно, није их оставио недореченим, јер је све одговоре је нашао у једином Свеодговору Господу Богу и Спасу Исусу Христу.

Душан се увак уздао у милост и помоћ божју, али је и показивао и знаке прекости и суровости: "И ми сабравши војнике отачаства нашега, које сам ја припремио за борбу, око петнаест хиљада, и од свага срца подигосмо на небо руке наше ка свемогућем Богу. И када стигосмо помоћу Христовом и молитвама отаца наших месеца јулија, 27. дан, у суботу, у 6. час. И тако навалисмо на њих и милошћу божјом победисмо их све победом великом, на дивљење свима околним владарима и господи. И Михаилу, цару бугарском, мачем главу његову откинух; њему је и сада гроб његов у нашој земљи. И много имања тих господара узех. Земљу нашу испунисмо, као што се Израелћанима дало све имање египатско, и разбивши сву војску фараонову и кола њихова и коње, тако и нама, помоћу божјом извојевавши победу велику над њима. И када смо се с радошћу вратили у земљу, нашу о свему Бога славећи и благородно живећи."¹⁶²

Ово свакако није неки нови доказ да је Душан могао наредити очево погубљење, него је то пре излив Душановог гнева према онима који су се дрзнули да нападну на његову земљу. То је опомена онима који то покушају.

Пишући свој аутограф Душан је изградио философију богопросвећености, моћи, власти и свесаборне свејединствености. Његово дело показало је моћ великог и трајног философског одраза и одјека који се простире кроз векове.

---

¹⁶¹ Исто. 97

¹⁶² Исто. 96

Цамблак

Григорије Цамблак (1364 – 1419/20). Животописац светога краља Стефана Дечанског. Игуман Дечана од 1402. године. Често је мењао место свог пребивалишта. Помало мистична и неоткривена личност. За разлику од критички настројених Данила II Пећког и његовог Ученика, он потпуно мења слику о светом краљу Стефану Дечанском. Прелази, чак, у једну апологетску раван према Светоме Краљу. Ми ћемо се највише осврнути према његовим софиографско – мудроцртачким духовним способностима. И одмах на почетку поставићемо један пасус, потпуно писан у светосавском духу, који сведочи православно – светосавски културни тип. Као светосавац, Цамблак је практично писаном речи пресликао један део из Савине Беседе о правој вери¹⁶³, а што је начинио својим личним мудрооким погледом на свет.

"А ђаво тада, који је у разна времена узмутио цркву разним јересима, не трпљаше што је црква имала велики мир, и што је Христово стадо пасло на паши благочашћа (побожности)."¹⁶⁴

Ово је хагиоцентрични исказ који сажима читаво Цамблаково дело. Као синовац светога Кипријана Цамблака, митрополита кијевског, а светитеља и просветитеља српскога, Григорије је морао ићи путем светосавског духовног стваралаштва и немањићког свето – просветитељског сведочанства. Гајећи дубоко поштовање према своме свецу и ктитору, у народу познатом као Свети Мрата, а у чијој је задужбини био игуман, Григорије је осетио обавезу да се посвети личности Светога Стефана Дечанског и да опише његов живот.

Прво његово расветљавајуће откривење везује се и за прву неправду учињену Дечанском. Његово заточење и ослепљивање Цамблак покушава да детаљно објасни, желећи да се не огреши ни од кога:

"Но како пострада? Ђаво, који увек мрзи доборо, подиже завист. А услужитељ такову служењу била је његова жена. О мојих суза, што женска превара савлада прародитељевоу у рају велику мудрост! Шта овде није хтела (завист) учинити ревнима? Чујте! Долази царица к цару, показујући тужно лице, неукрашен и необичан увод, и рони сузе, и унутрашњим пламеном пресеца глас. И да укратко кажем, подиже оца на ослепљење првороднога сина, ваистину слична Исаку добрим покораванем и послушношћу. А он не да није знао за оно што је смишљано о њему, но су га многи од

¹⁶³ Св. Сава: Беседа о Правој Вери – Жичка беседа (1220), Светигора, Цетиње – Београд, 2007, стр. 62

¹⁶⁴ Живот Краља Стефана Дечанског од Григорија Цамблака, Стара српска књижевност III, Матица Српска – СКЗ; Нови Сад – Београд, 1970, стр. 135

кнезова и велможа тајно учили да се са множином војника уклони у неку од тамошњих земаља и да избегне од преваре која је смишљена против њега, и да се одене савршено у сведржање царства, али није хтео ове послушати, судивши да је боље божје управљање о њему, која бива свакоме на корист, који су себе сведушно поверили његову човекољубљу, него ли савету и помоћи људи. И остајаше даље, држећи се правде и незлобивости, оградивши себе милостињом и молитвама...";

"Тако је храбри Стефан поверовао тесноту срца јединоме Богу, полагајући на њ сву наду спасења."¹⁶⁵

Кроз ове наводе Цамблук обнавља поглед на мисао о Богосвесрдачности из претходних животописа. Дечански своје срце препушта Богу пред неправдом људском која у себи има ђавољу подстакнутост. Ту се открива, у невољи у тесноти, сва динамика Богосрдачности унутар самог човека присутне. У неприликама и невољи се открива сва богослободна богозависност човека. Цамблук не осуђује и не анатемише Милутина, оца Стефана Дечанског. Штавише, он га правда, сматрајући га, по закону греха и зла, превареним: "Да ме неко од оних који нису добро слушали не разуме криво, слушајући ово, да Стефана, дакле, хвалим, а тога (Милутина) достахвалнога и светога да нашим речима бешчаствујем. Нека не буде такве неумесности. Јер царева (тј. Стефанова) оца (тј. Милутина) као благочестива и борца наше праве вере имамо међу светима, и клањамо се његовим моштима непропадљиво и сачуваним и целивамо (их) примајући освећење, и молимо га да посредује за нас ка Владици, јер због многих исправљања има смелост ка њему. Него обличавамо женску сагласност са ђаволом, и послежи малом зазору, што је послушао ту. Предаде суду немилосрђа (сина) првороднога, који је такав био, као што Соломон каже, јер рече: 'Син премудри весели оца.' "; "Јер када би ово знао, не би осудио најљубазнијега (сина), но ту саму у којој ђаво бесеђаше."¹⁶⁶

Друго расветљавање неправде односи се на саму смрт Стефана Дечанског коју Цамблук описује.

"А Стефан, напред споменути син његов, много пута био је рањен жељом царства, изнутра кријаше змију (зло), од страха да га неће добити. Затим не могући трпети пламен стремљења, имајући са собом много војништва и многе од начелних велможа, пређе у арванитску земљу, одликовану достојанством трибуна, и тамо се опасала на свесадржање царства."

"Јер откако прими вест о блаженој смрти, није обраћао своју пажњу ни на што друго, само је често био погружен у скрушености срца и сузама, и по обичају тражио је ниште. А зато и нађе згодно време син, а уједно и нападач, и напрасно (изненада) дође са многим силама, и имађаше у рукама оца са женом и децом, и њих даде чувати у другом граду, а њега посла у такозвани град Звечан, и после неколико дана осуди га на најгрчу смрт удављења."¹⁶⁷

---

¹⁶⁵ Исто. 131, 132

¹⁶⁶ Исто. 132, 133

¹⁶⁷ Исто. 155, 156

И док у првом случају ослепљења Цамблук не оптужује Милутина, него сматра да је због слабости подлегао ђавонаговореној, унутар-ђаволској жени, по свему судећи Симониди, дотле у случају усмрћивања Цамблук директно оптужује Цара Душана, сматрајући да је змија у њему, змија која је симбол ђавола. Цамблук се опет опомиње Богосрдачности Дечанског. Дечански у својој богосрдачности брине се о оним најнедостојним у његовој земљи сиромасима и убогима. Кроз ову приповест о богосрдачности Цамблук нам осликава и социјалну слику тадашње српске краљевине. Владаре који брину и о најугроженијим деловима свога становништва разобличава предрасуде по којима су такви становници државе заборављени и потпуно обесправљени. Не. Владари су бринули и о најпониженијима. И ту на сцену наступа једна нова философска формулација Цамблакова, а то је философија *Богоправде*. Таква философија је обавезивала Цамблака, као њеног изградитеља, да буде искрен и да колико је то у његовој моћи говори искључиво истину.

Будући да се Цамблук као животописац посветио разобличавању неправде и лажи и тиме био прави истинписац, због тога ћемо изложити још један његов опис тадашње властеле која је полако, али сигурно кренула путем богоотпадништва.

"Неки Ивоје би постављен од царице Јелене за челника, неправедно и непобожно. Овај дакле притвараше побожност и смерност, рекло би се: вук прикривајући се овчијом кожом, а затим откри зверу који је унутра живео. Одмах се показиваше као љут и беше стан сваке неумерености. Овај, идол непобожности, присвоји јавно све што је у манастиру, и усвоји да се то управља од светских, а настојатеље манастира отуђи од сваке достојне чести, тако да се није смео звати ни именом игуман. Па и онај свешетени збор инока стављаше на разноврсне невоље, тако да нису смели ни слободно ходати посред манастира. И да укратко кажем, тама начелствоваше светлости и вук беше пастир овцама, и нека велика и неутешна беда покриваше душе свију. Затим када се враћао на коњу, као што је имао обичај, пошто су многи ишли пред њим и иза њега, а беше подневни час, када и братија појаше шести час. Тада у тај час, када је он био близу манастирских врата, јави му се Христов војник, јарошћу сретајући онога који се разјаривао против његових људи, и кажњавајући мучитеље по праведном суду. Јер изгледаше да га је на сусрету збацио с коња и забио му два велика гвожђа у грло, која су прошла чак до груди и јетара, и ништа се од њега није могло чути, само их мољаше да му брзо доведу ковача, тако да када је био унесен у манастир и ковач је био ту, али већ није могао говорити, и прстом машући призиваше овога, и унутрашњу праведну казну показиваше, и у таквим љутим мукама испусти јадну душу.

Али и друго сведочанство изнећу вашој љубави, али страшније од првога, што и саме наше очи видеше, а и многи други беху гледаоци. Говорим о оном Јунцу, који је према делу добио и подобно име, јер подобно неукроћеном и дивљем јунцу дође у манастир, послан од оних који су тада благочестиво владали да чува место, јер се тада догодише међусобно ратови и чињаху се изненада и честа плењења, и не мала проливања крви.

И као безумни према писаном, рече у срцу своме: 'Нема Бога.' А поквари се и омрази се у управљању, јер све што беше у манастиру, имађаше у рукама. Обрађаше како му је воља била, а игуману заповеди само неки мали део хлеба и других потреба давати, и то не када он хоће, но када хоће онај који даје, и свима који су у манастиру запрети да никако к њему на долази, па и ако би по обичном начину рада користи дошао к настојатељу. Излазећи од игумана упадаше у руке његових слугу, слично ловачким псима који гледају и очекују жељени лов. И ако је био такав инок, примаше многа бешчашћа и претње, а ако је био мирјанин, добијаше довољно батина, и ноге његове метаху љуто у кладе. А они блажени и ваистину Христове овце не узимаху претње онога звера ни у шта, а покораваху се пастиру као што треба, са топлом вером и топлом усрдношћу, доносећи довољно хране и обилно што је на потребу, и никако не трпљаху да се ни мало разлуче од његове љубави, и остаху даље, чекајући помоћ утехе одозго, држећи заједно са настојатељем, једно мудрујући, једним устима молећи се да приме уклањања оне беде."¹⁶⁸

Цамблук, такође, даје опис праведне казне која је стигла челника дечанске области који је стекао надимак – Јунац: "А Јунац се окрену натраг да бежи. А онај страшни стигавши тога, удари (га) у хрбат посред бедара и у десну мишицу као копљем са остатком од ламбаде, рекавши: 'Ово ти је одмазда, да се навикнеш да не чиниш свирепства, мојој обитељи (манастиру) и народу.' Рикнувши (Јунац) дакле као звер, он који је подобан томе, и од сна скочивши дуго је био немоћан јако стењући и полагајући често руку на (ударена) места, која по божјој дозволи примаше казну. Окреташе се у постељи десно и лево. А другови који су били с њим били су у великом ужасу и стојали су за многа часова као избезумљени."; "Јер не испусти прво душу по реду природе, а затим да је тело подлежало својственој распаљивости, но је тело прво грозно и необично сагнуло, а душа је унутра била насилно држана, за поуку другима. Затим и саму њу најпоследне силом испусти."¹⁶⁹

И као да пред нама искачу слике савремених описа бахатих и богоборних газда и комунистичких комесара. Кроз овај навод видимо да је српска властела дубоко загазила на путеве богоотпадништва, богоодступништва и богоодречења. И да је самим тим била кажњена као што је и Господ казнио Антихриста у Откривењу Јовановом.

Овај обимни навод нам говори још нешто. Наиме, он нам говори да је Григорије Цамблук кроз једну врсту ауторизације изградио једну теорију *Богонемања*. Ауторизујући ставове ових обласних господара он је кроз свој запис замислио једну могућност, а то је могућност Богонемања, макар и у главама ових господар. Јер појмови као што су "идол непобожности" и "Нема Бога" од којих је овај потоњи цитат из књиге Псалама означавају Цамблакову теорију могућности Богонемања. Бог дозвољава могућност Богонемања. Штавише Бог смело и храбро обитава и живи у свом сопственом Богонемању кроз које спроводи, у другом делу навода, своју Богоправду. Божја Богоправда кроз Његово лично Богонемање. Тако да се код Цамблака у његовом делу кроз тачку пресека спајају у једно

---

¹⁶⁸ Исто. 162, 163

¹⁶⁹ Исто. 164, 165

философија Богоправде и теорија Богонемања. Бог уживајући у Свом Богонемању кроз то исто Богонемање доводи све актере, па и писца до Своје Богоправде.

Још ћемо навести само још један део из Цамблаковог животописа зарад једног већ маниризованог начела српских хагиографија:

"Овај беше (цар) великога и најславнијега народа српског. Не само да је војничким силама превазилазио друге народе, и да наткриљивао околне славом и богатством, лепотом места и величаством, но је красио и хвалио најблагодочастивијим и најмудријим царевима, са којима је чак био у љубави."¹⁷⁰

Један манир српских средњовековних животописаца јесте и тај да увек дају и једну национално – идентитетску слику, једну врсту, као што већ рекосмо средњовековно – светосавског национализма.

Можемо закључити да је Цамблаков животопис, дело непосредно и једноставно, неслојевито, али зато чисто и истинољубиво. Зато смо и рекли да страна 135 овог животописа сажима његово дело. Он је увек тежио да разлучи правду од неправде, истину од лажи, Христа од ђавола.

---

¹⁷⁰ Исто. 129

Високи

Деспот Стефан Лазаревић (1377 – 1427). Много познатији и чувенији по свом псалмографском спеву *Слово Љубве*, али се претпоставља да је и писац *Речи на мраморном стубу на Косову*, у коме, иако је кратко, има и неке обресе хагиографског метода писања. Сведочанство о Косовској битци јесте једна хагиографија свих косовских витезова на челу са светим кнезом Лазаром. О кнезу Лазару још је написао *Повесно слово* један непознати Раваничанин, али мраморно слово говори једну другу хагиософску поруку. Он животопише саму битку и животопише све свете мученике те битке. Зато је ово Стефаново животописање значајно за наше проучавање. Оно у себи, као и целокупно дело Стефаново, садржи многе мудрописне закључке које ћемо у овом поглављу хтети да осликамо и проучимо.

И први делови *Речи на мраморном стубу на Косову* потресно су узвишени и присно људски:

"Човече који ступаш на српску земљу, био ти дошљак или становник ту, ко си и шта си, када дођеш на ово поље што се Косово зове, по свему угледаћеш пуно костију мртвих и са њима камен природу, мене изображена као крст (тј. као трофеј) и као (победни), стег, посред (поља) угледаћеш како право стојим. Да не пређеш и не превидиш као нешто невредно и празно, но те молим, приђи и приближе се к мени, о мили, и размотри речи које ти приносим, и из тога ћеш разумети због кога узрока и како и зашто овде стојим. Јер истину ти говорим, не мање од надахнутог, све по суштини известићу вас што се догодило."¹⁷¹

Коначни истинослов деспота Стефана као да сведочи да истина не стоји толико ни у написаном или у предању колико у надахнућу које на истину покреће самога човека. Бог је Истина, а Бог надахњује Својим Духом Светим, Духом Истине.

У следећем одељку деспот Стефан описујући духовни лик свога оца износи много поучних и усмерсвајућих појмова који сведоче о самој високоучености Деспота.

"Овде (је) некад (био) велики самодржац, чудо земаљско и српски владар, звани Лазар, велики кнез, побожношћу непоколебима кула, пучина доброг разума и дубина мудрости. Огњени ум и заштитник странаца, хранитељ гладних и миловање ништих, миловање скрбних и утешитељ, који све љуби што Христос хоће. Јер ка овоме својом вољом и сам собом и још са свима својима, безбројно множаство, што је под његовом руком: Јунаци добри, јунаци храбри, јунаци, ваистину, у речи и делу, који се светле као

---

¹⁷¹ Речи на мраморном стубу на Косову, Стара српска књижевност III, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 171

сјајне звезде, као земља шароликим цвећем; одевани златом и украшени драгим камењем. Веома многи избрани коњи и златом оседлани, најдивинији и красни коњаници њихови. Најплеменитијих и славних као неки добри пастир и вођа, мудро приводи умне јагањце да у Христу добро сврше и (приме) венац борбе (мучеништва), и буду учесници вишње (небеске) славе."¹⁷²

Поуке из овог наведеног дела записа упућују на појмове као што су: *добри разум, дубина мудрости, огњени ум*. Лазара красе ове врлине. Лазар "мудро приводи умне јагањце" Христу и узводи их у Христа Богочовека да би били "учесници вишње (небеске) славе". Лазар, као прави Христов војник чува странце, штити ниште и убоге, гарантује у својој држави сва могућа права, али као одговорни вођа своју државу, ако треба, и брани. Али поред тога ми видимо да кроз Лазареву личност струје одређене Божје особине, видимо да га је Бог обдарио својим богосвојствима.

У следећим духовним корацима овога записа деспот Стефан ће изложити само догађања Косовског Боја: "Стога сложено многобројно мноштво, заједно са добрим великим господином, храбром душом и најтврђом вером, као на красну дворану и на многирисну гозбу устремише се на непријатеље, и згазивши праву змију, и умртвише дивљег звера и великог противника, и неситога ада свепрождрљивца, тј. Амурата и његова сина: змијски и гујин пород, штене лавље и василисково, и са њима (умртвише) друге, не мало. О чуда божјих судбина! Храбри борац би ухваћен незаконим агаренским рукама и венац борбе (мучеништва) сам добро прима, и постаје мученик Христов, велики кнез Лазар. Јер не посече га ико други, о љубимци, но сама рука тога убице сина Амуратова. Све ово речено сврши се у 6897. години, индикта дванаестого у петнаести дан месеца јунија у вторник, у шести или седми час, (тачно) не знам – Бог зна."¹⁷³

Овај животопис Стефанов самог Косовског Боја указује нам на неке занимљиве податке. Видимо да у силини једног здруженог напад гине султан Мурат, а кнез Лазар није поражен већ ухваћен у току битке и погубљен брзо и на пречац. Као да се битка наставила и после ове две важне погибије.

Можда за нас још важније јесте питање мудроликости овог навода. Првоизаткани израз *чуда божјих судбина*, говори нам да је "судбина" код деспота Стефана Лазаревића схваћена као божји суд. То и јесте значењски почетак речи суд – бина.

Друга појмовна слика јесте једна врста гносеолошке дихотомије: *не знам – Бог зна*, коју деспот Стефан интерполира као могућност сазнања. Наиме, можда је потпуно неважно када се битка свршила, у колико часова. Деспот Стефан износи једно приближно обавештења, али као да је за њега то лично важно да истакне. Ако и не зна, онда то свакако Бог зна. Али ту ствара и једна врста гносеолошког реверзибилизма. А то је ако Бог зна, онда и ми Богом знамо, чак и када не знамо. Довољно је да Бог зна да би и ми не знајући знали. То су последице Деспотовог гносеолошког дихотомизма, динамизма и реверзибилизма: не знајући Богознамо и Богознајући не знамо. Можда је то цела истина и

---

¹⁷² Исто. 171, 172

¹⁷³ Исто. 172

када говоримо о тој мистичној и у нашој историји вечно – препоречној Косовској битци. И њу (саму Косовску Битку) не знајући Богознамо и Богознајући је не знамо. И ово је један од доказа високоучености самога препородног деспота Стефана – Мрамронописца самог Мраморника.

Мраморник је за разлику од *Слово Љубве* запис који се везује за неке конкретне историјске догађаје, док је *Слово Љубве* на неки начин Божански затворен спис и запис Богољубља везан за Вечну Вредност Љубави: "Бог се љубав зове"¹⁷⁴, понавља Високи речи Јованове.

"Лето и пролеће Господ сазда као што и певац рече у којима и красоте многе: птицама брзо и весела пуно прелетање, горама врхове, и луговима пространства и пољске ширине, и ваздуха танкога дивним неким гласом глашење, земаљске дароносе од цветова пријатна мириса и травоносне, али и самога човечанског јестаства обнављање и веселост достојно ко да исприча?

Ово све, ипак и друга чудна дела божја, која и оштровидни ум сагледати не може, љубав превазилази,..."¹⁷⁵

Оно што ћемо прво расуђивати у овом запису јесте Деспотово обликовање философије *Богосаздања – Богочинодејствовања – Богочињења*. Озграђујући философију Богосаздања коју смо изобразили кроз овај одељак, Деспот Стефан Лазаревић је показао и многостурки карактер своје личности. Кроз философију Богосаздања настаје једна нова теорија чињеница, фактографија. Овде се деспот Стефан донекле, али можда и пре, приближава философији природе која је највише изражена у делима Ђордана Бруна. То је једно мало поклапање. Излажући природне прилике као богосаздане деспот Стефан указује дубоко на порекло онога што зовемо "чињеницом", а то значи да је чињеница оно што је Богочинодејствовано, Богоначињено, Богочињено, Богоучињено. Оно што је Бог начињено, а том и таквом скупу припадају и прилике природне које јесу Чињеница, Божја Чињеница. Зато је и философија природе Високог, уствари философија богосаздане и богочинодејствоване природе, јер "лето и пролеће Господ сазда".

И док се у *Мраморнику* боре мученици Христови са свеједућим Адом, са вером да их ни врата пакла неће дотаћи, дотле је *Слово Љубве* песма богосаздане природе и њених прилика приказаних као Чињеница Господња, Богом чинодејствована.

---

¹⁷⁴ Слово Љубве од Деспота Стефана Лазаревића, Стара српска књижевност III, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 175

¹⁷⁵ Исто

Философ

Константин Философ (око 1380 – умро после 1439). Животописац деспота Стефана Лазаревића. Његов надимак представља једну врсту врхунца српске средњовековне мудрописачке школе или ти још прецизније: хагисофиографије = живомудрописа. Тај надимак није до краја неоправдан, а видећемо и у наводима из његове хагиографије зашто је то тако.

"а. Ја сам, рече, онај који јесте (тј. Бог) код купине, спремајући те као вођу народа мога, јер не могу по моме суштаству, да ти именујем имена, но као што ми ти обећаваш прозорним (унапред виђеним), приближићу се теби и када ти се ја приближавам угађањем, и после овога (приближићу се) сличнима теби, служителу мој. Јер сваки који се узноси к мени као у чистом ковчегу тела, сачуваном неприкосновеном од свуд од вода неверовања које топе, и ја ћу му изаћи у сусрет, изливајући на њ воду Духа мојега, узводећи овога ка вишњима."; "Па, ако те не послушају, њиховим ранама чак до прворођених све ћеш ранити и место љубочашћа према Јосифу у земљи до повратка му, чекаће те сам фараон са целом војском у Црвеном мору, не до мога у слици јављања у купини, тј. до доласка кроз Дјеву у свет, но до другога и страшнога (доласка) са анђелским војскама и небесним силама, да одмаздим онима који су се од века противили мојим заповестима, као што пророковаше седми (од Адама) Енох.

в. А сви да чују, говорићу с тобом на овој гори, да јављено слушањем уха, а лицем ка земљи сазнају изабраника мојега и десетоструки закон (декалог) приме твојом руком, а ти ћеш му и сен начинити по слици небесној.

г. Говоре, наиме, о овом боговидцу (тј. Мојсију), пошто је био водом спасен и вода назва се, и свима који се спасавају духовном водом (тј. крштењем), постаде образац од почетка."¹⁷⁶

"д. А и овај моћни (тј. деспот), који је засијао у наше дане, није био пуштен да се просто приближи до четрдесетогодишњег вођења, но будући велик, и као печат хришћана, коме у претстављању (тј. смрти) кругове у ток управи онај који све управља (тј. Бог), који уз то доведе претстављење (тј. деспотово) у таково време,..."¹⁷⁷

И заиста, већ у овим првим редовима долази до изражаја Константинова философска ерудиција. Он разалагајућим појмовима обједињује, у завијеном облику и наговештавајући он слови о Богу: "онај који јесте", "код купине", "моме суштаству", "именујем имена", јављањем у купини тј. до доласка кроз Богородицу, "ти ћеш ми сен

---

¹⁷⁶ Живот Деспота Стефана Лазаревића од Константина Философа, Стара српска књижевност III, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 179, 180

¹⁷⁷ Исто. 180

начинити по слици небесној", "у ток управи онај који све управља". Овакав посредан говор управљен ка Богу, који од речи прави слојеве симболике и Богосимбола, заиста је ретко виђен у историји Богописања. Философ обичне речи претвара у енергетске потенцијале самога Бога. Већ у следећим редовима он се Богу обраћа непосредно:

"е. Тако се ваистину свршише и оскудеше и лишисмо се његове (тј. Стефанове) владавине после 38 година. Када нам Господ ради свога многога милосрђа на би оставио семена били би смо као Содом и били бисмо слични Гомори. Јер тада (беху) глади и чести земљотреси и помори, навале народа по мору и суху и изненадни ратови и по васељени не би (места), где неће наићи твој страх, Владико. Саме 6935. (1427) године, када ћеш учинити свеславна (дела), примиће горе трепет од тебе и растопиће се као што се топи восак од огња. И биће позната твоја дела Боже, у успомени твојих светитеља. Но и сада си рекао силу твоју и народу твојем, не давши да народи до краја униште наслеђе твоје, и сада остави оне који нису преклонили колена похоти Ваала и слабости природе, него који су из немоћи ојачали, који су били снажни у биткама, који верују ономе који ломи битке високом мишицом, који су више изволели страдати са божјим људима, неголи да имају привремену сладост греха, код оних који су се распели за стадо христоименито."¹⁷⁸

Овде је Философ непосредан пред лицем Божјим, огољен. Он на нов начин негује и оживљава старозаветну беседу са примесама апокалиптичког и то све смешује са новозаветним апостолским порукама. Он као да не узвисује молитве Богу, већ као да са Њим непосредно разговара. "Владико", тако се при крају једне од ових реченица у наводу Философ обраћа Богу. У наставку Философ везује судбину Деспота Стефана са судбином неких старозаветних личности, још дубље засецајући у старозаветну симболику:

"з. Нека ми опрости ваше богољубље што говорим о овим тужним стварима, било о духовним, било земаљаким. Јер поменух вечна времена, и у успомени благочастивога хтео бих, ако је могуће, навести све борбе (храбровања) у Господу, макар и не по реду."¹⁷⁹

"ѓ. Тесвићанин Илија не мислим, но слабости и очајању Илије, свештеника и судије Израилева, не предаде себе никада, имајући у уму крепкога (пророка) Самуила, коме Господ у стубу облака говораше, који је господовао и царева поставио и цара обличио, дивни међу пророцима"; "Јер име његово, Соломон, што значи смиреност, даде му Бог и сама дела. А овај (Стефан) у своје дане к себи смири најјаче државе, источне и западне (народе), тако да су се они који су царевали у различита времена са свију страна к њему стицали; учини да се са достојанством цени удео његових земаља, па још да су га и западни (владари) ваистину називали господином и чуваром државе своје, и да у згодно време изабране своје к њима шаље и са осталом војском њиховом, силне и династе све земље. И није било никада, да је ко од њих (тј. западних) отишао својој кући од превеликих чак до најмањих, а да није јављао о превеликим достахвалним даровима његовим. Из детињства је водио жестоке битке и показивао храброст, премудрости свих

---

¹⁷⁸ Исто. 181

¹⁷⁹ Исто

од вајкада створене (купио је), због чега се и назва славни деспот у свим земљама, и од мале српске војске највећи глас и име по васељени стече, изнад самодржавних и славних у многим народима који су се узвисили међу народима народа."; "И као што каже да је Дарије рекао о Александру да му даде Господ да седне на Киров престо, и као изванредном утварју са неба даном украшаваху се (њиме) не само верни (тј. хришћани) но и неверни владари држава."; "И његовим обећанима и храбрим делима величаху се као Асирци мужем жеље и фараон Мојсијем, и њиме онај који је назван гром (тј. Бајазид турски), као неком стрелом муње прећаше источнима, док Господ учини извршење."¹⁸⁰

"Овај од божанских списа Богу угодно саврши, беше милостињом и вером као нико други. Чак из давна није било од владалаца таква владаоца и тако изванредна."¹⁸¹

Господњи зов сједињен са причом о Високом Стефану јесте дух који одише овим редовима, а да Философ познаје теологију дајући јој философски наговештај видећемо из унапред приложеног:

"Но већ је време да се почне говорити о томе: откуда (деспот Стефан) изниче и како поживе, и каква је земља која је отхранила. Јер, ако и процветаше у многим варварским земљама изабрани сасуди, у којима Господ са Оцем обитељ створи, али нису се и у човечанским (делима) тако светлили, тако да би превазилазили старе Јелине у храбрости и питањима и одговорима и осталом, чиме се (ови) нарочито одликоваху и пророковаху пре пророка, јер се подигоше да изнађу човечје ствари, затим ваздушне и највише. Зато и Бог овима (тј. Јелинима) пројављиваше од части да се дотакну истине. Јер Тукидид рече: 'Једно три, и триједно бестелесно.' У слици (ово) је (св.) Тројица. А Аристотел: да је природа бића божијега вечна, а нема почетка, од кога најкрепкије Слово постаје. А Јермис Тривелики (каже: 'Заклињем те, небо, дело Бога великога, заклињем те гласом очевим, који у напред јави пре него што утврди цео свет заклињем те у јединородно његово Слово и Дух.' А Стајик кликну: 'Поштујемо Марију, као ону која је добро сакрила тајну, јер од ње ће се родити Христос.' А Тулид рече: 'Прво Бог, затим Слово и Дух с њиме.' Платон и Орфеј то (исто кажу) и остали."¹⁸²

Да ли су све ово древни Грци рекли на овакав начин то би требало потанко истраживати. И да ли су сви наведени у овом одељку философи, као на пример: Орфеј и Тукидид и то питање остаје отворено. Једно је сигурно, а то је да је Философ заиста баратао високом теолошком и философском терминологијом и да је колико – толико познавао историју, па и мисао древних Грка.

У наставку, који због изобилности, не можемо наводити следи опис српске државе и народа (од 185 до 189 стране). Најлепши опис и највећа похвала Србима у читавој историји. То је једно што можемо рећи о овим редовима. Од 190 до 192 стране изложена је генеологија Немањића, нешто што је касније постало општи образац код наших писаца, а

---

¹⁸⁰ Исто. 182, 183

¹⁸¹ Исто. 183

¹⁸² Исто. 184

што је врло често довођено у питање као тачно. Од 192 до 197 стране Философ говори и о кнезу Лазару и о Косовском Боју.

Издвојићемо један део из те приповести који нам може објаснити како се градила каснија национално – предањска грађа: "Обузет свакаквим мислима, устане он и пође на Исмаилћане, а сукоб је био на месту званом Косово овако. Међу војницима који су се борили пред (војском), беше неко веома благородан (Милош), кога облагаше завидљивци своје господину и сумњичаше као неверна. А овај, да покаже верност а уједно и храброст, нађе згодно време, устреми се ка самоме великоме начелнику као да је пребеглица, и њему пут отворише. А када је био близу, изненада појури и зари мач у тога самога и гордога самодршца. А ту и сам паде од њих. У први мах одолевали Лазареви људи и побеђивали су. Али већ не беше време за избављење. Стога и син тога цара ојача опет у тој самој бици и победи, јер је и Бог тако допустио да се и овај велики (тј. Лазар) и они који су с њим увежу венцем мучеништва."¹⁸³

Овде смо, заиста, добили приказ и основу за касније национално – предањску грађу оличену у народној песми *Војвода Милош оклеветан код Цара Лазара*. Да би показао да није издајник на превару убија Мурата. Иако су ово само закључци који се наводе из Философовог излагања, не значи да су до краја исправни. Као што смо могли да приметимо у *Мраморнику* деспота Стефана напад је био груписан, у *Повесном слову* Непознатог Раваничанина Лазар је после битке заробљен и погубљен, код Философа он је страдао у битци, а код деспота Стефана он је отет и на брзину погубљен. И ово повесну скаску можемо заокружити у једном деспотстепановском духу: *не знајући Богознамо и Богознајући не знамо*.

А сада ћемо се дотаћи описа који осветљавају саму личност Стефана Високог.

"27. Он беше изванредан још као млад, и био је руковођен од благочастивих и из дана у дан јављаше се да ће у свему бити напредан, у говору и у делу, чиме се истицао."; "О ратовима слично, и друге речи сличне пророштву, и просто у свакој вештини, било божанске било човечанске премудрости, чегагод се дотакао, убрзо се показивао бољи од својих учитеља.

Било у стварима ратовања и борбе и уметности, која многима није лака, у свему овоме био је први и другима показиваше. У свему овоме био је савршен."¹⁸⁴

"Много пута где нису успевале војске које су се потрудиле, и оружје многих лађа, ту је успевала једино просвећеност."; "..., бежећи од онога чему се Бог противи, што је незгодно онима који владају, тако да су се и анђели дивили. Не одступи ни од једнога пута правога и царскога."¹⁸⁵

Јасно нам је колико је просветитељски дух био негован кроз читаву немањићку епоху закључно са деспотом Стефаном, а колико је он као владар био довољно Богоузвишен. Готово свеобдарен, што је једна владарска реткост у сваком случају. Једно

---

¹⁸³ Исто. 195

¹⁸⁴ Исто. 198

¹⁸⁵ Исто. 198, 199

је имати одређене учитеље – просветитеље, а када је то у исто време и владар онда је постигнута једна духовно – државна пуноћа и постигнут је пун историјски погодак.

Формулација Философова "било божанске било човечанске премудрости" поседује неке додирне тачке са западном ренесансом, али то не значи да између њих постоји нека пуна подударност. За разлику од западне ренесансе где се преко Божјег ауторитета на мала врата уводила људска вештина, која је добила статус мудрости и тиме се формирала антропоцентрична цивилизација, код Философа то није на снази. Наиме "било божанска било човечанска премудрост" јесте један помало разлучен појам Богочовечанске синергијске мудрости која своје оличење има у једном таквом владару какав је Стефан Високи.

Тема издаје, па и родоиздаје пројављује се кроз читаво наше средњевековно стваралаштво, па и кроз турцистичку епоху, тако да ни Философов спис није томе измакао. Ми ћемо навести неке делове из те историјске епизоде.

"29. У почетку владе одева се материнским молитвама и наслеђује очево достојанство, и јавља се као најсветлији владар света. Но није све било све било савршено, јер ђаво који испочетка сеје кукољ, подиже велику борбу неких великаша, које отац његов од почетка покори под своје ноге, који су гледали да се са њиме изједначе и измакну испод његове власти, и измислише многе тешке кривице против њега, износећи их пред Амура (тј. Бајазид) једни говорећи како подиже Угре против њега, а други су говорили да су самостални и да хоће да служе његовој (Бајазидовој) држави. И послаше гласнике, од којих један беше по имену Михаило, увек будући благодаран и веран Стефану, и нашао се очи у очи са онима који су на њега клеветали и буну дизали.

А ови беху Никола Зоић и Новак Белоцрквић са другим неким. И Новак позван (од Стефана), не знајући никако да се сазнало за дела његова. Њега смрти предају и по правди. А Никола побеже у утврђење града, званог Островица и видевши да му није могуће умаћи из руку господара својих, постриже власи и прими на се инокски образ, са својом женом и децом, заједно са четири кћери. И тако смиловавши се овај благочастиви (тј. деспот Стефан) са својом матером, остави их у свакој сигурности."¹⁸⁶

Поред пуког издајства, још страшније је и жалосније братоиздајство:

"53. А тада, по одласку онога напред реченога посредника, беше мир и утврђење, но не почиваше онај који је Кајина подигао против брата Авеља (тј. ђаво), који му није учинио никакву неправду. Подиже, дакле, и овде напред реченога Вука и измоли од цара (турскога) множину војника, такорећи све силе његове. Тада цар Сулејман беше заузео и источне крајеве, тако да дошавши му (тј. Сулејману) рече (Вук): 'Ударићу на мога брата (Стефана) да ми или даде половину отачаске земље и градова, којима ћу царству твоме служити или ћу земљу поплени и сатрти ју. А ову молбу (његову Сулејман) најбрже испуни. А после са њиме онога који је од почетка био проливач хришћанске крви, који је истоимени са Исмаилћанима у ратовима, који је и у великој бици на реци званој Марица био виновник проливања крви (Арванез), а посла и друге изабране војводе. И дођоше

---

¹⁸⁶ Исто. 199, 200

дакле. А деспот Стефан није хтео да благочестиво стадо, које Господ ослободи од ропства, опет даде у ропство и да (га) растргне. А шта је било после овога? Прођоше сву српску земљу, као дивље звери пленећи, секући, уништавајући. Порушише и неке градове и што је незгодније, јер не беше бој са варварима, но (бој), који се не може лако борити, са једноплеменима. Јер ако и беше множина оних који су дошли но (деспот) много пута сатираше и ужасаваше њихова срца. Но шта још да кажемо? Бојаше се да не пострада слично Давиду који проклињаше пределе гелујске да не падне дажд на ове ни роса зато зато што је ту истекла крв Јонатанова и побеђујући га не затезаше узде, да не буде крив због братске крви.

54. А овај по други пут дође са више њих и могла се казати пророчка реч: 'Дођоше, Боже, народи на наследство твоје оскрнавише цркву твоју свету.' А када се побојао нападаја, благочастиви деспот Стефан не изађе против. Јер још мало изабраних беше остало непревећених (верних), који и писма послана од Вука јављаху овоме, с једне стране дарове и многа давање обећавајући, а с друге стране страшећи претњама. А овај, држећи његово писмо, плакаше и пред образ (икону) Спаситељев бацивши себе говораше: 'Види, Христе мој, јер ти знаш како се неправедно против мене поучавају, и слуге моје издају ме као некад Јуда. Сачувај, дакле, све до конца, који си мали број оставио са мном.' И (говораше) друге сличне овима умиљене речи и молитве из дубине срца. А ово беше у великом граду, тј. Београду, у унутрашњем његовом дому. А ови (Вук и Турци), прошавши опет још више крајева, чак дођоше и близу Београда и велику множину попленише, и сву земљу упропастише. А када овај виде где се догађа зло које не пролази, пристаде и подели земљу (са Вуком). И тада брат његов Вук, са одељеном му облашћу и благороднима који су с њиме, служаше Имусулману са сестрићима својима, и они су такође држали отачаску своју земљу. А деспот се пресели у одељене му части."¹⁸⁷

Ова приповест о издаји исијава из себе многе мудропоучне закључке. Философ пре свега указује на извор издаје, на ђавола, онда указује на то да сам Господ ослобађа од ропства, али да, такође, и даје ропство, да је зло присутно у временским интервалима и да је знање Христово једино пуно знање о свакој стварчици на овом свету, а у овом случају то је знање усмерено према неправди учињеној Стефану. Издаја браће од Немање до Високог јесте један историјски смер ондашњег времена. Немањина браћа су отворила, кроз најамништво, врата Турцима да уђу, а браћа и сестрићи Високог Стефана поново су вратили Турке на српско свеже ослобођено тле и тиме запечатали наше ропство кроз векове.

У наставку од 203 до 216 стране Философ описује разне немире и перипетије кроз које је Високи прошао да би земљу и народ ослободио и утврдио. И битка код Ангоре и Ровине и све друге борбе и тешке судбине. А како земљу ослободи и уреди? "И свака непобожност би згажена и устраши се, одсекоше се руке оних који су чинили неправду и који се простиру на зло, а правда је процветала и плод носила (рађала). Не изгоњаше брзи спорога, нити богати убогога, нити је моћни узимао пределе ближњих, нити је вађен мач

---

¹⁸⁷ Исто. 224, 225

силних, нити се крв праведника проливала, нити је постојао зли и глупи говор, нити лагање против начелника, нити презирање преславних по чину, нити друго слично. И шта је све тада по савету цара (Бајазид) умирио! Или ко невером својом погуби или неслужбеном или коимгод начином постаде сиромаш, њих (деспот) поставише на прво достојанство и поштовање, па макар били у бедним приликама да се ништа не лише места отачаскога или дедовскога или прадедовскога. Јер по судбама божаственим говораше о онима који су сагрешили да не треба да буду двапут кажњени. А онога који није сагрешио као ништа солмоновски волећи поштоваше. Беше подигао од почетка тако рећи свој велики сад красни једне као начелнике на пословима (стварима) друге као чуваре тела свога (телесна гарда), који беше и најунутрашњији чин. И опет други чин (ред). Затим трећи спољашњи, да су трећи у заједници са другима и други са првима, тако рећи по анђелском чину, и могла се видети Аеропагитова слика. Јер и Бог по својој слици уручи људима државну власт."; "А ово још чудније од првога. У таквој владавини ко избеже кадгод од женске љубави и музикијског рода. А овај мрзио ово обоје, па штавише и одбацио. Само колико треба музике за рат рече да се нађе."¹⁸⁸

Видимо да је устројство државе било беспрекорно. И Деспот касније обједини српске области стекавши част и дивљење и западних суверена и источних султана. И град Београд, описан од 219 до 221 стране, беше: "А овај (Београд) беше, ваистину седмоврх. Јер највећи град (у Београду) и најкраснији, и Сион (у Јерусалиму) по изгледу сличан, (био је слика) вишњега Јерусалима, ради кога пророк тамо вапије: 'Радуј се веома, кћи Сиона, проповедај кћери Јерусалимова, јер си на висини и долазак царев угледала си.' "¹⁸⁹

У многим записима се Цариград помињао као нови или други Рим. Философ дисконтинуира ту причу када пише о Београду. Београд је слика вишњег и небеског Јерусалима = Града Мира, Божјег Града.

Философ увек кроз своја дела чини неке врсте теолошко – философских искорака. Тако и после приповести о Божјем Београду он чини неколико богомудрословских творења: "Нашавши најприкладније и најбоље (место), где је требао бити дом (црква), помоливши се приступи делу, и положи основ у име свете Тројице сведржавнога божаства."¹⁹⁰

"А призва патријарха, тада је био Кирил, са свим сабором српских првосвештеника, игумана и осталих свију часних мужева, а уз то свију благородних, на обновљење (посвећење) храма у дан свете Педесетнице, када Дух свети огњеним језицима сиђе на свете ученике Слова и Бога."¹⁹¹; "Да није Господ уставши одмаздио и да се није покајао, и (да није) онога који озлобљава и наслеђе његово са шумом уништио, били бисмо одавно храна псима и орлушинама."¹⁹²

---

¹⁸⁸ Исто. 216, 217

¹⁸⁹ Исто. 219, 220

¹⁹⁰ Исто. 222

¹⁹¹ Исто. 223

¹⁹² Исто. 226

У наставку своје животописне приповести Философ описујући тадашње стање указује на већ тада ангажовану појаву хајдучије која као да је дошла из самих аристократских кругова српске државе.

"55. Беше неки муж по природи сличан лаву (тј. неки Новак), и тај (је био) од пресветлих из давнина, под руком истоименога (Стефана) пре свога, и он као хајдучки земљама потресе (тј. узнемири) срца измаилћанскога дела."¹⁹³

Питање је да ли је овога властелина сам Стефан упустио у хајдучку работу или је то овај племић чинио самовољно, али ово су заиста први зачетци онога што бисмо могли назвати: хајдучко – ускочка епоха. И још један војвода беше трн у оку Турцима. Из ових наредних навода дођемо до неких дубокоумних сагледавања самог Философа.

"58. Да се о овоме увери, посла деспот Стефан војводу Витка, доброразумна оштром памећу у свему, кога хоћаше (Муса) као преварити и не хтеде се пред његовим очима клети."; "Али све ово било је по судбама божјим."¹⁹⁴

"59. А благочастиви и Богом помагани Стефан, наоружавши се штитом вере, јер долази пук против пука, као што беше удешено, а дође и овај на самог начелника истока (Сулејмана), где беше крепко сво оружје."¹⁹⁵; "По овим речима сверазумни (посланик), сазнавши унапред што ће овај звер (тј. Муса) учинити, од њега се склони мудрим речима, јер хоћеше и самог њега ухватити као најсветлијега и најискренијег Стефану."¹⁹⁶

Из ових кратких животописних извора Философових изводимо доста умне и мудре закључке самога Философа. Такође, слично Доментијану, он осликава једу теорију православног пантаноизма и калиноизам, једно пантаноистичко схватање разума. Философов Божји пантаноизма разума означава мисао сверазумља тј. богосверазумља. Човек обдарен богосверазумљем јесте и онај који је Богопомаган као што је Стефан и све велможе њему сличне по тој богосверазумној способности. Тој богосверазумности која је одлика свих боголиких бића, само код неких дубоким мраком греха је прекривена. Православни пантаноизам јесте једно уопште православно схватање разумља за разлику од западњачког рационализма. А тај пантаноизам јесте и духовни поглед самога Константина Философа, лик богосверазумности богоутиснут у све нас.

Занимљива је, такође, и епизода из Философовог животописа о хуситима и какву је улогу Деспот одиграо по том питању.

"79. Из Прага изиђе истинити глас да се подигоше на свога краља, и чешку земљу од угарске отцепише, и јерес звана Хус устаде и оснажи се, за које неки кажу да су близу православља, и да је овај Хус био у Јеусалиму на поклоњењу светим местима, и да је дошао на Синај, где је Господ са Мојсијем говорио. Ту поживе у општежићу са братијом, и од свих сазнаде образ православља. Овде научивши и грчко писање, дође у своје крајеве. Ради тога и још убрзо налазе се грчки списи у великој учитељици (библиотеци) и риторски сврши их учењем. Кажу да је на сабору пред папом, кад препирку с њим

¹⁹³ Исто. 225

¹⁹⁴ Исто. 227

¹⁹⁵ Исто. 228

¹⁹⁶ Исто. 233

учинише, где је и о свештеничком чину водио распру, којима ово рече: 'И овај устав велику злобу доноси. По свему од почетка од светих нико не забрани да се свештеници не жене. Јер се нађе у једном од великих села (места) да је неко довео с једне стране једну удовицу, а с друге другу, и да је од једне родио сина, а од друге кћер. Када су деца одрасла, не знајући узе брат своју сестру за жену.' Када је оцима то објавио, и много друго рекавши, побише га и предадоше огњу. А овај (Хус) имајући множину ученика овако се осилише. И када је ово било, посла краљ ка деспоту, молећи неки мали део изабране војске, пошто је било зимско време, да бих само обичним гласом (о доласку деспотове војске) застрашили. Тако је и било. И дошавши сузбише Хусе који су (их) гонили и пленили. А већ се беху раширили, и замало да нису дошли до самога Будима."¹⁹⁷

Заиста чудно сведочанство о том добу, помало историјски – иронично. Католици који зову у помоћ православне да им помогну у борби против протестаната који су се почели приближавати православлју. Чудан обрт и стицај околности. Угри позивају Словене да сузбију Словене. Заиста историја игра неку чудну игру.

Стефанов живот се полако приближавао крају. "Учинише и молитву над њима са полагањем руку, и све закле да ће му бити верни. А прокле оне који ће подићи какво неверство."¹⁹⁸ У својим предсмртним часовима сећао се неких учињених грехова: "Јер беше место под напред реченим градом Сребреником, у којем су многи среброделци, који су имали послана младића над радом. А неки немирни духови подигоше спор, убише га и бацише га са палате. А сазнавши за ово (деспот), подигавши се сам и пошто су многи побегли од места, а ухвативши и неке невинне због крви (убиства младића), одсецаше им руке и ноге. И свога сетивши се, није се могао уздржати избор тога што се догодило ридаше."¹⁹⁹

И ове приповести се јасно види да хагиографије нису неки непрекидни хвалоспев одређеној личности, него њено целокупно осликавање са свим врлинама и манама и слабостима, као што су се истовремено осликавање једне епохе описује опет са свим епохалним врлинама, манама и недостатцима кроз временске прилике. Лаж су одређене критике које сматрају хагиографију неким романтизирањем и иделизовањем. Видели смо да многе хагиографије имају и критичку страну, али често и описане интервале покајања одређених владара као што је у овом животопису описано покајање Деспота Стефана Лазаревића.

Философ описује и сам моменат смрти Деспотове:

"Представи се у години 6935 (1427) у 19. дан, месеца јула у суботу, у 5. час дана. Када је са коња био скинут, био је у граду наједанпут такав гром изненада, страшан какав никада нисмо чули, од кога часа и тама би у целом том крају, тако да се мислило да је ноћ, која је у залазак сунца мало просветила. А ово је било у подне."²⁰⁰

---

¹⁹⁷ Исто. 245

¹⁹⁸ Исто. 247

¹⁹⁹ Исто. 249

²⁰⁰ Исто. 250

Није необично да се прилике у природи укрсте са умирањем одређене особе. И што то не би био Божји знак? Сем ако Бога не сматрамо Творцем и Господарем природе? Или је некаква квазинаука дала неки бољи одговор?

Свој животопис Философ запечаћује химнографски. И то је један искорак у хагиографским делима. Обично се писало Житије посебно, а Служба одређеном Светитељу посебно. Философ као да је то синтетисао у неку врсту хагиохимнографије.

"93. Но, дакле, дошавши као у пристаниште и подигавши се од малаксалости (која је дошла) од жалости, ка овоме (Стефану) ускликнимо: Радуј се, добри извршитељу божаствених заповести; радује се који си светло владао земаљским; радуј се страшна стрело муњина непокорнима; радуј се слатко слушање добропкорнима, радуј се (све) премудро извршујући, нови Соломоне; радуј се неисказани тајниче милостиње; радуј се јавно веледарежљива створена деснице; радуј се извршиоче доброга украшавања божаствених дарова; радуј се светло познање царскога двора; радуј се ти који си све људско изабрано од свуда навикао, радуј се, деспоте Стефане украсу владара! Слава ономе који ти је дао у последње родове похвалу хришћанима. Слава Богу нашему, који свршава велика и чудна (дела), који просвећује многиизабрана светила из рода у род, да се у најпоследњим (најновијим) родовима јаве неизречена и дивна дела Бога нашега, коме нека је слава на векове векова, амин.

Ово, дакле, написасмо као његово житије, но као летописац са свима осталим (стварима). А постоје крајеганесија почев од десетославнога:

Ономе који је несебично и изванредно на земљи владао, страни слуга приноси славноме деспоту Стефану, преводник Константин.

А ово је крајгранесије (следећих) стихова: *Странац у туђини смрт (деспота) оплакујем.*

Речи слађе од меда и саћа
Као да се точе из запечаћена извора,
Равна су заиста мирису и храни,
Ако само пазе на меру оних који их црпи
Као неки нови Давид најкроткији (био је)
Онима који су сачували раздељене користи.
Показао се као дивни Соломон
Мноштву које је са свих страна дошло.
Био је као начелник рода,
Аврам, који је жедно примио странце,
Али је увек желео Илијин одлазак,
А сам јављаше други долазак.
По лепоти беше други у Египту,
И место пшенице злато даваше.
Ратник (био је) снажног Самсона међу храбрим
Потомцима Адамовим,

Међу којима је од почетка био најбољи узор,
Био је други Јов, брат давањем,
Точећи свима без зависти.
Био је познат роду по загонетки својих очију,
Сличној сунцу и сунчевој светлости
Од кога примамо светле зраке
Али не и његову суштину,
Затим се заједно обојега лишисмо.
Јер уместо главе која управља,
Који је глава светлоизабранима,
Умре у месту Глави.
И плачи опет Бели Граде, потамнелост своју,
Вођа народа као цвет прецвета и отпаде,
Јер и земља са тобом заједно рида,
Што прими онога кога се није надала тако брзо
примити,

Чекањем тридесетпетих текућих година,

Пошто је прошло већ шест хиљада и девет стотина. (6935 – 1427)."²⁰¹

И у овом наводу Философ не заобилази једну просвећујућу поуку. Речанични склоп: "Слава Богу нашем" – "који просвећује многоизбарана светила из рода у род". Такво стање процењује Философ да је стање државе деспота Стефана. Он је то и навео у опису Стефана: "Много пута где нису успеле војске, које су се потрудиле, и оружје многих лађа ту је успевала једино просвећеност". Бог који просвећује светила тј. богоизабране људе и родове усадио је свепросвећеност у државу Светога Стефана Високог. Свепросвећеност и сверазумност су одлике Деспотове владавине.

У овом последњем наводу који Философ завршава једним химнографским крајем, заокружује излагање животописа деспота Стефана Лазаревића. Многи критичари су изнели мишљење по коме се хагиографија Константина Философа разликује од претходних. Сматрали су да он од хагиографије скреће ка историјографији. Има нечега од истине у тим излагањима. Константин Философ као да је континуално наговестио долазак једног другог писца, а то је Константин Михаиловић са својим *Успоменама Јаничара*. Донекле њихови списи су слични у излагању. Али то није разлог супростављања Философове хагиографије претходним. Сваки животопис је особен и различит, јер одражава лични печат аутора. Чак и Данилов Ученик, који је себе намерно претпоставио као сенку Данилу Другом доста се разликује од свог учитеља

Хагиографију Константина Философа битно је одредила личност коју је он осликао и коју је описао и изобразио. Сам Деспот Стефан. Јер он није уобичајена, да тако кажемо, класична немањихка светитељска фигура, нити је био Свети Мученик као његов отац. Једноставно Стефан Високи је био бајка, отелотворена бајка. Он је образац свих оних

---

²⁰¹ Исто. 257, 258

средњеveковних витезова и принчева које срећемо у бајкама, домаћим и страним. И његова држава и његов народ су постали остварење те бајковитости. И Константин Философ то другачије није могао описати, тако да делује скоро нестварно, толико добро да би било истинито. А било је тако.

Самим тим Философ је обликовао и изразио једну философију богосавршености и богосавршенства. И сам описујући Деспота са речима "био је савршен" Философ указује на ту богосавршеност усађену у једног високо просвећеног владар. Богосавршеност у савршеној творевини, у савршеном владару.

Сам надимак Конастантина: Философ крунисао је српско средњеveковно стваралштво откривајући једну од његових битних духовних стубова: Философију.

Споменописац

Споменописац Надгробног слова Деспоту Ђурђу Бранковићу јесте непознатог порекла. На основу записа могли бисмо рећи да је писао у XV веку, вероватно као посмртну беседу владару. Овај да тако кажемо некрограф има у себи, парадоксално али тачно, и неке елементе хагиографије. Овај запис, мада говори о самој смрти деспота Ђурђа, одише невероватном животношћу. Као да је смрт деспотова оно Христово семе које ако не падне у земљу и не умре не рађа многи род. Зато и смрт деспотова није била пука смрт, него и семе будуће обнове. Зато је ово нека врста хагионекрографа = живомртвописа. Овај запис се претвара у Јаук и Лелек који ће назначити читаву турцистичку епоху у којој ће одзвањати само народни лелек и јаук. И као да је Споменописац то преназначио овим надгробним словом. Кроз смрт деспота Ђурђа он је видео смрт српске државе, али је пророчки наговестио и њену обнову и нови живот.

Сам запис почиње:

"У лето 6965 (1456. год.) месеца децембра, 24 дана, представи се господин Ђурађ у граду Смедереву."²⁰²

Сам Споменописац уводи једну форму дијалога у којој разговара са упокојеним деспотом:

"О чуда страшнога! О још чуднијег гласа! Најтиши и превисоки и у свему најблагополучнији господару мој, свети најјачи лаве, мучиш тако и не дајеш ми медоточни глас – ни твојој супрузи, а нашој најсветијој госпођи и царици, ни многожељеним и најслађим твојим чедима свима! Како ово сторио јеси, реци ми, о најбожанстванија и најсвештенија главо!

'Да – рече – мучим се и не говорим зато што је праведни судија и Бог мој ово заповедио, јер земљским и кварним обложен јесам телом, но не мучим мислено сада, но се додирујем Господа Бога мојега по могућности, и о својима и љубазним мојима непрестано молим се да им победу на свакојакe враге и на напасти у садања лета дарује."²⁰³

Овде имамо добијене елементе за каснију народну духовну грађу разговора са мртвима, па и шире, обраћања гори и води и целокупној природи.

У следећој реченици, помало нејасној, да се одгонетнути порука самог аутора: "Да смо знали да горко ово знаменије тадашњег времена нас јединих ради би, твога творца и

---

²⁰² Надгробно слово Деспоту Ђурђу Бранковићу, Стара српска књижевност III, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 265

²⁰³ Исто. 265

нашег саздатеља Господа Бога могли могли бисмо умолити о непретрпљивом злу од кога страдамо."²⁰⁴

Наиме, Споменописац говори о одређеној звезди као знамењу. Да ли је у питању комета или не, не знамо. Али он сматра да се зло које је Србе задесило могло и требало предупредити молитвом Богу. Споменописац овим исказом сматра да смо се недовољно и немарно молили Господу и да су зато оваква зла пуштена.

Али опет Споменописац поставља питања: "Где је лавовски глас због којег те царствени и најсилнији Господ за славна постави?"; "Где је христоподражатељно срце и рука којима сви четвоространог света милостињом насићаваху се?"²⁰⁵

Споменописац сматра деспота Ђурђа неком врстом емитера силе Божје на земљи. Док је он био жив, био је као неки штит Божји од Бога постављен да штити од освајача. Сада више њега нема, зато питање "где" доноси многе загонетке: ко ће га заменити, да ли, уопште, неко може да га замени, а ако га нема ко ће нас даље штити?

Обраћајући се Ђурђу, Споменописац му благоразумно саопштава ко се окупио на његовом погребу, али тај благоразумни говор одједном се претвара у јаук и лелек: "Твоја чеда пређе, а сада, од кад се тебе лишише, горки заробљеници, било архијереји, и свештеноиноци, и духовници, и сви уопште људи који богато милостињу и благодетељство при животу блаженога и светога господина нашег примисте, који источник милости познасте, који се богато с благоразумијем одаристе и испунисте и преко мере, - с нама заплачите, с нама заридајте, с нама закукајте, сваки од вас у себи закукајте: 'Авај мени! Авај мени! О нашег великог ништавила! Ти заступник би, свети господару! О колико зло пострадасмо! О колико ужаса и страха испуњени бисмо! Колико ти би могуће облакша и пресече тамни облак, дуго времена належаћи над нама. Ако би и камени били, камени нечувствени, не бисмо никад могли твога толикога и таквога благодејанија заборавити; само тада слаткога зренија и пријема заборавни бићемо када нас свепрождирућа покрије земља!"²⁰⁶

Трачак наде, ипак, се јавља, искра светлости у свеукупној тами:

"Моли се за свој подмладак, – од благог корена блага младица процвета – за благодарачитог и високог деспота свих Србаља и светлог господина нашег Лазара, посвећеног сваким благим јавним делима, да напредовање чеда и синове синова види, и узлаз на боље, јер ће молба твоја бити најнужнија у томе да наследника твога и светлог и светог господина учини благодарачитим, молитвама твојих ради, и да он, имајући враге све под ногама, и свима послушнима добро владајући и управљајући, достојно благодареније да сведавцу Богу.

---

²⁰⁴ Исто.

²⁰⁵ Исто. 266

²⁰⁶ Исто. 267

Моли се, о блажени, за целомудрену, и много због тебе ридајући и свету кћер, која доброту и време тела утроши ради праве вере к Богу и балгочастија, родитељске љубави и балгого повиновања."²⁰⁷

"Јер све је теби могуће, пресвети, као присном рабу господњем и божаствених његових заповести делатељу и испунитељу!"²⁰⁸

У многим животописима, па и у овом споменопису није страна философија напретка. Али она нема облик прогресивизма у смислу, да се фигуративно изразимо, удебљавања и надувавања. Напредак је овде схваћен у виду узлажења, узношења, вазношења, подизања и идења на више. О томе у овом запису пише и Споменописац. Отуда појам "високога деспота" у самом споменопису. Споменопис се окреће и неким симболикама као што је "тамни облак" који се надвијо, а када се та симболика спрегне са речничним склопом "нашег великог ништавила", добије се и производи једна варијанта средњовековног нихилизма и најава једног већ актуелног нихилизацијског времена турцистичке владавине.

Да је Споменописац антиципирао и на неки начин прстигао неке погледе картезијанске епохе сведоче следећи редови:

"Моли се, о блажени, за часну двојицу најближих твојих чеда, а госпде наше, ступове благочастија, живе мученике, који су садашње светлости лишени ради праве вере и повиновања, и који су наследници мисленог света и вечног живота."²⁰⁹

Два појма која нам одмах упадају у видокруг јесу "мисленог света" и "вечног живота". Као да су ова два појма једно, "мислени свет" = "вечни живот". Ако се сетимо Декартовог: *cogito ergo sum* (мислим, дакле, постојим), онда видимо овде у једном православном облику, а неколико векова пре, да је "мислени свет" уствари "вечни живот", вечноживомислени свет. Мисао је вечни живот. Наравно, Божја мисао је вечни живот, јер Бог је Ми – са – Он!

Већ помињана философија "нове твари" и у тексту Споменописца се обзнањује. То је философија прожета новозаветним духом, али и нека будућа пророчка нада за ослобођењем која ће се тек отворити у нововековљу са Устанком.

"Приђите сви! Нови хор саставимо! Приђите његови архијереји, и начелници, и свештеноиноци, и монаси, и невољни житељи Константинова града, и сви христоимени људи господњи; и руке ваше подигните, с велики клицањем праведном судији свију, човекољупцу Богу, и са сузама свештено молећи се завапимо:

"Човекољупче, владико храбре и свете госпде, учини све да буду онде камо стиже светлост лица твога, веселећи се свете твоје: у књизи живота, у рајској храни, са светим анђелима, с Аврамом и Исаком и Јаковом, са свим праведним преподобнима мученицима, и имајући уза се пресвету и пречисту Владичицу Богородицу, која се моли овоме и хор

---

²⁰⁷ Исто. 268

²⁰⁸ Исто

²⁰⁹ Исто

апостола и пророка и све свете, чијим ћемо се молитвама удостојити да добијемо оно што молимо.' ²¹⁰

Иако, сав у јауку и лелеку, у крајњем очају говорећи за то време, он је пророчки најавио свесабор, нови хор тј. скуп и на крају уздајући се у Бога који ће испунити наша мољења. Иако, тада држава полако тоне у смрт, Споменописац најављује Нови Почетак, Васкрс Државе Српске, да се послужимо речима Стојана Новаковића. Овом поруком Споменописац највљује и нововековље. Прелазак из средњевијековља у нововековље. Српска држава је још мало после 1456. године опстојала. Из Смедерева прешло се у Срем. И од смедеревске формиран је сремска деспотовина са Купин Градом као престоницом до 1502. године. После тога настаје вишеструко ропство: турско, аустријско, млетачко, исламско и католичко. Све до нововековног ослобођења и васкрсења. 302 године непрестане борбе и непрестаног страдања и истребљивања Срба. Споменописац је овим духовним захватом и поступком изградио философију Богоновизма, а кроз ту и такву философију Богоновизма најавио је прелазак из Смрти у Васкрсење: Нови Хор = Нови Век, Нова Држава, Васкрс!

---

²¹⁰ Исто. 269

Закључак

На самом почетку овог *Закључка* можемо рећи да смо само крајње делимично захватили догматичко – философски ток српског хагиософског стваралаштва. Нисмо у овом раду обрадили сва дела овде изучаваних, и у овој књизи поменутих, аутора, јер циљ је био погодити живац философске стране ових стваралаца. Погодити живац философске стране њиховог дела.

Ми ћемо се у овом *Закључку*, такође, осврнути и на дела аутора које нисмо описали у овој књизи, али чији искази и духовни закључци могу бити од суштинске користи за једно духовно – допунско сагледавање и разумевање те стваралачке епохе пуне сазнања и светлости правог и истинског просвећивања, подвижничког стремљења ка богомудром закључивању и философског уподобљивања Богомудрости = Христу.

Ти аутори свакако су: Григорије Рашки, Јаков Серски, Силуан, Непознати Светогорац, Монах Јефрем, Марко Пећи, Монахиња Јефимија, Кнез Лазар, Кнегиња Милица, Вук Бранковић, Непознати раванички монаси, Давид, Јелена Балшић, Андоније Рафаил Епактит. Можда нећемо навести сваког од њих понаособ, али трудићемо се да извучемо што више мудрих и поучних начела која су ови писци изнели у својим записима. Њиховим исказима допунићемо богомудри садржај писаца обрађених у овој књизи.

Али, пре свега, некако уводно, осврнимо се на писце чија смо богомудро написана дела проучавали кроз овај запис. Сви ови аутори, дивни примери хагиософске (живомудре) философије, су изградили у својим духовним творевинама своју лично – универзалну философску мисао.

1. Провенчани – философију богосиле
2. Доментијан – философију богоразумља
3. Теодосије – философију богосазнања (божаственог сазнања)
4. Данило – философију богонауке
5. Данилов Ученик – философију боготиховања
6. Силни – философију богопросвећености
7. Цамблак – философију богоправде
8. Високи – философију богосаздања (богочинодејаствовања и богочињења)
9. Философ – философију богосавршенства
10. Споменписац – философију богоновизма

Наравно, на самом почетку Свети Сава као Богосједињујућа личност која је у себи, у свом стваралаштву, објединила не само све личности српског духовног стваралаштва, већ векове и епохе наше историје. Личност свепросвећујућа и свемудра. Личност која је печат наше духовности и карактер наше православно – светосавске културе. Свеличност наше живомудре мисли и истинске философије богомудрости. Поред многих идентитета,

ова личност нам је дала и философски идентитет, идентитет философије богомудрости. И као што Свети Сава дубоко Богосједињује и горе поменуте писце, тако и у сваком од њих и у сваком од њихових дела стоји дело оног другог међусобно се несмешиво сједињујући. Философије једног се јавља у философији свих поменutih и философија свих, у овом спису писаца поменutih, јавља се у философији једног од њих.

Као што је врхунац ове епохе дат у надимку: Философ, надимку који је носио један од последњих животописаца и живомудраца ове епохе: Константин Философ, тако је тај исти врхунац дат и у стиховима Марка Пећког у *Служби светом патријарху Јефрему*. У једном стиху Марко Пећки каже за патријарха Јефрема да је "истинске философије љубитељ"²¹¹. Овај стих крунише и открива једно од духовних имена те епохе, а то име је име Философије. Именујући је строго и прецизно српски, Марко Пећки сада у *Житију светог патријарха Јефрема* описујући једнога од делагата кнеза Лазара, који је отишао у мисију помирења са Цариградском Патријаршијом, извештава нас да су међу осталима послали "љубомудра мужа попа Никодима"²¹². Овим нам Марко Пећки појмовно само потврђује именовање и крунисање те живомудре епохе именом: Философија коју преводи као Љубомудрост. Сви писци ове хагиографске епохе јесу љубомудри људи, људи философије тј. једне специфичне: богомудре философије. За патријарха Јефрема Марко Пећки каже да "У младости мудрошћу", а "у старости знањем, оче, обогатио се јеси"²¹³. Знање је друга ставка проучавања у делима Марка Пећког, те опет односећи се на патријарха Јефрема, он казује да је он "те дубине божастевног знања свима открио"²¹⁴ и тиме то знање није само за себе задржао већ: "да од вода боготочнога твога језика/ подари моме разуму струју/ и просветли ум мој"²¹⁵. А у *Служби архиепископу Никодиму* Пећки на додаје: "и мрак незнања одгониш/ и просветљаваш душе,/ греха црнилом омрачене"²¹⁶

Само из ових неколико исказа увиђамо и дубокоумну продорност епископа Марка Пећког. Он је јасно и прецизно одредио просвећење, конкретно као просвећење ума, али као Богострујно и Боготочно просвећивање, енергијско и динамично. Божанска струја, што је друго име за Божју енергију, струји кроз разум и врши просвећивање ума. Онда дубина знања јесте дубина божанског знања, а мрак незнања грехом је означен. Он је у овим исказима сажео, згуснуо читав православни и богочовечански поглед на знање, просвећење, разум и ум и све то прожео Божјом енергијом (струјом и током). И све ово нам духовно надопуњује овај запис Марка Пећког сведочећи колико је наша помесна, православно – светосавска култура истински прожета струјењем философије богомудрости. Заиста оно што је важило за Св. Јефрема важи за све оне одважне, истраживачки смеле, богомудре мислиоце наше помесне културе, а то је да су они заиста Истинске Философије Љубитељи. И то је име обележило читаво наше историјско и

---

²¹¹ Шест Писаца XIV века, Просвета – СКЗ, Београд, 1986, стр. 178

²¹² Исто. 167

²¹³ Исто. 181

²¹⁴ Исто. 175

²¹⁵ Исто. 181

²¹⁶ Исто. 198

духовно стваралаштво, од Светога Саве, па све до Последњег Дана. Поред многих других духовних облика, Философија је оставила дубок печат у нашој историји: од наших врлих средњевековних писаца, писаца из турског периода, па преко народних умотворина и мудрости и све до савременог доба. Истинска Љубомудрост је та, ка којој смо се кретали и ка којој се крећемо, права и једина философија богомудрости.

Ова љубомудра рецепција потпуно се разоткрива у стихири и служби Непознатог Раваничанина у којој, описујући светога кнеза Лазара, казује: "мудрост истинску Христа Бога/ у дому срца свога имајући"²¹⁷ и тиме надопуњује речи Марка Пећког. Истинска Философија њених љубитеља јесте Христос Богомудрост. Зато су Истинске Философије Љубитељи, припадници наше помесне православно – светосавске духовне културе, прави и истински богомудри мислиоци.

Колико је мудрости и знања тада било у тој српској средњевековној држави говори и једна од *Повеља* светога кнеза Лазара. Он у тој повељи се детаљно окреће питањима знања и разума.

"Богоспознајна је и сведарна свака царска реч господина Исуса Христа који од небића створи биће и људску природу изнад свих твари удостоји. Није јој даровао само да влада над свим тварима на земљи рођених, већ јој и од свог бића придодаде, то јест разумне ствари из кала начини и самосвојну људску природу створи."²¹⁸

На ове исказе најбоље се надовезују Силуанове епистолије: "Он створи најпре источник земног праха, од кога је све, а онда жива бића на копну, у води и по ваздуху, и различне плодове подари, и видљиво обличје тела украси, а поврх свега даде нам разум, да човек постане свестан толиких добара свога саздатеља и дародавца, и њега изнад свега да заволи, да нам и небеско и бесконачно дарује царство."²¹⁹

Ова два духовна излагања заиста сведоче једну истински богомудру философију. Богоспознајна реч Христова ствара биће и формира самосвојну људску природу дарујући јој разумне ствари. Тек у XVII веку на Западу имамо расправе на тему мислеће ствари (супстанције) = *res cogitas*, док код нас то у XIV износи богомудри кнез Лазар. А у свом кратком природослову Силуан тврди да је човеку дат разум да би имао свест, а самим тим и самосвест о Богу саздатељу природе и њега самога (човека). Та мисао о свести човековој најтемљеније се разрађује на Западу тек у XVIII веку.

Продубљујући мисао о самосвести Григорије Рашки записује: "Јер помрачене беху пре овога облаком мудрости јелинског језика, а сада заблисташе, то јест преведене бише, и благодаћу Божјом јасно сијају, незнања таму одгонећи и све просветљујући светлошћу знања и од грехова избављајући.

Сваки, дакле учитељ, а то значи – епископ или презвитер, или неко други који поседује учитељски чин, ако ове књиге не зна добро – ни сам себе не зна ко је. А када

---

²¹⁷ Списи о Косову, Просвета – СКЗ, Београд, 1993, стр. 139

²¹⁸ Исто. 100

²¹⁹ Шест Писаца XIV века, Просвета – СКЗ, Београд, 1986, стр. 77

продре у дубину ових богонадахнутих књига, као у огледалу сам ће се угледати какав је, и какав треба да буде, па ће и друге упознати и научити."²²⁰

Када уклопимо сва три ова духовна излагања ми увиђамо да је самосвет, како је то Григорије Рашки представио, као поглед у огледало, одраз нашег духа и наше духовне самоспознаје која се постиже само богонадахнућем, конкретном просветом кроз учење богонадахнутих књига, библијских и светоотачких. У данашње време православно – учитељских. Зато се Григорије Рашки и залаже за превођење тих богопоучних књига, уводећи у расуђивање и тему националне самосвести, која некако произилази из личне самосвести. Самосвест је продукт самоспознаје кроз богонадахнуће, а то је оно свепросвећујуће које просвећује светлошћу знања и таму незнања разгони. Самосвест је нека врста богосвести (богосамосвести), а то је најинтериоризованији степен богосазнања. Јер "Бог који све види унапред и зна, хотећи да се сви спасу и у познање истине дођу"²²¹, потврђује кир – Силуан. Зато то и јесте пут богосамосвесне – богоспознајне Речи Христове. И на крају на један веома непосредан начин ове Богоспознајне речи потврђује и монах Јефрем обраћајући се Богородици: "Творца твари родила јеси"²²². И сад када сво ово излагање заокружимо стиховима Марка Пећког схватићемо путању знања паравославно – светосавске духовне културе: "нас озараваш својим богословним говорењем/ из таме незнања и страсти изводећи/ ка богосазнању и бестрашћу преводећи;"²²³

Овај пут сазнања (богосазнања) истовремено је и пут просвећивања, јер Христос истинита светлост просвећује сваког човека, и разум (теоноистичког разумља), то је и пут подвизавања ка Истинској Философији тј. ка Христу = Богомудрости!

У својој *Епистолији* Силуан је изнео и једну теорију ипопсизма (сумње). Питање које нас мучи јесте како сумњу види један православни духовник, а самим тим и православни свет? Силуан, наиме, каже: "Не растужи ме толико туга твоја, макар колико била велика, јер и моја је колико твоја – колико ме ражалости што ти се у разум увукла сумња, лукавством препреденога ђавола, да у том страдању нема спасења."²²⁴

Ипопсиологија као теорија сумње коју је изнедрио Силуан сматра да је сумња једна врста смутње, недоумице, двоумљења. Извориште сумње је сам Ђаво. Сумња је уствари Ђавосумња. Ђавосумња се увлачи у разум као смутња и двоумљење, неодлучност и недоумица. Она двоји разум и разапиње. Ипопсиологија је један православни поглед на сумњу, која види сумњу као разорну силу, а која у недоумици кочи разум. С – ум – ња јесте оно што силази с ума. Оно сумануто, једна врста лудила. Сумњичавост је и у психологији један од симптома параноје (para – noia) = упркос – уму. Зато Силуанова ипопсиологија сматра да упади Ђавола у људски разум изазивају с – ум – њу, а та Ђавосумња своди људски разум са свога тока, скида га са ума. Зато ипопсиологија представља метод борбе против ђавосумње, против лукавста ђаволовог које производи

---

²²⁰ Исто. 63

²²¹ Исто. 73

²²² Исто. 134

²²³ Исто. 185

²²⁴ Исто. 84

сумњу. Борба са Ђавосумњом јесте начин да се та иста сумња надвлада, јер Ђавосумња је сами обмањивач и творац преласти тј. пралаж = Ђаво.

И док су на Западу радикални и методски скептицизам само етапе на путу спознаје и сазнања, дотле је у православном свету ђавосумња пут незнања. Ђавосумња сурвава личност у само незнање. Сумња се, у Православљу, налази негде у међупростору, она је негде између знања и незнања, али ђавосумња истовремено усмерава и гура особу у таму незнања. И то је негде позиција Силуанове ипопсиологија.

Сви ови до сад изложени духовни фрагменти помогли су нам у што тачнијем и прецизнијем упознавању са нашом средњовековном стваралачком целином и са основама наше помесне православно – светосавске културе, са њеном философском сликом која у свом приказу прича приче о знању, просвећивању, погледу на свет, тежњи ка упознавању и стицању богосвојстава, о једном свеопштем богостању човека, природе и читаве твари. Која прича причу философије богомудрости утиснуте у наш дух посредством самога Светога Саве, који је, као Свети Отац и Учитељ Цркве, и сам родоначелник овакве једне богомудре философије.

Када погледамо и стихире из те живомудре ризнице, стихире које су написали Теодосије, Данило II Пећки, Цамблук, Јефимија, Евгенија (кнегиња Милица) и све оне које овде нисмо наводили можемо само посведочити још једну додатну богомудру пуноћу духовног стваралаштва тог доба. Један додатак целокупном живомудром погледу на свет и на стварност. Ону Богостварност коју је у својим животописима препознао и сам Теодосије. Све написане повеле, записи и натписи тог доба само потпомажу што бољем разумевању философије богомудрости. Философије која је обележила сва наша доба и све наше историјске стваралачко – тематске целине.

Зато и када говоримо о Светом Сави као родоначелнику философије богомудрости, ми тиме захватамо само један делић огледала читавог његовог рада и стваралаштва. Али делић који је за нас од пресудне важности. Јер Савина философија богомудрости јесте права и истинска философија која у једном свом Богосједињујућем стилу обједињује сву нашу философску мисао и постаје њен заштитни знак. Философија богомудрости даје духовна крила свом нашем философском узлету и кретању кроз историјски ток.

Да Савина философија богомудрости није нека претенциозна празносадржајност сведоче нам и неки од његових врло одсечних исказа који се показују неустрашиво смелим на пољу истраживања. Он, кроз једну једноставну апостолску формулу, улази у сами истраживачки поступак. Рецимо када каже: "не знам, Бог зна"²²⁵ и из тог првобитног импулса пређе у потврдан став: "Јер сам Бог зна"²²⁶ и "десне путеве зна Бог"²²⁷, наравно да би неко рекао да је ово пуко препуштање неком другом, а не себи тог истог истраживачког поступка. То је ипак само привид. Сава је погодио у живац истраживања као таквог. Ако не знам обраћам се Ономе ко зна, а Онај ко зна неизоставно нам даје да знамо да Он зна. И

---

²²⁵ САБРАНА ДЕЛА- СВЕТИ САВА, АНТОЛОГИЈА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ, 2009, стр. 55

²²⁶ Исто. 67

²²⁷ Исто. 72

зато му се и обраћамо у сваком истраживачком поступку. Обраћамо се Оном ко зна. А ако је Он и у нама онда је и у нама оно знање које и Он зна. Зато када дођемо у нама самима до Онога који зна долазимо самим тим и до онога шта Он зна, а одатле упознајемо све оно што је потребно да сазнамо. Опит истраживања полази од нас и од Онога који је у нама самима. А то је најосновнија позиција Савине философије богомудрости. Из овог сазнања ми градимо и свој природослов, рачун, земљопис, живослов, језикослов и све остале научно – истраживаче облике.

Философија богомудрости нашег Саве самим тим јесте истинска философија богосвеиспуњености која испуњава све: од најситиније честице, па до највеће твари, од најузвишеније свенауке до најобичнијих ствари. Философија богомудрости јесте донекле и слика свечовечанства Савиног у коме је он објединио многе духовне делатности, па и делатности уопште. Од државника, дипломате, родначелника Српске Цркве, миротворца па све до подвижника, Светог Оца и Учитеља, оснивача просвете и образовања, градитеља и задужбинара и свих других делатности којих се не можемо сетити, али можемо рећи да је Свети Сава био све то, али и много више. Он је био једна Божја тајна, само Богу знана, а од нас та тајна је непрестано чежењена кроз векове, коју смо непрестано достизали и која нам је непрестано измицала.

Зато је философија богомудрости као Савина философија провејавала кроз векове и нашег ропства и нашег ослобођења. Павле Поповић је добро приметио у свом есеју о патријарху Пајсију, да је философија богомудрости непрестано остављала траг у нашој историји. Павле Поповић каже, описујући патријарха Пајсија, да патријарх Пајсије јасно показује утицај српског просветитеља²²⁸. Овим исказом Павле Поповић је у кратким цртама, а преко патријарха Пајсија, описао читаву епоху коју је професор Ђорђе Сп. Радојчић описао у својој периодизацији старе српске књижевности као *доба робовања под Турцима* (од 15. века па до последњих година 17. века) и *доба велике сеобе Срба у средње Подунавље* (од краја 17. века). Та тешка и претешка епоха, у којој су спаљене и саме мошти родначелника философије богомудрости (Светог Саве) је такође и једна узвишена и невероватна епопеја. Тај траг и импулс философије богомудрости који је пулсирао у списатељском билу тадашњих писаца постао је једно опште место наше целокупне мисли. Толико надахнут, а опет и толико пренеражен, патријарх Пајсије је, рецимо, у оба своја животописа описао спаљивање моштију Светог Саве. Свети Сава до данашњих дана описан је и у песмама и у књигама. Рецимо најчувенија песма о Светом Сави, која носи истоимени назив, Војислава Илића, књига Милоша Црњанског "Свети Сава" говори о значају и утицају самога Светога Саве на целокупну историју Срба. Такође књига Светога Владике Николаја "Свети Сава" једна је модерна хагиографија о Светом Сави. Исто тако и књига нашег савременог догматичко – философског писца Марка С. Марковића "Свети Сава" јесте једна философска студија о дубоком утицају Светога Саве на нашу духовност и на формирање нашег мисаоног и философског лика.

---

²²⁸ Павле Поповић: Из књижевности, Матица Српска – СКЗ, Београд – Нови Сад, 1972, стр. 122

Ово су само једни ситни примери оног духовног утицаја којим је утицао, па и богоутицао, утемељивач философије богомудрости: Свети Сава. Чак и комунистичка власт која није показивала никакве симпатије према овом Светитељу и Просветитељу, штавише, која је показивала и неке елементе мржње, морала је да примени Савину формулу при својим геополитичким потезима.

И они, да тако кажемо, антисветосавци и пробисавци су у много чему препознали невероватан значај и свеобухватни траг овог философа богомудрости у православно – светосавском културолошком моделу, јер су свој контраставизма градили баш на лику Светога Саве.

Зато и утицај његове философије богомудрости није могао промаћи ни у овом крајњем *Закључку*. У једној својој служби Светом Сави Теодосије у једној епизоди описује баш применљивост ове философије у једном догађају из Савиног живота: "О, премудрог ли твог богоразума/ којим извара оца свога ловом на јелене,/ Христу, оче, ујеленивши душу своју/ и Христовом љубављу паљен,/ ка источнику бесмрћа/ њему притекао јеси."²²⁹

Наравно, ово је само један практични делић философије богомудрости и то онај практично – ситуацијски део. Онај наукословни део смо већ изложили у наводима из Беседе о Правој Вери у другом поглављу ове књиге. Богоразум, по Теодосију, исходи и креће из богомудрости и свеобухвата читаву богостварност: онострану и онострану. Зато то и јесте прави и истински Наукослов, праве и истинске Богонауке.

Прокопавајући и градећи историјски пут српске стваралачке историје, Савина философија богомудрости је усмеравала правац тог истог стваралаштва кроз најтежа доба и векове. Светосавски богомудри дух пренео се и наставио од средњевековног доба у доба турцизма и агаренизма. У свом древном Хронографу, Пахомије Логотет Србин излажући надугачко и доста детаљно историју Срба посвећује једно читаво поглавље Светом Сави под насловом **О Серпјскомъ Савѣ**²³⁰. У том поглављу Пахомије даје читав приказ Саве као Учитеља и Оца Православне вере и науке. Описао га је као једну свеобухватну личност и тиме тематизовао Саву, а са Савом и његову философију богомудрости транспонујући је у доба агаренског ништавековља. Тиме је запечаћена свевременост личности Савине, до нашег свеукупног представљења у Вечности.

Спаљивање моштију Светога Саве на Врачару 1595. године сматрано је крајем српског народа. Али то је уствари била преломна тачка српске историје. Тим спаљивањем идентитет се није потро, него је, штавише, ојачао и то спаљивање није помогло да се Сава заборави, већ да се још јаче памти. Тај датум постао је само још једна допуна слављења светитеља, а догађај је сам по себи постао свет. Турци су мислили да ће уништењем моштију, будући да се у Паравослављу мошти дубоко поштују, уништити сећање на тог свенародног светитеља, али нису схватили да поред светих моштију Православље слави и свете догађаје. Нису ни слутили да су Спаљивањем учествовали у стварању светог догађаја мучеништва нашег Светитеља и тиме оставили неизбрисив траг у свести нашег

²²⁹ Теодосије: Службе, канони и Похвала, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1988, стр. 102

²³⁰ РУССКІЙ ХРОНОГРАФЪ, часть первая, ХРОНОГРАФЪ РЕДАКЦИИ 1512 ГОДА, стр. 393 – 395

народа. Дobar број писаца те агаренске, ништавековне епохе описао је тај догађај. Највише од свих патријарх Пајсије. Неких 80 година пре спаљивања моштију светога Саве жив је спаљен свети Ђорђе Кратовац. Његову судбину је описао поп Пеја, Ђорђев учитељ. Има неке симболичке подударности у тим догађајима. Сава је пратио само пут својих потомака. Патријарх Пајсије записује да је Сава за живота прижељкивао мученичку смрт и да му је Господ, кроз овај чин, ту жељу и испунио²³¹. И Атанасије Даскал Србин, писац Велике Сеобе XVII века, у својој књизи *Летопис српских царева и о војевању цара турског са цесаром хришћанским и о пустошењу српске земље* описује, такође спаљивање моштију Светога Саве²³².

И тако је реч Савина, реч философије богомудрости и богосвемудрости наставила свој пут кроз читаво доба агаренског ништавековља. Сваки од српских мудрописаца XV, XVI, XVII и почетка XVIII века је некако кроз своје писано дело интерполирао философију богомудрости Светога Саве. Тако да се та мисао наставила кроз ропство до нововековног и савременог доба. Он није морао непосредно да помиње Светога Саву, али је усвајао његов богомудри метод и постављао га кроз излагање у својим делима. А тај богомудри метод кретао се, као што смо рекли, од најузвишеније сванауке, па све до најобичније ствари и животне ситуације.

У свом животопису посвећеном краљу Милутину Данило Други је, описијући краља Милутина, изрекао један реченични склоп који је постао узвишени симбол наше историје и богомудре философије: "који напредује божјим промислом"²³³. Овај и овакав приказ богопромисаоног богонапретка сведочи о томе да тај богонапредак кроз историју не може бити заустављен без обзира на разарање, јер то је напредак који кроз историју Промисао спроводи и пројектује. Тај Богонапредак је присутан и у најтежијим временима турског ропства, не на спољашњем, већ на унутрашњем духовно – повученом, апокалиптичком плану. Иако, споља гледано, нема неког физичког напретка, тај напредак је видан у духовном стваралаштву изванредних изданака српског духа.

И самом овом Даниловом теоријом богопромисаоног богонапретка који постаје симбол наше историје осликава се слика Савине философије богомудрости. Философија богомудрости постаје Почетак, Средина и Крај нашег мисаоног процеса кроз историју. Као мудронаука богомудрости она почиње у Бескрају Божанске Премудрости (Христа) и непрестано траје, а свој крај проналази у Беспочетној Вечности. И ова слика се из Вечности преноси у раван наше историје као богомудри ток нашег трајања кроз прилике и околности снагом древномудре староставности коју нам је нацртао Бог.

---

²³¹ Стара српска књижевност III: Живот цара Уроша од патријарха Пајсија, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 404

²³² ОЧЕВИЦИ О ВЕЛИКОЈ СЕОБИ СРБА, приредио Ђорђе Трифуновић – АТАНАСИЈЕ ДАСКАЛ СРБИН: ИЗ ЛЕТОПИСА СРПСКИХ ЦАРЕВА И О ВОЈЕВАЊУ ЦАРА ТУРСКОГ СА ЦЕСАРОМ ХРИШЋАНСКИМ И О ПУСТОШЕЊУ СРПСКЕ ЗЕМЉЕ, КРУШЕВАЦ 7498/1990, стр. 20

²³³ Живот Краља Милутина од Архиепископа Данила II, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970, стр. 365

Некако нас тај турско – ропски период највише боли, јер је доба најтеже духовне стешњености. Историјска прилика која није дозволила неки велики духовни размак писцима тог доба тј. није обезбеђивала неку усредсређенију духовну пажњу других народа. Али где се изгубило на распрострањености добијало се на скромности, духовној повучености, подвижничком стремљењу ка уском путу царства небеског. Што и јесте једна од страна философије богомудрости. Али по јеванђелској да све што је тајно постаје јавно и све што је скривено постаје откривено, тако и ова епоха која је радила у стању духовне скупчености и стешњености изашла је на светлост дана и посведочила свој богозапис.

Ако поново бацимо светлост на средњевековне писце које смо у овој књизи обрадили можемо рећи да је Савина философија богомудрости објединила све оне философије већ поменуте: богосиле, богоразумља, богосазнања (божаственог сазнања), богонауке, боготиховања, богопросвећености, богоправде, богосаздања схваћенога као: богочинодејствовања и богочињења, богосвршенства, богоновизма. Овако енергетски згуснута философија богомудрости сведочи да Богомудрост у себи све ово обједињује, а та згуснутост постала је ослобођена сила која је прострујала кроз векове ропства (XV, XVI, XVII, XVIII века), па све до нововековног Ослобођења и савремености.

Философија богомудрости је утицала крајње креативно на своје настављаче из XV, XVI, XVII и почетка XVIII века. Она је на њих утицала и просветно. Када год су ти наставникописаци успевали и када год су у том ништитељском добу могли они су градили и стварали школе и школице и друге просветне установе у томе се угледајући на оца философије богомудрости Светог Саву који је и сам као Просветитељ оснивао школе и болнице, духовне радионице, учионице и високоучионице. И они су то чинили кад год би им се за то указала прилика. Али те установе би после одређеног периода биле уништаване од стране турске власти, да би опет као нека река понорница истекле на неком другом месту. Сама титула даскал (учитељ или наставник) која је често ишла уз име одређеног писца довољан је доказ просветно – образовне способности и снаге настављача и наследника философије богомудрости.

Поред књига и писама, посланица и путописа и сви записи и натписи које су записивали ови настављачи философије богомудрости, а које је врло педантно и прецизно сакупио академик Љубомир Стојановић у 6 томова, јесу још једно сведочанство неумрле духовне борбе за просветом, стваралаштвом, науком као Божјим даровима човеку да би себе што више оплеменио и обожио. Себе и друге око себе. То негде и јесте циљ философије богомудрости: што већи степен приближавања Богу.

Настављачи философије богомудрости, велики наставникописци = дасклаографи и хронографи, писали су и подсећали се самога родоначелника философије богомудрости тј. Светога Саве, некада непосредно помињући га у својим списима, а некада посредно пишући у његовом богомудром духу и оваплоћујући тај исти дух у свом делу, ма како то дело мало и ситно било.

Зато неки делови овог *Закључка* стоје као нека врста предвода књизи коју би, ако Бог да, могли написати под насловом *Даскалограф*. Књигом која би се позабавила српским духовним и мудрописачким стваралаштвом XV, XVI, XVII и почетком XVIII века, те епохе ништавековља која сведочи и да је под најуништитељским околностима могуће стварање и грађење, образовање и просвећивање, и на крају за нас најбитније философствовање.

Библиографија:

1. ЖИЧКА БЕСЕДА СВЕТОГ САВЕ О ПРАВОЈ ВЕРИ у преводу владике Атанасија (Јевтића), СВЕТИЈАКОВ. орг.
2. Преподобни Јустин Ћелијски: ДОГМАТИКА ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ – *Православна Философија Истине*, Задужбина "Свети Јован Златоусти" Аве Јустина Ћелијског и манастир Ћелије, 2003 – 4, Београд – Ваљево.
3. СТАРА СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ I, МАТИЦА СРПСКА – СКЗ, НОВИ САД – БЕОГРАД, 1970.
4. РУССКИЙ ХРОНОГРАФЪ, часть первая, ХРОНОГРАФЪ РЕДАКЦИИ 1512 ГОДА.
5. Теодосије: Житија, Антологија Српске Књижевности, 2009.
6. Свети Владика Николај: Охридски пролог, Епархија Ваљевска, Манастир Лелић 2007.
7. Свети Сава: Беседа о Правој Вери – Жичка беседа (1220), Свети Сава Принц и Просветитељ, Светигора, Цетиње – Београд, 2007.
8. Стара српска књижевност III, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970.
9. Свети Сава: Свештени списи, Глас Цркве, 2004.
10. Стара српска књижевност II, Матица Српска – СКЗ, Нови Сад – Београд, 1970.
11. Милош Црњански: Изабрана дела, PARNAS BOOK, Ваљево, 2007.
12. Стефан Првовенчани: Житије и жизан Светог Симеона, КАНТАКУЗИН – Крагујевац, 1997.
13. Теодосије: Службе, канони и Похвала, Просвета, Српска књижевна задруга, 1988.
14. Теодосије: Житија, Просвета, Српска књижевна задруга, 1988.
15. Дечанске Хрисовуље, ИНСТИТУТ ЗА ЛИНГВИСТИКУ У НОВОМ САДУ, НОВИ САД 1976.
16. Списи о Косову, Просвета – СКЗ, Београд, 1993.
17. Шест Писаца XIV века, Просвета – СКЗ, Београд, 1986.
18. САБРАНА ДЕЛА- СВЕТИ САВА, АНТОЛОГИЈА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ, 2009.
19. Павле Поповић: Из књижевности, Матица Српска – СКЗ, Београд – Нови Сад, 1972.
20. ОЧЕВИЦИ О ВЕЛИКОЈ СЕОБИ СРБА, приредио Ђорђе Трифуновић – АТАНАСИЈЕ ДАСКАЛ СРБИН: ИЗ ЛЕТОПИСА СРПСКИХ ЦАРЕВА И О ВОЈЕВАЊУ ЦАРА ТУРСКОГ СА ЦЕСАРОМ ХРИШЋАНСКИМ И О ПУСТОШЕЊУ СРПСКЕ ЗЕМЉЕ, КРУШЕВАЦ 7498/1990.